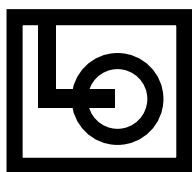

Ekonomiska utsikter

LO-ekonomerna utger
sedan 1947 en konjunkturrapport. Den
kommer ut två gånger om året, vår och höst.
Detta är 2002 års vårprognos.

Vid frågor om innehållet, ring
LARS ERNSÄTER på tel: 08-796 27 44.

Manusstopp: 2001-03-17

LO 02.03 5.000
ISBN 91-566-1846-8

Innehåll

EKONOMISKA UTSIKTER, Våren 2002

KAPITEL	SIDAN
1 Sammanfattning	3
2 Konjunkturprognos med utblick fram till och med 2006	7
BILAGA: Tabeller och diagram	26
3 Att arbeta eller inte arbeta – Ekonomisk politik och arbetsutbudsreformer	37

TABELLER	Sida
1.1 Försörjningsbalans och nyckeltal	4
2.2 Försörjningsbalans	10
2.3 Export och import av varor	12
2.4 Investeringar	14
2.5 Disponibel inkomst och privat konsumtion	15
2.6 Arbetsmarknadsläget	18
2.7 Löneökningar på hela arbetsmarknaden	20
2.8 Bidrag till prisökningen	24
2.9 BNP inom OECD-området	26
2.10 Konsumentpriser	27
2.11 Arbetslöshet i procent av arbetskraften	27
2.12 Lönekostnadsökning per anställd i näringslivet	28
2.13 Försörjningsbalans	28
2.14 Försörjningsbalans, implicitpriser	29
2.15 Svensk industris relativa kostnadsläge på exportmarknaden	29
2.16 Bytesbalansen	29
2.17 Totala investeringar	30
2.18 Löner, priser och privat konsumtion	30
2.19 Produktion inom olika sektorer	30
2.20 Arbetsproduktivitet	31
2.21 Sysselsättningen enligt NR	31
2.22 Arbetsmarknadsläget	31
3.1 Marginaleffekter för två typfamiljer	42
3.2 Sökradie för arbetsökande	46
3.3 Huvudsaklig försörjningskälla 1995 beroende på sysselsättningsstatus 2000	55
3.4 Andel med självskattad ohälsa	57
3.5 Andel som upplever en nedsättning psykiska välbefinnandet	57
3.6 Förändringar i livet och privatekonomin	63
3.7 Regressioner med avseende på sysselsättningsgrad för 55-65 år	66
DIAGRAM	Sida
2.1 Växelkurs mot dollar	9
2.2 Svensk växelkurs mot exportkonkurrenter	10
2.3 BNP	11
2.4 Export av telekomvaror	12
2.5 Orderingång exportmarknaden	13
2.6 Bruttoinvesteringar	15
2.7 Privat konsumtion	17
2.8 Hushållssektorns förmögenhetsvärden	17
2.9 Arbetsutbudet	19
2.10 Personalomsättning i privata sektorn	19
2.11 Utveckling av löner	21
2.12 Utveckling av sysselsättning och löner	22
2.13 Löneökning 2001	23
2.14 KPI dec-dec 2000 och 2001	25
2.15 KPI	25
2.16 BNP-tillväxt inom OECD	32
2.17 Arbetslöshet	32
2.18 Brentolja	32
2.19 Svenska växelkursen	32
2.20 RULC på exportmarknaden	32
2.21 Terms of trade	32
2.22 Handel med varor	33
2.23 Bostadsinvesteringar	33
2.24 Industriinvesteringar	33
2.25 Övr.närliv. investeringar	33
2.26 Ekonomins lagerstock	33
2.27 BNP och real disponibel inkomst	33
2.28 Sparkvot	34
2.29 Industriproduktionen	34
2.30 Produktion övrigt näringsliv	34
2.31 Byggnadsproduktionen	34
2.32 Bruttovinstandel i näringslivet	34
2.33 Arbetade timmar	34
2.34 Totalt utbud och sysselsättning	35
2.35 Arbetslöshet	35
2.36 Sysselsättningsandel 20-64år	35
2.37 Arbetskraftsandel	35
2.38 Sveriges phillipskurva	35
2.39 Löneökningstakt år 2001	35
3:1 Försörjningskvot och offentliga finanser	38
3:2 Sparande i den offentliga sektorn, procent av BNP	39
3:3 Kostnaden för bostads- resp barnbidrag	43
3:4 Antal meddelanden om ifrågasatt rätt till arbetslöshetsersättning	45
3:5 Lämnat deltidsarbetslöshet för heltidsarbetande	47
3:6 Övergångsfrekvens till arbete efter inskrivningstid	48
3:7 Typ av arbete vid övergång till arbete	48
3:8 Beeveridgekurva för Sverige 1980 – 2001	50
3:9 Övergångsfrekvens till nytt arbete	51
3:10 Andel varslade utan nytt arbete efter viss tid	51
3:11 Sysselsatta och personer i arbete, män, förändring 1997-200	54
3:12 Sysselsatta och personer i arbete, kvinnor, förändring 1997-2001	54
3:13 Andel av 20-64 åringar som är över 55 år	56
3:14 Negativ stress i procent av sysselsatta	58

Sammanfattning

Den svenska ekonomin repar mod och bedöms kunna växa med knappt 2 procent i år. Återhämtningen understöds av inkomstöverföringar till hushållen och en svag krona. Den konjunkturedgång som inleddes för mer än ett år sedan ser ut att bli kort och utan stora skadeverkningar på sysselsättning och arbetslöshet.

Nästa år blommar konjunkturen ut och BNP ökar med drygt 3 procent. År 2004 mattas BNP:s ökningstakt något när insvängningen till en lägre – men långsiktigt hållbar – tillväxtbana inleds. Åren efter 2004 anpassar sig sysselsättning och tillväxt till ett i stort sett stagnerande arbetskraftsutbud.

Den internationella konjunkturen återhämtar sig långsamt i år, med tyngdpunkten förlagd till andra halvåret. Efterfrågan i USA hämmas av de stora obalanser på sparandesidan som kännetecknar ekonomin. Konsumtionen kan inte ta fart när hushållens sparkvot är så nedpressad. En dollarförsvagning skulle gynna tillväxten i USA via utrikeshandeln, men den relativa styrkan i USAs ekonomi sätter stopp.

Den svenska kronan är undervärderad. EMU-frågans utveckling påskyndar färden mot en långsiktigt hållbar nivå. Vi räknar med den effektiva växelkursen stärks med 10 procent från andra halvåret i år till 2004. Såväl den privat konsumtionen som exporten utvecklades mycket svagt förra året. En annorlunda utveckling i år är ett nödvändigt inslag i en starkare konjunktur.

Svagare kronkurs under ett antal år har skapat ett gynnsamt konkurrensläge som ger exporten draghjälp i år. Tillbakagången för telekomvarorna, som förklarar en stor del av exportnedgången förra året, är på väg att ebba ut. Konjunkturbarometerns bild av orderingången på exportmarknaden för såväl teleproduktindustrin som tillverkningsindustrin som helhet pekar klart på att en uppgång är att vänta.

Hushållens realinkomst stiger kraftigt i år på grund av stora skattelättnader. Det skapar förutsättningar för konsumtionstillväxt. Ett ras för bilförsäljningen och ett kraftigt försämrat netto av hushållens konsumtion i utlandet och utländsk konsumtion i Sverige tyngde konsumtionen 2001. Dessa faktorer förväntas inte spela samma roll i år. En del orosmoln kring framtiden har skingrats. Enligt hushållens inköpsplaner har stämningläget bland hushållen förbättrats avsevärd under senare tid. Pessimismen om Sveriges ekonomi har minskat kraftigt och inställningen till den egna ekonomin har blivit mer positiv.

Sysselsättningen bedöms börja öka under andra halvåret i år, för att sedan ta ytterligare fart nästa år. Åren 2003 och 2004 bedöms sysselsättningen öka med sammantaget drygt 100 000 personer och regeringens sysselsättningsmål – 80 procent av befolkningen i åldern 20-64 år ska vara reguljärt sysselsatta – nås. Det kräver att de arbetskraftsreserver som vi tror finns kan utnyttjas i snabb takt. Åren efter 2004 stagnerar arbetskraftstillgången och sysselsättningen kan bara öka i den mån det är möjligt att ytterligare driva ner arbetslösheten.

Arbetskraftsutbudet är avgörande för den utveckling framöver som vi skisserar. Vår bedömning bygger på att det finns en potential som kan tas i anspråk när konjunkturen vänder upp. Det totala arbetskraftsutbudet ökade med knappt 60 000 personer i fjol. Det vi-

sar att snabba uppgångar i arbetskraftsutbudet är möjliga om potentialen finns där.

Löneökningstakterna i den svenska ekonomin ökade successivt under förra året och översteg 4,5 procent mot slutet av året. Detta skulle kunna tolkas som att löneglidningen tar alltmer fart under året och att arbetsmarknaden snabbt måste "kylas ned". Detta har dock redan skett. Arbetsmarknaden är redan tillräckligt "nedkyld". Sysselsättningen sjunker och under andra halvåret år 2001 gick lönerna in i ett betydligt lugnare förlopp. Mätt mellan årsgenomsnitten väntas löneökningarna i år hamna under 4 procent.

Detta är en löneutveckling som ungefär följer den i de flesta EU-länderna. Jämfört med den tyska löneutvecklingen ligger den svenska klart över. Men lönerna i Tyskland bör öka långsammare än i övriga EMU-området för att rätta till ett för högt relativt kostnadsläge.

I Sverige ökade tjänstemännens löner år 2001 åter mer än arbetarnas löner. Detta är en utveckling som har pågått sedan mitten av 1990-talet, och riskerar att bygga upp stora spänningar på arbetsmarknaden. Dock inger den närmaste framtiden ingen oro genom att löneutvecklingen kommer att lugna ned sig, och hålla sig inom de ramar som ekonomi och inflationsrestriktion ställer. Däremot kan dessa spänningar utlösas under goda år då det är hög fart på konjunkturen, och försvåra för ekonomins lönebildning att hålla sig inom ramarna. Detta är en oroande utveckling med

Försörjningsbalans och nyckeltal

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Privat konsumtion	4,6	0,2	1,6	3,2	3,2	2,2	2,0
Offentlig konsumtion	-0,9	1,4	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Investeringar	5,0	1,5	3,2	3,6	4,2	3,0	3,0
Lagerinvesteringar*	0,5	-0,5	-0,3	0,4	0,0	0,0	0,0
Export av varor och tjänster	10,3	-1,4	3,6	5,9	5,0	5,0	5,0
Import av varor och tjänster	11,5	-3,9	2,6	6,1	6,0	5,5	5,5
BNP	3,6	1,2	1,9	3,2	2,6	2,1	2,0
<i>Nyckeltal:</i>							
Sysselsättning	2,2	2,0	0,3	1,6	1,1	0,7	0,4
Arbetslöshet, total**	7,0	6,2	6,4	5,8	5,4	5,0	4,7
Arbetslöshet, öppen ***	4,7	4,0	4,2	3,7	3,4	3,2	3,0
Sysselsättningsgrad 20-64	77,4	78,7	78,6	79,7	80,4		
Timlön	3,8	4,4	3,7	4,1	4,3	4,0	4,0
Konsumentpriser (IPI)	0,9	1,6	1,6	1,8	1,9	2,1	1,9
Real disponibel inkomst	3,0	3,0	5,4	3,8	1,9	1,3	1,3
Bytesbalans ****	3,3	2,8	3,7	4,4	4,4	4,5	4,5

* förändring i procent av föregående års BNP

** procent av totalt utbud

*** procent av arbetskraften

**** procent av BNP

TABELL 1:1

Källa: SCB samt egna beräkningar

tanke på att kraven att hålla en löneutveckling i takt med Europa blir allt större i framtiden, och dessa problem blir inte mindre vid ett eventuellt medlemskap i EMU.

Den inhemska inflationen steg under förra året. Bredden i uppgången tyder på ett underliggande inflationstryck, trots att efterfrågan var tillbakapressad. Vår syn är att inflationsuppgången kan knytas till ett ökat inflationstryck från kostnadssidan. Löneökningarna var höga i början av året men framför allt utvecklades produktiviteten svagt. Arbetskraftskostnaden per producerad enhet steg med i genomsnitt närmare 4 procent 2001. Samtidigt medförde den kraftigt försvagade kronan inflationsimpulser från importpriserna.

I år lättar inflationstrycket från såväl löneinflation som importpriser. Löneökningstakten avtar, produktiviteten utvecklas bättre och kronan stärks något. Med det efterfrågeläge vi tecknar bör inte ett för högt resursutnyttjande verka inflationsdrivande. Det finns därför förutsättningar för att inflationen ska dämpas när de kraftiga prisökningarna från våren 2001 faller bort ur statistiken.

Vår bedömning är att oron för att inflationsmålet är äventyrat inte är tillräckligt välgrundad. Varifrån kommer inflationsimpulserna för närvarande? Om 1-2 år? Knappast från efterfrågeläget för närvarande. Vi är ju mitt inne i en icke säkerställd återhämtning efter lågkonjunktur. Att efterfrågan är för stark om 1-2 år återstår att visa. Vår bild är att ett eventuellt ansträngt resursläge ligger längre fram i tiden. Kommer det oroande signaler från lönebildningen? Vår syn är att lönerna gick in i ett lugnare förlopp under andra halvåret i fjol och löneökningarna i år väntas hamna under 4 procent. En rimlig hållning i nuläget vore att avvakta utvecklingen under våren för att se om inflationen, som väntat, går ner.

Under kommande år kommer arbetsutbudet vara det som sätter gränserna för Sveriges framtida tillväxt. Redan under 2005-06 kan det uppstå arbetskraftsbrist i sektorer av ekonomin. I kapitel 3 diskuteras arbetsutbudspåverkande reformer.

Inför valet 1998 lyfte LO-ekonomerna två problem vad gällde arbetsutbudet. Det ena problemet var att margineffekterna ökat kraftigt för de som kanske var allra känsligast för sådana, låginkomsttagare och barnfamiljerna. Under den senaste mandatperioden har dock regeringen kraftfullt agerat för att minska dem. Den viktigaste reformen är genomförandet av maxtaxan i barnomsorgen, men utformningen av skattesänkningarna och valet att satsa på att höja barnbidraget istället för bostadsbidraget har också varit viktigt. Sammantaget har det lett till att margineffekterna för barnfamiljerna har sjunkit dramatiskt.

Det andra problemet som lyftes var det faktum att en period med massarbetslöshet hade gjort reglerna i arbetslöshetsförsäkringen otydliga. Under mandatperioden har det dock genomförts flera förändringar av arbetslöshetsförsäkringen och arbetsmarknadspolitiken för att tydliggöra vilka krav som ställs. Vi ser idag inga tecken på att stora grupper av människor har slagits ut från arbetsmarknaden. Tvärtom ökar övergångarna till arbete mer för dem som har varit inskrivna på arbetsförmedlingen i mer än ett år än för dem med kortare inskrivningstider. Matchningen av lediga arbeten och arbetsökande ser också ut att ha förbättrats under år 2001. Även om det är svårt att visa att enskilda arbetsmarknadspolitiska insatser har effekt på individnivå tror vi att arbetsmarknadspolitiken har haft en avgörande betydelse för det höga effektiva arbetsutbudet och den effektiva matchningen.

Arbetsmarknadspolitikens kärnuppgift är att förmedla arbetskraft till arbetsgivare och arbete till arbetsökande. För att klara kärnuppgiften medför demografin och internationaliseringen av ekonomin att Arbetsmarknadsverket måste koncentrera sig på att upprätthålla arbetslinjen. Detta innebär att motverka en sänkning av den effektiva pensionsåldern och att integrera utrikesfödda på arbetsmarknaden så att de får samma chans att få ett arbete som de som är födda i riket.

Ett av de största hindret mot ett ökat arbetsutbud verkar dock de snabbt ökande sjukskrivningstalen vara. Vår studie visar att bland kvinnor, med undantag för de yngsta, har sysselsättningsökningen sedan 1997 helt ätit upp av större frånvaro från arbetet. Även för män har en stor del av sysselsättningsökningen försvunnit i ökad frånvaro. I analysen visar det sig att denna utveckling inte beror på ökad sysselsättning och inte heller på att före detta arbetslösa nu har blivit sjukskrivna. Den minskade risken för att bli arbetslös kan dock ha spelat viss roll.

Det visar sig också att den självskattade ohälsan inte ökat under 90-talet. För de mellan 50 och 64 år, vilka står för en stor del av sjukfrånvaron, har den tvärtom minskat markant. De psykiska ohälsan har dock ökat. Det är dock framförallt de yngre på arbetsmarknaden som oftare lider av psykiska problem. Arbetsmiljön, och framförallt den psykosociala arbetsmiljön, har blivit sämre under 90-talet. För de under 50 år på arbetsmarknaden kan vi alltså se en koppling mellan sämre arbetsmiljö, sämre psykisk hälsa och ökade sjukskrivningstal, som allt oftare beror på en psykisk diagnos. Bland de äldre på arbetsmarknaden kan vi dock inte se denna koppling. Hårdare krav i arbetslivet kan dock ha lett till att det är svårare än tidigare att jobba kvar när hälsan blir sämre när man närmar sig pensionsåldern.

För att bryta utvecklingen på ohälsområdet behövs flera olika typer av åtgärder. För det första krävs insatser på arbetsplatserna. Oftast finns en omfattande kunskap om arbetsmiljöproblemen och vad som krävs för att det ska vara möjligt att komma tillbaka i arbetslivet för de som är sjukskrivna. Denna kunskap tas dock sällan till vara. Det krävs att alla enskilda arbetsplatser tar dessa problem på allvar. Företagshälsovården är en viktig resurs i detta sammanhang.

Det krävs också insatser inom sjukvården. Det behöver föras en diskussion om när sjukskrivning är rätt medicin och när istället kanske andra åtgärder behöver sättas in, som t ex förändringar av arbetssituationen. Slutligen behöver vi ta lärdom av den aktiva arbetsmarknadspolitik. Även i sjukförsäkringen bör aktivitet vara något som i första hand eftersträvas. Vid långvariga sjukfall är sällan passivitet någon lösning på individens problem, utan kan tvärtom förvärra dessa ytterligare.

Slutligen diskuteras i kapitlet också de äldres utträde ur arbetskraften. Här pekas på att höga marginaleffekter inte är någon förklaring till det begränsade arbetsutbudet i denna åldersgrupp. Om man minskade skatterna, och därmed marginaleffekten för äldre, skulle sannolikt inkomsteffekten spela en större roll. Det faktum att individen fick ökade inkomster skulle kunna leda till att man i ännu högre grad väljer att konsumera mer fritid. Sänkta skatter för äldre skulle därför kunna minska arbetskraftsdeltagandet ytterligare. Viktigare för arbetskraftsdeltagandet bland äldre är sannolikt normbildningen i samhället och på den enskilda arbetsplatsen. Om arbetsutbudet bland äldre ska öka krävs att de tongivande i samhället, såsom politiker och ledare inom näringslivet inte själva väljer att lämna arbetskraften långt före reguljär pensionsålder.

Konjunkturprognos med utblick fram till och med 2006

Den bild av den ekonomiska utvecklingen fram till och med 2006 som redovisas här består av två delar som bör betraktas på olika sätt. Dels redovisas en konjunkturprognos för i år och nästa år, dels redovisas en utblick för nästkommande tre år.

I konjunkturprognosen är det främst efterfrågeutvecklingen i ekonomin som skärskådas. Nedgångsfasen i ekonomin bedöms bli kortvarig denna gång. När vänder det upp på allvar och hur stark kan återhämtningen bli?

Utblicken är som brukligt ett mer schablonartat scenario där utgångspunkten är ekonomins utbudssida i form av tillgängliga resurser, främst arbetskraft. Att blicka fram mot 2004 ger möjlighet att värdera möjligheten att nå regeringens sysselsättningsmål. Beräkningarna för år 2005 och 2006 belyser dilemmat med generell arbetskraftsbrist. Arbetskraftsdeltagandet måste öka om sysselsättningsmålet ska nås. Även vid optimistiska antaganden om arbetskraftsdeltagandet torde vi få vänja oss vid svag sysselsättningsutveckling och en dämpad tillväxt efter 2004. Med mer pessimistiska antaganden om arbetskraftsdeltagandets utveckling så räcker inte arbetskraften för att nå regeringens sysselsättningsmål.

DEN INTERNATIONELLA UTVECKLINGEN

Tillväxten inom OECD-området blev 1 procent år 2001. Det är en halv procentenhet lägre än vad vi trodde för ett halvår sedan. Det är de stora länderna inom OECD, nämligen USA, Japan och Tyskland, som fått en lägre tillväxt än förväntat. USA har uppvisat en djup svacka i tillväxten under 2001, detta dock efter en exceptionellt låg högkonjunktur under de senaste 10 åren. USA:s tillväxt nådde troligen sin botten under det tredje kvartalet förra året. Tyskland har ända sedan återföreningen med Öst haft en måttlig tillväxt. Landet fick två kvartal med negativ tillväxt 2001 och botten passerades sannolikt under det fjärde kvartalet. I Japan fortsätter kräftgången som pågått under det senaste årtiondet och en förbättring tycks avlägsen. Mer om de två ”tungas” länderna USA och Tyskland kommer nedan.

Prognosen för 2002 blir inte mycket bättre än 2001, utan OECD-området får en tillväxt på strax över 1 procent. Japan drar ner tillväxttalet med sin tunga vikt inom OECD eftersom landet förväntas minska sin BNP med över 1 procent. I USA finns en ökad framtidstro, i alla fall hos konsumenter och inköpschefer, men faktiska händelser som stöder teorin att vändningen redan har skett är få. Utfallet under det fjärde kvartalet tyder på att händelserna den 11 september inte fått särskilt stor negativ inverkan på tillväxten. Istället har både den privata och offentliga konsumtionen ökat kraftigt under sista kvartalet. Det berodde i viss mån på regeringens stimulansåtgärd att subventionera lån till bilköp under hösten.

Euro-länderna får ungefär samma tillväxt som genomsnittet för OECD under 2002, alltså en halv procentenhet lägre tillväxt än förra året. Det beror i huvudsak på den

svaga utvecklingen i Tyskland, som väntas få en tillväxt på mindre än 0,5 procent i år. En stimulans från lägre räntor skulle passa den tyska ekonomin bra i nuläget, men en lägre ränta har ECB i nuläget inte bedömt som rätt avvägning för euro-området som helhet.

Nästa år förväntas en mer normal utveckling med en tillväxt på nästan 3 procent inom OECD och runt 2,5 procent i euro-området. Japan förväntas få en svag tillväxt på 1 procent 2003.

Inflationen är inget större problem inom OECD om höginflationsländerna undantas (Ungern, Mexico, Polen, Turkiet), deflatorn för privat konsumtion ökade 2 procent i OECD förra året och inom euro-området ökade priserna med 2,6 procent. I år och nästa år blir prisökningen knappt 1,5 procent inom OECD. För euro-området blir prisökningen några tiondelar högre, men fortfarande under målet 2 procent.

Arbetslösheten inom OECD ökar något i år, till drygt 7 procent. Förra året blev den cirka 6,5 procent. Några länder har större problem, nämligen Frankrike, Italien och Finland som får en arbetslöshet nära 10 procent i år. Tyskland hamnar någon procentenhet lägre, men uppvisar stora problem med att minska talen. Därmed får EMU-området nästan 2 procentenheter högre arbetslöshet än OECD-snittet under 2002. Nästa år sjunker dock arbetslösheten för alla OECD-länder, om än enbart med några få tiondelars procent.

Lönekostnaderna ökar med cirka 3,5 procent inom OECD-området under 2002, och något lägre ökningstakt råder inom EMU-området. I USA ökade lönerna med cirka 5 procent förra året, men i år stannar de på 3 procent. De nordiska länderna har cirka 4 procents löneökningstakt 2002, men något sjunkande framöver.

USA VÄNDER I ÅR – MEN DUBBLA SIGNALER

Meningarna är fortsatt delade om när vändningen i USAs ekonomi kommer, liksom om hur kraftig den blir. Företrädare för den amerikanska centralbanken har uttryckt alltmer av optimism och bedömer att en uppgång kommer under 2002. De senaste uttalandena är från mitten av mars och andas en betydligt större optimism än i januari.

Vi sällar oss till de försiktiga optimisterna vad gäller USA och utgår från en vändning under slutet av 2002. Tillväxttakten på årsbasis 2002 blir trots det enbart 1,0 procent. Vi bedömer att den egentliga vändningen kommer först under de sista månaderna 2002. Vi grundar vår försiktiga optimism på fyra huvudsakliga faktorer:

- Små, men positiva tecken på arbetsmarknaden.
- Lageravvecklingen verkar avta i industrin och hushållens förtroendeindikator har vänt uppåt. Det betyder svaga men positiva BNP-bidrag både från lager och den privata konsumtionen. Även tillverkningsindustrins inköpschefer redovisar mer positiva planer.
- Penningpolitiken har på ett mycket kraftfullt sätt mött den ekonomiska nedgången under 2001. Centralbankens styrränta har sänkts med hela 4,75 procentenheter under de senaste tolv månaderna. En rimlig tidsförskjutning för pen-

ningpolitikens effekt på den reala ekonomin är drygt ett år, vilket innebär att stimulans effekten bör märkas redan under det första kvartalet. Låga realräntor bör också stimulera investeringarna.

- Kongressen har i mars beslutat om en finanspolitiskt stimulanspaket på 124 miljarder dollar.

Den främsta riskfaktorn vi ser för detta scenario är en försvagad privat konsumtion pga en sämre utveckling av efterfrågan på arbetskraft än väntat kombinerad med sjunkande reallöner för större grupper på arbetsmarknaden än hittills.

Bush gick till val på ett program med omfattande skattesänkningar, totalt omfattar planen skattesänkningar på 1,35 trillioner dollar över 10 år. Dessa skattesänkningar har påbörjats 2001 och kommer enligt planerna att fortsätta 2002 och 2004. Skattesänkningarna riktar sig främst till individer med relativt hög sparbenägenhet och till företag. Enligt organisationen Citizens for Tax Justice har Bush skattesänkingsplanen en väldigt skev fördelningsprofil av. Endast 7,5 procent av skattesänkningarna 2002-2004 går till de 60 procent hushåll och företag som har lägst inkomster, medan den procent av befolkningen med högst inkomster får 40 procent av skattesänkningarna.

Det är inte självklart att de skattesänkningar som genomförs kommer att stimulera ekonomin i särskilt stor utsträckning, eftersom de med störst konsumtionsbenägenhet inte får några ökningarna i disponibel inkomster. Dessutom kommer de stora skattesänkningarna att medverka till att den federala budgeten under 2002 och flera år framåt kommer att gå med stora underskott.

USAs stora bytesbalansunderskott kommer förr eller senare att leda till en effektiv depreciering av dollarns värde. Vi räknar i denna analys med att dollarns värde börjar sjunka relativt euron i början av år 2003.

SVÅRIGHETERNA I TYSK EKONOMI FORTSÄTTER.

Den tyska ekonomins svaga utveckling under 1990-talet fortsätter även under det nya århundradets början. Den grundläggande förklaringsfaktor vi ser i ett längre perspektiv är att återföreningen med Öst kostat stora summor. Transfereringar till

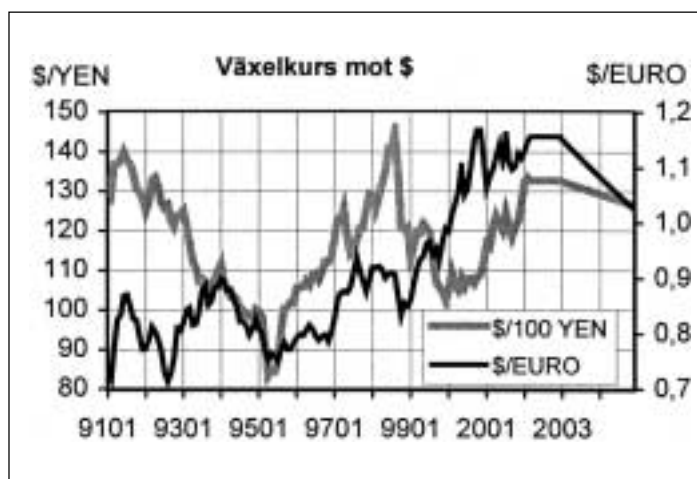

DIAGRAM 2.1

KÄLLA: Riksbanken samt egna beräkningar

hushållen samt regionalstöd till östra Tyskland är fortsatt betungande för de offentliga finanserna. Det uppdrivna höga byggandet i östra Tyskland har avstannat och byggsektorn befinner sig i kris. Dessutom innebar 2001 en kollaps i de totala investeringarna (-4%).

En annan viktig långsiktig faktor av stor betydelse i Tyskland, liksom i Sverige, är den snabbt åldrande befolkningen. Med en relativt låg sysselsättningsgrad bland kvinnor och de äldre åldersgrupperna på arbetsmarknaden har Tyskland ett svårt utgångsläge för att möta detta problem. Det nyligen – efter mycket stor politisk debatt - reformerade pensionssystemet har hittills ej genererat de inbetalningar man förväntat, vilket är problematiskt både på kort och lång sikt.

Finanspolitiken är i ett svårt läge. Det finns behov av att möta den breda internationella nedgång som slår hårt mot landet, men finanspolitiken är i hög utsträckning låst. Penningpolitiken som ECB för framstår samtidigt som för stram för tysk ekonomi. Resultatet av det svåra läget är tydligt i svag tillväxt och ökade arbetslöshetstal.

Skattereformen har försvagat budgeten mer än väntat, samtidigt som de officiella bedömningarna menar att reformer kommer att bidra till vändningen i tysk ekonomi under de närmaste åren genom stimulansen till företagen. Effekterna framstår som osäkra. Budgetunderskottet prognosticeras till 2 procent av BNP 2002 enligt det stabilitetsprogram som Tyskland lade fram till EU i december. Detta ledde dock till starka ifrågasättanden i EU i början av februari och en bedömning av kommissionen att landet riskerade att bryta 3-procentsgränsen i Stabilitets- och tillväxtpaketen.

DEN SVENSKA UTVECKLINGEN

Svensk ekonomi har i drygt ett år befunnit sig i en konjunktursvacka. Produktion och efterfrågan har utvecklats svagt sedan slutet på år 2000. Sysselsättningen som länge fortsatte att expandera har planat ut sedan förra våren, men ändå hållits uppe förvånansvärt väl. Det speglas i en mycket svag utveckling av produktion per timme, arbetskraftsproduktiviteten, förra året.

Försörjningsbalans

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Privat konsumtion	4,6	0,2	1,6	3,2	3,2	2,2	2,0
Offentlig konsumtion	-0,9	1,4	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Investeringar	5,0	1,5	3,2	3,6	4,2	3,0	3,0
Lagerinvesteringar*	0,5	-0,5	-0,3	0,4	0,0	0,0	0,0
Export av varor och tjänster	10,3	-1,4	3,6	5,9	5,0	5,0	5,0
Import av varor och tjänster	11,5	-3,9	2,6	6,1	6,0	5,5	5,5
BNP	3,6	1,2	1,9	3,2	2,6	2,1	2,0

* förändring i procent av föregående års BNP

TABELL: 2:2

Källa: SCB samt egna beräkningar

I år återhämtar sig ekonomin och BNP-tillväxten bedöms kunna bli knappt 2 procent. Viktiga inslag i återhämtningen är en exportuppgång och starkare privat konsumtion. Nästa år och året därpå bedöms BNP kunna växa med drygt 3 respektive ca 2,5 procent. Under dessa år ökar konsumtionen med drygt 3 procent per år.

Sysselsättningen bedöms kunna börja öka under andra halvan av i år, för att sedan ta ytterligare fart nästa år. Åren 2003 och 2004 bedöms sysselsättningen kunna öka med sammantaget drygt 100 000 personer och regeringens sysselsättningsmål – 80 procent av befolkningen i åldern 20-64 år ska vara reguljärt sysselsatta - nås. Det kräver att de arbetskraftsreserver som vi tror finns kan utnyttjas i snabb takt, arbetskraftsdeltagandet måste öka.

Den tillväxt vi bedömer som möjlig under 2003 och 2004 är inte hållbar åren därefter. Arbetskraften räcker helt enkelt inte till. Flera krafter verkar för att efterfrågesidan i ekonomin bringas i samklang med vad utbudssidan förmår producera. En starkare växelkurs håller tillbaka exporten. Svagare sysselsättningsutveckling och därmed svagare inkomstutveckling dämpar konsumtionen. Investeringarna anpassar sig till en lugnare produktionsutveckling. Det är en öppen fråga om en anpassning av efterfrågan kan ske utan penningpolitisk åtstramning. En stramare penningpolitik ligger i vart fall en bit fram i tiden. Det kommer att dröja ytterligare några år innan de lediga resurserna är på upphällningen.

Beräkningarna för åren efter 2004 syftar till att belysa det faktum att befolkningsutvecklingen obönhörligen leder till försämrade förutsättningar för sysselsättnings- och produktionsstillväxt framöver. Däremot diskuteras inte närmare de processer som bromsar tillväxten på efterfrågesidan. Det antas att – men inte hur – en anpassning av efterfrågeläget till tillgängliga resurser kommer till stånd.

Den svenska kronan har under lång tid försvagats och bedöms allmänt som undervärderad. Som skäl till försvagningen har angetts tillfälliga faktorer, främst nettoflöden av kapital i spåren av börsutveckling, ändrade placeringsregler för AP-fonderna och PPM-systemets nettoinvesteringar i utländska aktier.

Vi räknar med att när den internationella konjunkturen tar fart under andra halvåret

DIAGRAM 2.2.

KÄLLA: Riksbanken samt egna beräkningar

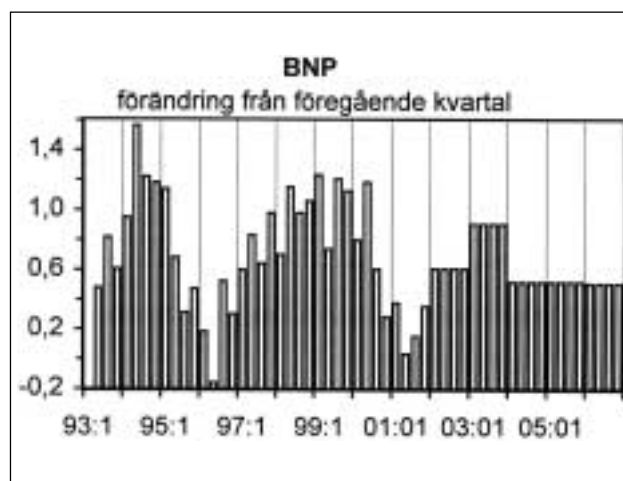

DIAGRAM 2.3.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

år 2002, så börjar den svenska kronan att stiga mot en mer långsiktigt hållbar kurs. Vi antar en appreciering av den effektiva växelkursen med ca 10 procent fram till och med 2004. Relativt dollarn och euron innebär det en förstärkning med runt 15 respektive 6-7 procent.

EFTERFRÅGAN OCH PRODUKTION

Utrikeshandel

Fjölåret blev ett mörkt år för exporten. Enligt nationalräkenskaperna minskade exporten av varor med 4,4 procent 2001. Det är ett dramatiskt omslag jämfört med år 2000 då exporten steg med drygt 11 procent. Enligt NRs säsongrensade data så minskade varuexporten under sista kvartalet 2000 och under förra årets tre första kvartal. Under fjärde kvartalet 2001 började exporten växa igen.

Den svaga exporten förra året förklaras i hög grad av den internationella konjunktturnedgången. Importen i omvärlden och därmed marknadsstillväxten för svensk export var svag. Den svenska exporten missgynnades särskilt genom det stora beroendet av telekom- och fordonsindustrin. Tillbakagången för efterfrågan på telekomvaror förklarar en stor del av exportnedgången.

Vår prognos innebär en återhämtning, varuexporten bedöms kunna växa med ca 4 procent i år. Det bygger på att marknadsutvecklingen vänder uppåt och att exporten av teleprodukter först stabiliseras för att sedan börja växa. Som framgår av diagram 2:4 ger utrikeshandelsstatistiken visst stöd för att telekomexportens nedgång är på väg att ebba ut. Konjunkturbarometers bild av orderingången på exportmarknaden för såväl teleproduktindustrin som tillverkningsindustrin som helhet pekar klart på att en uppgång är att vänta.

Till bilden hör också ett gynnsamt konkurrensläge som ger exporten draghjälp. Svagare kronkurs under ett antal år, särskilt i fjöl, har inneburit förstärkt konkurrenskraft. De relativa arbetskraftskostnaderna har fallit.

Nästa år och året därpå bedöms en sammantagen kronförstärkning i storleksordningen 10 procent komma till stånd. Det håller tillbaka exporten som växlar in på en bana innebärande ökningstal som ligger 1-1,5 procentenhet under marknadens.

Importen av varor föll med 6,2 procent, mer än exporten, förra året. Importfallet låter sig tämligen väl förklaras mot bakgrund av hur mycket aktiviteten i ekonomin dämpades. Sambandet mellan importens och exportens utveckling är starkt. Även kopplingen mellan importen och lagercykeln är stark.

Export och import av varor

procentuell förändring

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser
Export	11,2	2,2	-4,4	2,2	4,1	-0,1	6,0	0,6	4,9	0,0	5,0	0,8	5,0	1,2
Import	11,9	4,8	-6,2	3,3	2,7	-0,2	6,5	-0,3	6,3	-0,9	5,5	0,8	5,5	1,2

TABELL: 2:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

Importprognosen för i år och framåt bygger på att historiska mönster för relationen mellan import och efterfrågan gäller. När aktiviteten i ekonomin ökar så ökar också importen. Växelkursutvecklingen drar upp importen under 2003 och 2004 och ett högt kapacitetsutnyttjande åren framöver verkar i samma riktning.

Exportpriserna för varor steg med drygt 2 procent förra året. Det var en betydligt svagare ökning än vad den stora kronförsvagningen pekade mot. Antagligen fanns ett behov av att vinna marknadsandelar i det svaga konjunkturläget som rådde. I år och nästföljande två år bedöms exportpriserna i stort sett ligga stilla när kronan stärks. Växelkursutvecklingen indikerar snarare prissänkningar. Prognosen innebär en återtagning av det utrymme för prishöjningar som man avstod ifrån tidigare.

Importpriserna för varor ökade förra året med 3,3 procent, mycket mindre än vad som kunde förväntas följa av kronans depreciering. De närmaste åren bedöms importpriserna falla något. Det finns flera skäl för svag importprisutveckling framöver. Det genomsnittliga oljepriset blir lägre i år jämfört med 2001. Den allmänna internationella prisutvecklingen väntas bli lägre, åtminstone i år. Dessutom stärks kronan. Liksom för exportpriserna innebär vår prognos att genomslaget av valutaförändringen är svagt. Även här kan man tala om en återtagning. Återhållsamma prishöjningar 2001 innebär mindre prissänkningar framöver.

Prognoserna för export- och importpriserna ger en viss förbättring av terms-of-trade som försvagats sedan 1996 i spåren av den allt starkare dollarn. Förbättringen bidrar till att **Bytesbalansen** stärks i år och nästa år. Överskottet ligger sedan kvar på ca 4,5 procent av BNP. Importen växer snabbare än exporten, men skillnaden är inte tillräckligt stor för att det ska väga upp att exportnivån är mycket större än importnivån.

Investeringar

Ökningstakten för de totala fasta bruttoinvesteringarna blev 1,5 procent i fjol. Det innebär en kraftig uppbromsning jämfört med de tre föregående åren. En dämpning av investeringstakten ter sig naturlig mot bakgrund av en försvagad efterfrågeutveckling i övrigt. Annars finns flera för investeringarna gynnsamma faktorer för handen: lönsamhet, låga räntor och stabila inflationsförväntningar. Vi räknar därför med att

DIAGRAM 2.4.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

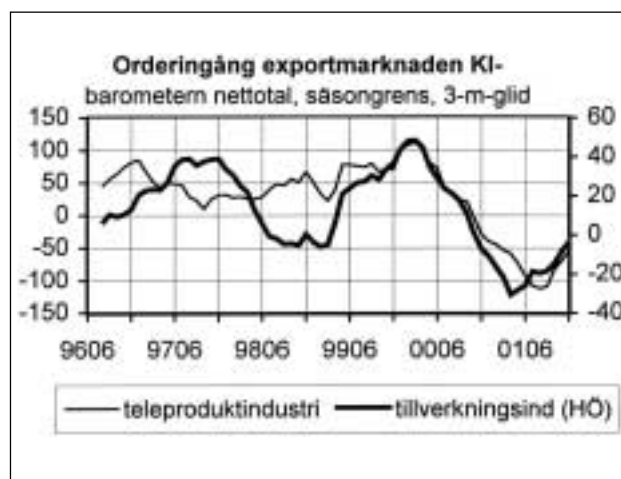

DIAGRAM 2.5.

KÄLLA: Konjunkturinstitutet samt egna beräkningar

investeringsförloppet framöver följer den allmänna aktivitetsutvecklingen i ekonomin. På sikt utvecklas investeringarna så att kapacitetsutnyttjandet stabiliseras. Det kan noteras att bostadsinvesteringarna visat fortsatt styrka under konjunktur nedgången. Investeringarna kommer också att påverkas positivt när tredje generationens mobiltelefoni byggs ut

Industrins investeringar föll med drygt 4 procent förra året. Investeringarna väntas vända uppåt så sakteliga under loppet av i år i linje med något stigande industriproduktion. Uppgången är dock så pass måttlig att förändringen mellan helåren 2001 och 2002 blir negativ. Det är en något svagare utveckling än bedömningen i investeringsenkäten från februari 2002. Där indikerar företagen planer oförändrad nivå 2002 jämfört med 2001. Åren framöver så tänker vi oss att investeringar och produktion inom industrin växer någorlunda i takt så att kapacitetsutnyttjandet hålls konstant.

Investeringarna i övrigt näringsliv ökade visserligen med nästan 3 procent 2001, men det innebär ändå en rejäl dämpning efter en rad år med höga ökningstakter. I år och nästföljande två år räknar vi med att ökningstakten går upp när aktiviteten i ekonomin stärks. Under dessa år kommer också utbyggnaden av tredje generationens mobiltelefoni påverka investeringarna. Vår bedömning är att de mycket höga ökningstalen för investeringarna i övrigt näringsliv under perioden 1993-2000 inte kommer att återkomma åren framöver. För det talar en lugnare utveckling för tjänstesektorernas produktion och sysselsättning.

De **offentliga investeringarna** ökade igen i fjol efter en stor nedgång år 2000. I år kommer investeringsökningen bli stor, inte minst beroende på statliga väginvesteringar som ökade med 40 procent det fjärde kvartalet 2001. Även inom kommunerna tilltar investeringsverksamheten. Mot bakgrund av goda offentliga finanser och stora behov bedöms de offentliga investeringarna komma att öka åren framöver. Det gäller statliga infrastrukturinvesteringar men också kommunala investeringar i spårren av ökat husbyggande.

Sedan slutet av 1997 har **bostadsinvesteringarna** kännetecknats av en uppgång. De tycks inte ha påverkats av konjunktursvackan i någon större utsträckning. I konjunkturbarometern för februari signaleras fortsatt styrka för bostadsbyggandet. Vår prognos innebär en fortsatt positiv utveckling. De genomsnittliga årliga tillväxttalen hamnar uppemot 10 procent i år och nästa år. Nyproduktion väntas öka snabbare än ombyggnad framöver. Påbörjad nybyggnation bedöms stiga från 21 000 lägenheter i fjol till 26 000 år 2003. Den ökade efterfrågan kan knytas till det gynnsamma ränteläget och hushållens förbättrade situation med stigande inkomster. Regeringen har

Investeringar

procentuell volymförändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Totalt	5,0	1,5	3,2	3,6	4,2	3,3	2,8
Bostäder	7,9	8,3	8,7	8,7	4,6	3,7	3,6

TABELL: 2:4

Källa: SCB samt egna beräkningar

infört ett investeringsbidrag för hyresrätter och sänkt fastighetsskatten. Det bidrar till gynnsammare förutsättningar för bostadsbyggandet.

Storleken på **lagerinvesteringarna** i ekonomin påverkas av efterfrågeutvecklingen. Företagen samlade på sig för stora lager när efterfrågan försvagades. Den lageranpassning som inleddes under andra halvåret i fjol innebar ett lageromslag på -0,5 procent för helåret 2001. I år bedöms fortsatta lagerneddragningar under första halvåret ge ett visst negativt bidrag till BNP på årsbasis. En återgång till trendmässig lageruppbyggnad ger ett positivt lageromslag 2003. På sikt antas bidragen till BNP från lagren bli neutrala.

Konsumtion

En starkt bidragande orsak till nedgången i BNP-tillväxt förra året var den svaga konsumtionsutvecklingen. Enligt nationalräkenskaperna var ökningstakten för hushållens konsumtionsutgifter blott 0,2 procent i fjol. Hur kan konsumtionen gå från ökningstal runt 4 procent till nära nog nolltillväxt? Realinkomstutvecklingen var god och hushållens förväntningar om den egna ekonomin (enligt hushållens inköpsplaner) hölls uppe. Skälen till konsumtionsdämpningen får därför sökas i svag förmögenhetsutveckling, genom en längre period av kraftigt vikande börskurser, och osäkerhet om den framtida utvecklingen i ekonomin. Hushållen fann skäl att se över sina balansräkningar och dra upp sparkvoten som fallit från 11 procent 1994 till ca 2 procent år 2000.

Den svaga utvecklingen 2001 har också en del speciella karakteristika med stora negativa bidrag från vissa poster i konsumtionen. Detaljhandelsförsäljningen mattades visserligen avsevärt men växte ändå med 3 procent. Bilförsäljningen föll dramatiskt, med 19 procent. Även nettot av hushållens konsumtion i utlandet och utländsk konsumtion i Sverige försvagades kraftigt. Här torde den svaga kronan ha haft betydelse. Tjänstekonsumtionen, främst bostadstjänster, utvecklades sämre än vad som fanns anledning att tro mot bakgrund av produktion och sysselsättning i tjänstesektorn samt ökat bostadsbyggande.

Vår prognos bygger på att de negativa faktorer som tyngde konsumtionen 2001 inte spelar samma roll framledes. Vidare så torde en del orosmoln kring framtiden ha

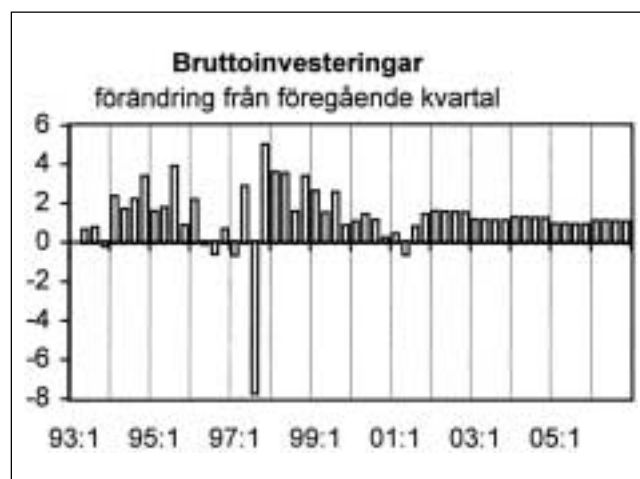

DIAGRAM 2.6.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

skingrats. Enligt hushållens inköpsplaner för februari 2002 har stämningläget bland hushållen förbättrats avsevärd under senare tid. Pessimismen om Sveriges ekonomi har minskat kraftigt och inställningen till den egna ekonomin har blivit mer positiv. Realinkomsten stiger kraftigt på grund av stora skattelättnader och börsutvecklingen har åtminstone stabiliserats. Mot den bakgrunden tror vi konsumtionen kan växa med 1,6 procent i år. Sparkvoten steg från 2 till 5 procent förra året. Även om konsumtionen tar fart igen i år så växer den inte i takt med realinkomsterna - sparkvoten stiger ytterligare.

Hushållens **reala disponibla** inkomster beräknas öka kraftigt både i år och nästa år. I år genomförs ett paket med skattelättnader som omfattar 20 miljarder kronor. År 2003 antar vi att kompensationen för egenavgifterna fullföljs. Det innebär en inkomstöverföring till hushållen i storleksordningen 12 miljarder kronor. Samtidigt stiger sysselsättningen och reallönerna. År 2004 och framåt antar vi inte några inkomstöverföringar. Inkomstutvecklingen grundas på utvecklingen av löner och sysselsättning. När sysselsättningsutvecklingen bromsas markant de sista åren i beräkningarna så dämpas också inkomstutvecklingen.

Hushållens **förmögenhet** består av olika tillgångar, bl a egnahem och aktier vars priser avspeglar förväntad inkomstutveckling. När förmögenhetsvärdena stiger minskar behovet av att spara. På motsvarande sätt medför en nedgång i förmögenhetsvärdena att sparkvoten tenderar att öka. Den samlade förmögenheten hos hushållen försvagades i samband med börsnedgången men förväntas öka och stimulera till konsumtion framöver.

Mot bakgrund av inkomst- och förmögenhetsutvecklingen bedöms konsumtionen kunna växa med drygt 3 procent både nästa år och året därpå. Därefter växlar konsumtionen in på en lugnare bana när inkomstutvecklingen dämpas.

Den **offentliga konsumtionen** bedöms öka med 1 procent per år under hela perioden. En stor del av offentlig konsumtion avser sjuk- och äldreomsorg och utbildning, som konsumeras av dels barn, dels äldre. Servicebehovet kan därför kopplas till den demografiska utvecklingen, som är ganska odramatisk de närmaste åren. Det allmänna intrycket är dock att servicebehovet är eftersatt och kraven på kvalitetsförbättringar starka.

Disponibel inkomst och privat konsumtion

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Lönesumma	6,5	5,5	4,0	5,8	5,4	4,7	4,4
Disponibel inkomst	3,8	4,7	7,2	5,7	3,8	3,4	3,3
Konsumentpris, IPI	0,9	1,6	1,6	1,8	1,9	2,1	1,9
Real disponibel inkomst	3,0	3,0	5,4	3,8	1,9	1,3	1,3
Privat konsumtion	4,6	0,2	1,6	3,2	3,2	2,2	2,0
Sparkvot*	2,3	4,9	8,1	8,4	7,1	6,1	5,4

* sparkvoten inkluderar sparande i avtalspensioner

TABELL: 2:5

Källa: SCB samt egna beräkningar

Vår bedömning är att kommunsektorns finanser tillåter en relativ stark ökning av konsumtionen. Ökad sysselsättning i ekonomin ger ökade skatteinkomster för kommunerna. Vår löneprognos innebär att lönerna i kommunsektorn inte ökar snabbare än i privat sektor. Det innebär att sysselsättningen åtminstone kan öka i samma takt som i resten av ekonomin utan att den ekonomiska balansen förändras. Till det expansionsutrymme som ges av ökade skatteinkomster ska läggas den konsumtionsökning som finansieras via ökade, specialdestinerade statsbidrag. Hit hör maxtaxa i barnomsorgen och satsningar på skolan.

Den svaga sysselsättningsökningen 2002 torde ge negativa effekter på kommunernas skatteintäkter under 2003. Vår prognos är därför kanske något för hög, alternativt förutsätter den en viss höjning av skattesatserna.

Produktion och produktivitet

Produktionens utveckling speglar efterfrågans sammansättning. Nedgången i ekonomin har mest drabbat **industrin**. Industriproduktionens föll med en knapp procent förra året. En återhämtning inleds i år men en jämförelsevis beskedlig exportutveckling gör att vi framöver inte får se lika höga ökningstal som under andra halvan av 90-talet. Den svaga industrikonjunkturen har smittat av sig på de delar av tjänstesektorn som riktar sin verksamhet mot industriföretagen. Vi tror på en lugnare ökningstakt för produktionen i **övrigt näringsliv** jämfört med senare år. Det gäller också branschen företagstjänster som givit stora bidrag till de gångna årens sysselsättningsexpansion. Mycket beroende på expansiva bostadsinvesteringar förutses en hög ökningstakt för **byggnadsindustrin**.

Produktiviteten utvecklades mycket svagt under fjolåret, särskilt i tjänstesektorn. För näringslivet som helhet blev produktivitetstillväxten låga 0,6 procent. Det vore förhastat att ta det som en indikation på att den långsiktig tillväxtförmågan i ekonomin gått ner. Det bör tolkas som en konjunkturrefekt. Anpassningen mellan produktion och sysselsättning sker vanligen med en viss eftersläpning, vilket gör att produktivitetstillväxten kan variera mycket mellan åren. Kännetecknande för fjolåret var just att arbetsmarknaden signalerade fortsatt styrka samtidigt som efterfrågan och produktion försvagades. Frågan om produktivitetssvackan är tillfällig eller inte

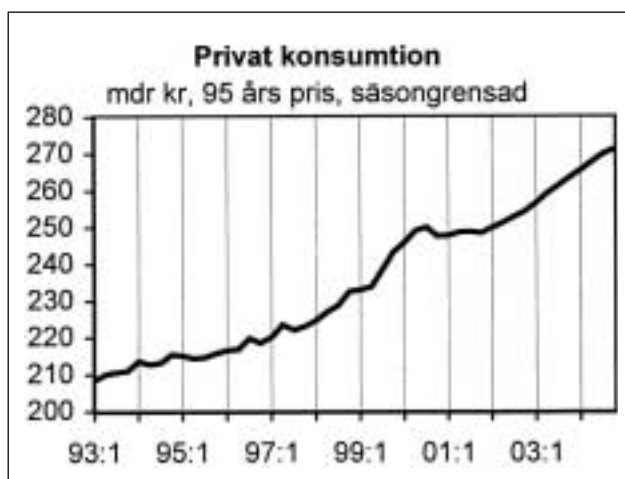

DIAGRAM 2:7.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:8.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

har bäring på inflationsbedömningen. I vår tankeram sammanhänger förra årets starka inflationstryck från kostnadssidan i hög grad med den svaga produktivitetstvecklingen.

Framledes räknar vi med en mer "normal" ökningstakt för produktiviteten, runt 2 procent i näringslivet som helhet. Det är lägre än produktivitetstillväxten under 90-talet och kan därför tyckas som ett försiktigt antagande. 90-talet var dock speciellt i flera avseenden. Under första halvan slogs lågproduktiva enheter ut och under andra halvan ökade kapacitetsutnyttjandet. Dessutom påverkades den genomsnittliga ökningstakten av teleproduktindustrins exceptionellt snabba ökning av produktiviteten.

Även om de mest optimistiska tongångarna kring produktivitetsskift som en del av den sk nya ekonomin kommit på skam så finns fortfarande skäl att räkna med en god långsiktig produktivitetstakt: inriktningen av den ekonomiska politiken med mål och stark normbildning, stabila inflationsförväntningar, investeringar och utbildningssatsningar, IT-utveckling samt vissa avregleringar och en ökad konkurrens på flera områden.

ARBETSMARKNAD, LÖNER OCH PRISER

Sysselsättning och arbetslöshet

Den starka och jämna uppgången i sysselsättning från 1998 bröts under förra året. Anpassningen till produktionsnedgången dröjde och när den kom var den svag. Enligt AKUs säsongrensade siffror föll sysselsättningen med 20 000 personer från maj i fjol till och med februari i år. Vi förväntar oss ett fortsatt förlopp med i stort sett oförändrad sysselsättning ytterligare en tid innan en vändning uppåt kan komma till stånd under hösten. Det skisserade förloppet innebär en genomsnittlig sysselsättningsökning i år med låga 10 000 personer. Sysselsättningsmönstret, med fördröjd anpassning till produktionsnedgången, gav svag produktivitetstveckling förra året, vilket torde haft betydelse för den inflationsuppgång som varit för handen.

Varför har inte sysselsättningen fallit mer trots att varslen ökat kraftigt och antalet nyanmälda lediga platser minskat? Tänker vi i termer av avgångar och nyanställningar, verkar ett skäl vara att nyanställningarna hållits uppe. Det framgår av diagram 2.10 att nyanställningar varierar mer än avgångar. Djupa sysselsättningsvackor är förknippade med en allmän nedgång av personalomsättningen, såväl nyanställningar som avgångar minskar. Att nyanställningarna inte minskat mer kan tolkas

Arbetsmarknadsläget

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Arbetskraft	1,2	1,2	0,5	1,0	0,8	0,4	0,2
Sysselsatta	2,2	2,0	0,3	1,6	1,1	0,7	0,4
Total arbetslöshet, procent	7,0	6,2	6,4	5,8	5,4	5,0	4,7
Öppen arbetslöshet, procent	4,7	4,0	4,2	3,7	3,4	3,2	3,0

TABELL:2:6

Källa: SCB samt egna beräkningar

som att företagen försöker överbrygga en i deras ögon tillfällig efterfrågesvacka och ett sätt att skaffa sig kompetent arbetskraft när tillfälle ges. Ju tydligare signalerna om en vändning uppåt för ekonomin blir, desto större är möjligheten att en sysselsättningsnedgång kan undvikas. Den senaste tidens statistik visar en viss ökning respektive minskning för nyanmälda lediga platser och varsel. Det indikerar ett ljusare arbetsmarknadsläge.

Under nästa år kan sysselsättningen ta ytterligare fart. Åren 2003 och 2004 bedöms sysselsättningen växa med sammantaget drygt 100 000 personer. Åren efter 2004 stagnerar arbetskraftstillgången och sysselsättningen kan bara öka i den mån det är möjligt att ytterligare driva ner arbetslösheten.

Vår prognos innebär att regeringens sysselsättningsmål nås. År 2004 är andelen reguljärt sysselsatta av befolkningen i åldern 20-64 år ca 80 procent. Det ska sägas att måluppfyllelsen kräver att den utbudspotential som vi tror finns kan utnyttjas i snabb takt.

Sysselsättningsökningen från nästa år och framåt bedöms bli bredare än den varit hittills, med mer modesta ökningarna för övrigt näringsliv än tidigare samt ökningarna för såväl bygnadsindustrin som offentlig sektor. Vi räknar med svag industrisysselsättning.

Under 2000 och 2001 har frånvaron ökat samtidigt som sysselsättningen stigit. Antalet arbetade timmar ökade långsammare än antalet personer – medelarbetstiden sjönk. I år och framöver antar vi att ökningen av frånvaron upphör. Vi räknar med oförändrad medelarbetstid för hela perioden.

Vi väntar oss ingen nämnvärd uppgång i arbetslösheten i år. Lite upp under första halvåret och sedan ner igen under det andra ger ett årssnitt för den totala och öppna arbetslösheten på knappt 6,5 respektive drygt 4 procent. Arbetskraftsutbudet anpassar sig till sysselsättningsförändringen enligt sedvanligt mönster. De arbetsmarknadspolitiska åtgärderna bedöms inte behöva ökas. När sysselsättningen ökar framöver minskar arbetslösheten successivt, dock i allt långsammare takt. Antalet personer

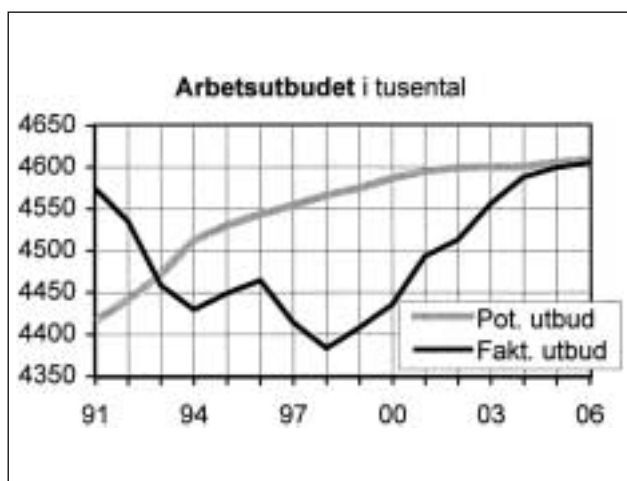

DIAGRAM 2:9.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:10.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

i åtgärder trappas ner efter hand och är mot slutet av perioden under 2 procent av arbetskraften. Den totala och öppna arbetslösheten går ner mot knappt 5 respektive 3 procent slutåren. Arbetslöshetstalen mot slutet av perioden är beräkningsantaganden och ska inte ses som någon utsaga om jämviktsarbetslösheten. Beräkningarna för åren efter 2004 syftar till att belysa det faktum att befolkningsutvecklingen obönhörligen leder till försämrade förutsättningar för sysselsättnings- och produktionsstillväxt framöver. Den allmänna bilden skulle bli densamma om arbetslösheten antas bli något högre eller lägre.

Arbetskraftsutbudet

Bedömningen av arbetskraftsutbudet är avgörande för den utveckling framöver som vi skisserar. Vi vet att konjunktur och arbetsutbud samvarierar, men finns det tillräckligt med arbetskraft att tillgå? Vår prognos bygger på att det finns en potential av outnyttjad arbetskraft som kan tas i anspråk när konjunkturen vänder upp. På sikt, när arbetskraftsreserverna är uttömda, avstannar utbudsökningarna.

Det totala arbetskraftsutbudet ökade med knappt 60 000 personer i fjol. Det visar att snabba uppgångar i arbetskraftsutbudet är möjliga om potentialen finns där. Sambandet mellan utbudsförändringar och konjunkturläge är starka och väl belagda. Vi väntar oss, i enlighet med historiska mönster, följsamhet mellan utbud och sysselsättning i år och nästkommande två år. Därefter kan utbudet endast öka marginellt.

Sammantaget bedöms det totala utbudet i år och åren fram till och med år 2006 kunna öka med drygt 100 000 personer. Den förutsätter att arbetskraftsdeltagandet ökar. Det räcker inte med den demografiska förändringen, då det är de yngre (16-19 år) och äldre (55-64 år) åldersgrupperna med lågt arbetskraftsdeltagande som ökar. Under senare år har arbetskraftsdeltagandet stigit i nästan alla åldersgrupper och en fortsatt ökning ter sig rimlig mot bakgrund av det arbetsmarknadsläge som vi skisserar här.

Vår bild av utbudspotentialens storlek bygger på att arbetskraftsdeltagandet för befolkningen i åldern 20-64 kan öka från dagens 81,5 procent till 84,5 procent. Är det realistiskt? 1991 kan vara ett lämpligt jämförelseår. Då var arbetskraftsdeltagandet nästan 87 procent i åldersgruppen 20-64 år. Av flera skäl är dock en återgång till 1991 års arbetskraftstal ett väl optimistiskt antagande:

Löneökningar på hela arbetsmarknaden (exkl. övertidsersättning)

	2000	2001	2002	2003
Industri	3,9	4,1	3,1	3,7
Byggnads	4,1	4,7	4,5	4,3
Övrigt näringsliv	3,7	4,5	3,8	4,4
Offentlig sektor	3,9	4,3	3,9	4,1
Totalt	3,8	4,4	3,7	4,1
Privat sektor	3,8	4,4	3,6	4,2

TABELL: 2:7

Källa: SCB samt egna beräkningar

- Möjligheterna att öka arbetskraftsdeltagandet i åldersgruppen 60-64 år har försämrats genom ökad sjuklighet och större möjligheter till förtidspensioneringar.
- I åldersgruppen 20-24 år väntas en högre andel än tidigare ägna sig åt högskolestudier.
- I övriga åldersgrupper kommer en högre andel än tidigare att gå på KOMVUX eller liknande utbildningar.

Sammanfattningsvis menar vi att den kommande sysselsättningsuppgången medför att arbetskraftsdeltagandet ökar, men att det inte är möjligt att nå tillbaka till 1991 års höga nivå. Orsakerna är strukturella, inte minst arbetsmarknadens krav på ökad utbildning.

Löner

Lönerna ökade förra året i genomsnitt med 4,4 procent. (Då ingår inte övertidserättningen, inklusive denna ökade lönerna några tiondelar lägre). I den privata sektorn blev löneökningen 4,4 procent medan den ökade med 4,3 procent i den offentliga sektorn. I industrin ökade lönerna med 4,1 procent medan de ökade med 4,5 procent i kommunerna.

Löneökningstakten i den privata sektorn, mätt som årstakter, steg under 2001 och uppgick mot slutet av året till drygt 4,5 procent. Detta är en uppmätt förändring mellan två månader under ett helt år och säger ingenting om när under året som lönerna ökade snabbt.

I denna analys har ett försök gjorts att genom säsongrensning fördela effekterna av avtalshöjningarna någorlunda jämt över året. Stora osäkerheter föreligger naturligtvis med detta tillvägagångssätt, men den erhållna utvecklingen skulle ändå kunna tolkas som att högre löneökningstakter än de centrala avtalen, indikerar löneglidningens storlek dessa månader. Denna analys tyder på att löneglidningen varit hög i början av år 2001, men att den därefter avtagit betydligt.

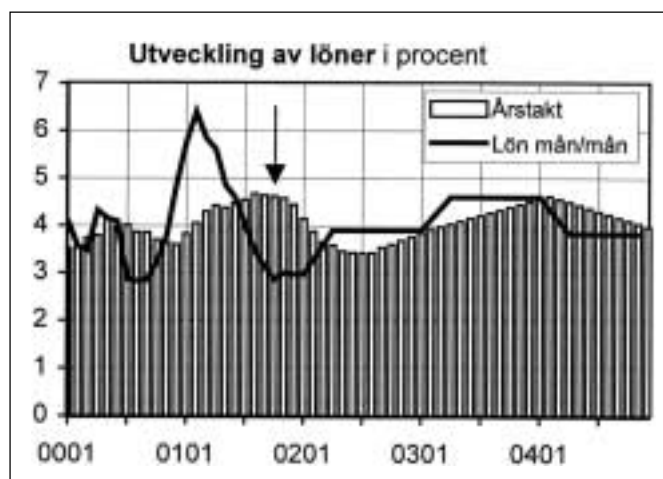

DIAGRAM 2:11.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

I början av året kunde den säsongrensade löneförändringen månad för månad, om den skulle fortsatt under ett helt år, översättas till en årstakt på 5-6 procent. Mot slutet av året har denna utveckling dämpats betydligt och skulle nu kunna översättas till en årstakt på 3 procent.

Denna information är viktig att ha, då man tolkar de senaste höga lönetakterna. Dessa är årstakter mellan samma månader för åren 2000 och 2001. Den stora löneförändringen har sålunda skett i början av året och sker inte nu. För närvarande är i stället löneutvecklingen relativt svag.

De årstaktsförändringar som nu registreras ska därför inte tolkas som att lönerna tar fart under andra halvåret. Det förhåller sig i stället tvärtom och man kan förvänta sig lägre årstakter framöver. I diagrammet ser man hur förloppsutveckling och årstakter hänger ihop. I slutet av 2001 pekar förloppsutvecklingen på en årstakt på 3 procent, medan de registrerade årstakterna ligger på 4,5 procent. (Pilen i diagrammet markerar hur långt den faktiska utvecklingen gått. Därefter är det en prognos.) Under nästa år stiger förloppsutvecklingen mot en årstakt på 4 procent, medan årstakterna på månadsbasis sjunker ned till 3,5 procent vid mitten av år 2002.

Slutsatsen av denna analys är att de nu registrerade höga löneökningstakterna, årstakter på månadsbasis, inte ska tolkas som att lönerna kommer att öka mer år 2002 än de gjorde år 2001. Det förhåller sig i stället tvärtom. I den privata sektorn beräknas därför lönerna, mätt som förändring mellan årsgenomsnitt, att år 2002 öka med 3,6 procent jämfört med 4,4 procent år 2001.

Löneras snabba förloppsutveckling omkring årskiftet 2001 sammanhänger med en stark sysselsättningsuppgång. När denna sedan kom av sig under år 2001 och sysselsättningen stagnerade, så dämpades även löneökningstakten och pekar nu mot en årstakt omkring 3 procent.

När sysselsättningen tar fart under andra halvåret 2002, kan man vänta sig att löneutvecklingen därefter slår in på en årstakt över 4,5 procent. När sysselsättningen under 2003 går in i ett lugnare förlopp, dämpas även löneutvecklingen och går in i en årstakt på 4 procent.

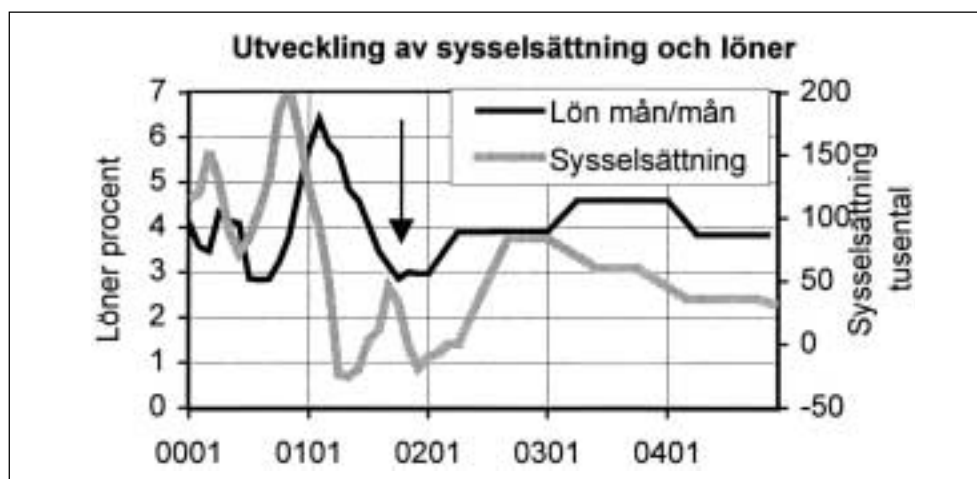

DIAGRAM 2.12.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

Detta ligger en halv procent över de väntade löneökningarna inom EU, och kan tydas som att lönerna inte går i takt med Europa. Detta kan dock vara en förhastad slutsats, vilket beror på hur mycket svensk arbetsmarknad ska anpassa sig till den tyska löneutvecklingen.

Tysklands löneutvecklingen är för närvarande bland de svagaste i EU och bör sannolikt också vara detta under några år. Tysklands ekonomiska problem beror till en del på att de gick in i EMU på en för hög kurs på D-marken. Därför behöver det tyska lönekostnadsläget sänkas relativt övriga EMU-länder.

Lönerna inom EU ökade 2001 med 3,7 procent. Lönerna inom övriga EU, exklusive Tyskland, ökade i genomsnitt med 4,1 procent (se bilaga, diagram 2:38). Det är för närvarande mer rättvisande att jämföra Sverige med denna ländergrupp, och då framstår inte den svenska löneökningstakten som exceptionellt hög. Inom EMU-området ökade lönerna år 2001 med 3,4 procent och då Tyskland exkluderas ökade lönerna med 3,9 procent.

Under första hälften av 1990-talet ökade de svenska lönerna långsammare än i Europa, men har sedan 1996 ökat något snabbare. Bruttovinstandelen i det svenska näringslivet nådde en topp år 1995 och har därefter stadigt sjunkit.

Bruttovinstandelen i det svenska näringslivet har sedan 1995 sjunkit med 5 procentenheter. Rensat från strukturförändringar i näringslivet har bruttovinstandelen sjunkit med 4 procentenheter. Hälften av denna förändring har varit det pris som näringslivet fått betala för en försämring av terms of trade (bytesförhållandet) och hälften har finansierat reallöneökningar som har varit högre än produktivitetsutvecklingen.

Denna utveckling har dock inte medfört några märkbara vinstproblem i det svenska näringslivet. De akuta problem som vissa delar av näringslivet upplever idag beror i stället främst på den internationella konjunkturavmattningen.

Orsaken till att utvecklingen av löner och vinstandel inte skapat bekymmer i det svenska näringslivet, är att samtidigt har realräntan kraftigt sjunkit. 1995 låg den

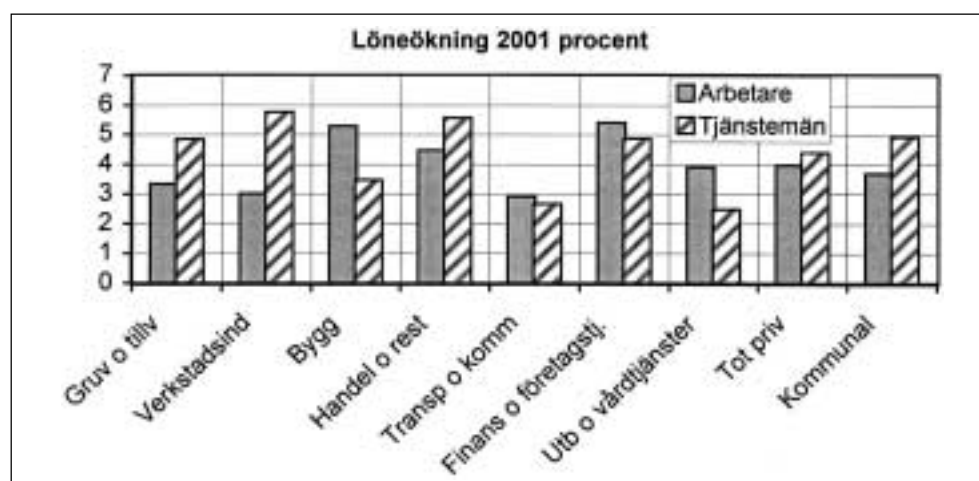

DIAGRAM 2:13.

KALLA: SCB samt egna beräkningar

långa realräntan på 6 procent och nu ligger den på 3,5. Den lägre realräntan har sänkt avkastningskraven i näringslivet vilket motsvarar ett lägre krav på bruttovinstandelen i storleksordningen 5,5 procentenheter.

Sedan 1995 har således förutsättningar funnits för att de svenska lönerna skulle kunna öka något mer än i EU-länderna. Dessa förutsättningar kommer däremot inte att finnas i framtiden, vilket beror på att under de kommande åren väntas realräntan ligga kvar på dagens nivåer. Visserligen väntas en förbättring av terms of trade, men bidrar inte till något större löneutrymme. Det är därför mer väsentligt än tidigare att de svenska lönerna går i takt med Europa. Denna takt bör dock de närmaste åren uppskattas exklusive Tyskland och hamnar då strax under 4 procent.

Den svenska Phillipskurvan visar sambandet mellan arbetslöshet och löneinflation (se bilaga, diagram 2:37). Då arbetslösheten de närmaste åren går ned, väntas detta inte leda till ett långsiktigt högre inflationstryck från lönebildningen. Temporärt höga inflationsimpulser kan dock uppkomma under perioder då sysselsättningen ökar starkt, men då sysselsättningen därefter går in i ett mer normalt förlopp väntas inflationstrycket från lönebildningen att hålla sig inom de ramar som ekonomin tål, d v s en löneinflation på 2 procent.

Löneutvecklingen var under 2001 olika för arbetare och tjänstemän. Jämförelsen mellan arbetare och tjänstemän är gjord exklusive övertidersättning. I årstakt ökade arbetarnas löner i genomsnitt med 4 procent medan tjänstemännens löner ökade med nästan 4,5 procent. Stor skillnad uppmättes inom industrin och kommunala sektorn, där tjänstemännens löner ökade 1,5 procentenheter mer.

Tjänstemännens löner har sedan mitten av 1990-talet ökat mer än arbetarnas och ännu syns inga tecken på att denna utvecklingstrend skulle brytas. Detta är en problematisk utveckling som riskerar att bygga upp stora spänningar på arbetsmarknaden.

Inflation

Inflationen, räknad som förändringen av konsumentpriserna under de senaste tolv månaderna, steg kraftigt i april förra året. Sedan dess har den legat kring 3 procent. I februari i år var inflationen 2,8 procent. Vår bedömning är att inflationen kommer att falla till runt 1,5 procent när förra vårens kraftiga prisökningar faller bort ur statistiken.

Bidrag till prisökningen

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb
ULC	2,1	1,4	3,8	2,7	1,5	1,1	2,2	1,5	2,4	1,7	2,1	1,5	1,9	1,3
Kapitalandel	-4,4	-2,2	-5,2	-2,6	0,5	0,3	0,1	0,1	0,5	0,3	0,4	0,2	0,0	0,0
Importpris	4,7	1,4	3,9	1,2	-0,2	-0,1	-0,4	-0,1	-0,9	-0,3	0,8	0,3	1,2	0,4
Indirekta skatter, taxor		0,3		0,4		0,3		0,3		0,2		0,2		0,2
Prisökning		0,9		1,6		1,6		1,8		1,9		2,1		1,9

TABELL:2:8

Källa: SCB samt egna beräkningar

Från december till december 2000 och 2001 steg konsumentpriserna med 1,4 respektive 2,9 procent, dvs närmast en fördubbling. I tabell 2:14 visas hur dessa sammantagna prisökningar fördelar sig på olika varu- och tjänstegrupper. För vissa varor och tjänster var skillnaden i prisökning mellan 2000 och 2001 mycket stora. Det gäller t ex elpriser (del av boendet), kläder, teletjänster och vissa livsmedel. Elpriser och teletjänster är exempel på varor/tjänster som tidigare bidrog till den då mycket låga inflationen.

Även exklusiva varugrupper som livsmedel och el har den inhemska inflationen blivit högre under förra året. Bredden i uppgången tyder på ett underliggande inflationstryck, trots att efterfrågan var tillbakapressad. Vår syn är att inflationsuppgången kan knytas till ett ökat inflationstryck från kostnadssidan. Löneökningarna var höga i början av året men framför allt utvecklades produktiviteten svagt. Arbetskraftskostnaden per producerad enhet steg med i genomsnitt närmare 4 procent 2001. Samtidigt medförde den kraftigt försvagade kronan inflationsimpulser från importpriserna.

I år lättar inflationstrycket från såväl löneinflation som importpriser. Löneökningstakten avtar, produktiviteten utvecklas bättre och kronan stärks något. Med det efterfrågeläge vi tecknar bör inte ett alltför högt resursutnyttjande verka inflationsdrivande. Det finns därför förutsättningar för att inflationen ska dämpas när de kraftiga prisökningarna från våren 2001 faller ur tolv månaderstalen.

Vi räknar med att prisökningarna kommer att etablera sig vid 2 procent från 2003 och framöver. Det kan förekomma avvikelser uppåt eller neråt beroende på temporära löneimpulser när sysselsättningen varierar eller på grund av andra tillfälliga faktorer. Vår syn på inflationen framöver bygger på att efterfrågan i ekonomin utvecklas på ett sånt sätt att resursutnyttjandet kan hållas balanserat.

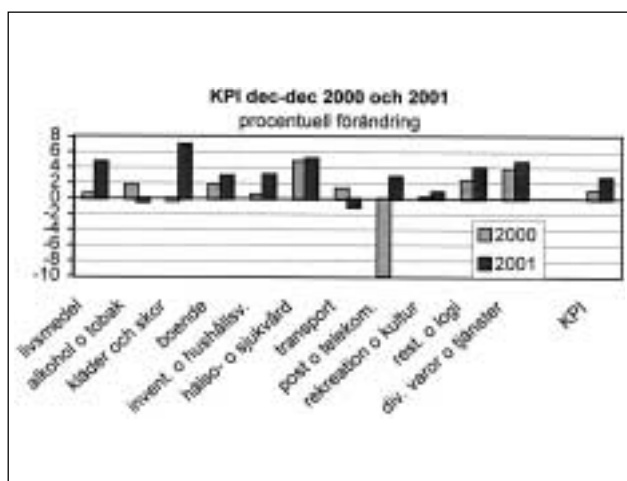

DIAGRAM 2:14.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

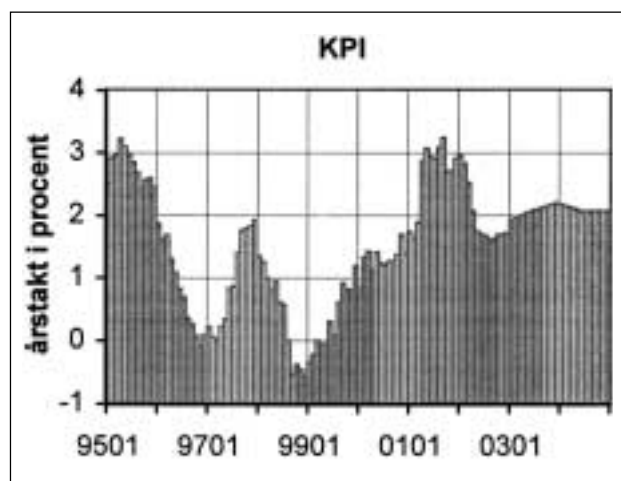

DIAGRAM 2:15.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

Bilaga: Tabeller och diagram

BNP inom OECD-området

förändring i procent från föregående år

	2001	2002	2003
USA	1,2	1,0	3,0
Japan	-0,4	-1,2	1,0
Tyskland	0,6	0,4	2,4
Frankrike	2,0	1,0	2,5
Italien	1,8	0,8	2,5
UK	2,4	1,5	2,6
Danmark	1,2	1,2	2,3
Norge-fastland	1,0	1,3	2,1
Finland	0,8	1,0	2,6
Sverige	1,2	1,9	3,2
OECD	1,0	0,9	2,8
EMU-12	1,6	1,0	2,6
NORDEN	1,1	1,4	2,6
Exp.markn.vägd	1,3	1,0	2,5

TABELL: 2:9

Källa: Economic Outlook, OECD samt egna beräkningar

Konsumentpriser, (implicitpriser)

förändring i procent från föregående år

	2001	2002	2003
USA	2,2	1,2	1,6
Japan	-0,8	-0,9	-0,7
Tyskland	2,2	1,4	1,5
Frankrike	1,7	1,4	1,6
Italien	2,6	2	1,9
UK	1,6	1,8	2,3
Danmark	2,4	1,9	1,8
Norge	3,0	1,5	2,2
Finland	2,6	1,8	1,9
Sverige	1,6	1,6	1,8
OECD	2,0	1,3	1,4
EMU-12	2,6	1,8	1,8
NORDEN	2,3	1,7	1,9
Exp.konk.vägd	2,1	1,4	1,5

Höginflationsländer ingår ej

TABELL: 2:10

Källa: Economic Outlook, OECD samt egna beräkningar

Arbetslöshet i procent av arbetskraften

definition enligt ILO

	2001	2002	2003
USA	5,0	6,3	6,1
Japan	5,2	5,7	5,6
Tyskland	7,9	8,7	8,4
Frankrike	8,9	9,5	9,3
Italien	9,6	9,7	9,5
UK	5,3	5,5	5,6
Danmark	4,8	5,0	4,9
Norge	3,6	3,8	3,8
Finland	9,2	9,4	9,3
Sverige	5,0	5,3	4,7
OECD	6,6	7,2	7
EMU-12	8,6	9	8,8
NORDEN	5,6	5,8	5,5
Exp.konk.vägd	6,6	7,1	7

TABELL:2:11

Källa: Economic Outlook, OECD samt egna beräkningar

Lönekostnadsökning per anställd i näringslivet

i procent från föregående år

	2001	2002	2003
USA	5,2	3,1	3,0
Japan	-0,7	-1,1	-0,4
Tyskland	2,4	2,6	2,7
Frankrike	3,5	3,1	3,1
Italien	2,8	3,0	3,1
UK	4,7	4,2	4,3
Danmark	4,2	3,8	3,7
Norge	4,9	4,5	4,0
Finland	4,1	3,7	3,7
Sverige	4,4	3,6	4,2
OECD	3,6	2,8	2,9
EMU-12	3,4	3,3	3,3
NORDEN	4,4	3,8	3,9
Exp.konk.vägd	3,4	2,9	3,0
Höginflationsländer ingår ej			

TABELL:2:12

Källa: Economic Outlook, OECD samt egna beräkningar

Försörjningsbalans

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Privat konsumtion	4,6	0,2	1,6	3,2	3,2	2,2	2,0
Offentlig konsumtion	-0,9	1,4	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Investeringar	5,0	1,5	3,2	3,6	4,2	3,0	3,0
Lagerinvesteringar*	0,5	-0,5	-0,3	0,4	0,0	0,0	0,0
Export av varor och tjänster	10,3	-1,4	3,6	5,9	5,0	5,0	5,0
Import av varor och tjänster	11,5	-3,9	2,6	6,1	6,0	5,5	5,5
BNP	3,6	1,2	1,9	3,2	2,6	2,1	2,0
Inhemsk slutefterfrågan	3,1	0,7	1,7	2,7	2,8	2,1	1,9
Inhemsk efterfrågan	3,6	0,2	1,4	3,1	2,8	2,1	1,9
Konsumtion	2,7	0,6	1,4	2,4	2,5	1,8	1,7
<i>Nyckeltal:</i>							
Industriproduktion	6,9	-0,8	2,6	3,3	1,6	1,6	1,2
Arbetslöshet, total**	4,7	4,0	4,2	3,7	3,4	3,2	3,0
Arbetslöshet, öppen ***	7,0	6,2	6,4	5,8	5,4	5,0	4,7
Timlön	3,8	4,4	3,7	4,1	4,3	4,0	4,0
Konsumentpriser (IPI)	0,9	1,6	1,6	1,8	1,9	2,1	1,9
KPI	1,3	2,6	1,9	2,1	2,1	2,3	2,1
Bytesbalans, Mdr kr	70	62	84	104	110	116	123

* förändring i procent av föregående års BNP

** procent av totalt utbud

*** procent av arbetskraften

TABELL: 2:13

Källa: SCB samt egna beräkningar

Försörjningsbalans, implicitpriser

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Privat konsumtion	0,9	1,6	1,6	1,8	1,9	2,1	1,9
Offentlig konsumtion	3,4	3,8	2,4	2,8	3,0	3,0	2,9
Investeringar	1,5	2,9	1,4	1,4	1,6	1,9	1,7
Export av varor och tjänster	2,9	3,2	0,2	0,9	0,4	1,0	1,4
Import av varor och tjänster	4,6	4,2	-0,2	-0,4	-0,9	0,8	1,2
BNP	1,1	2,1	1,9	2,4	2,5	2,3	2,1

TABELL: 2:14

Källa: SCB samt egna beräkningar

Svensk industris relativa kostnadsläge på exportmarknaden

procentuell förändring

	2000		2001		2002		2003		2004	
	Sverige	OECD	Sverige	OECD	Sverige	OECD	Sverige	OECD	Sverige	OECD
Timlönekost.	4,2	3,2	4,0	3,3	3,6	3,3	3,9	3,2	4,0	3,2
Produktivitet	5,4	5,1	1,6	0,7	3,2	3,0	3,5	2,9	3,5	2,9
ULC	-1,1	-1,7	2,3	2,6	0,4	0,3	0,4	0,3	0,5	0,3
RULC *	0,6		-0,3		0,1		0,1		0,2	
Växelkurs	-1,2		-8,0		1,8		5,8		4,3	
RULC**	-0,6		-8,3		1,9		5,8		4,5	

* relativ arbetskostnad mätt i nationella valutor

** relativ arbetskostnad mätt i gemensam valuta

Tabell: 2:15

Källa: SCB samt egna beräkningar

Bytesbalansen

miljarder kronor

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Handelsbalans	137	138	154	167	172	179	186
Tjänstebalans	-24	-11	-14	-11	-8	-8	-8
Transferbalans	-43	-66	-56	-52	-53	-54	-55
Bytesbalans	70	62	84	104	110	116	123
I procent av BNP	3,3	2,8	3,7	4,4	4,4	4,5	4,5

TABELL: 2:16

Källa: SCB samt egna beräkningar

Totala investeringar

procentuell volymförändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Totalt	5,0	1,5	3,2	3,6	4,2	3,3	2,8
Industri	2,5	-4,3	-2,1	3,3	3,2	2,4	2,0
Övrigt näringsliv	9,3	2,6	3,2	3,9	4,6	3,5	2,8
Offentlig sektor	-8,1	1,4	7,2	-1,6	3,9	3,8	3,6
Bostäder	7,9	8,3	8,7	8,7	4,6	3,7	3,6

TABELL: 2:17

Källa: SCB samt egna beräkningar

Löner, priser och privat konsumtion

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Timplöner	3,8	4,4	3,7	4,1	4,3	4,0	4,0
Arbetade timmar	1,4	0,5	0,3	1,6	1,1	0,7	0,4
Lönesumma	6,5	5,5	4,0	5,8	5,4	4,7	4,4
Övriga faktorinkomster	1,6	-1,6	-0,6	3,2	1,7	1,7	1,7
Transfereringar	1,6	2,2	4,3	4,6	2,9	3,0	3,0
Skatter	6,6	1,8	-4,3	4,0	5,6	5,0	4,7
Disponibel inkomst	3,8	4,7	7,2	5,7	3,8	3,4	3,3
Konsumentpris*	0,9	1,6	1,6	1,8	1,9	2,1	1,9
Real disponibel inkomst	3,0	3,0	5,4	3,8	1,9	1,3	1,3
Privat konsumtion	4,6	0,2	1,6	3,2	3,2	2,2	2,0
Sparkvotens förändring**	-1,1	2,6	3,2	0,4	-1,3	-1,0	-0,7
Sparkvot**	2,3	4,9	8,1	8,4	7,1	6,1	5,4
* implicitprisindex							
** sparkvoten inkluderar sparande i avtalspensioner							
KPI	1,3	2,6	1,9	2,1	2,1	2,3	2,1
KPI, dec-dec	1,4	2,9	1,7	2,2	2,1		

TABELL: 2:18

Källa: SCB samt egna beräkningar

Produktion inom olika sektorer

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Industri	6,9	-0,8	2,6	3,3	1,6	1,6	1,2
Byggnads	2,3	3,7	3,1	3,7	4,6	3,3	3,3
Övrigt näringsliv	4,5	1,8	2,0	4,0	3,4	2,6	2,5
Offentlig sektor	-1,7	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
BNP	3,6	1,2	1,9	3,2	2,6	2,1	2,0
Näringsliv	5,1	1,2	2,2	3,8	3,0	2,4	2,2

TABELL: 2:19

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetsproduktivitet

procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Industri	5,4	1,6	3,2	3,0	3,0	3,0	3,5
Byggnads	0,0	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,7
Övrigt näringsliv	0,6	0,2	1,7	1,6	1,6	1,6	1,7
Offentlig sektor	1,3	1,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
BNP	2,2	0,7	1,7	1,6	1,5	1,4	1,6
Näringsliv	1,9	0,6	2,0	1,9	1,9	1,9	2,1

TABELL:2:20

Källa: SCB samt egna beräkningar

Sysselsättningen enligt NR

förändring i tusental

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Industri	9	-9	-4	2	-10	-10	-16
Byggnads	6	7	4	5	7	4	4
Övrigt näringsliv	102	63	5	48	37	21	17
Offentlig sektor	-31	18	6	13	14	14	14
Totalt	87	79	11	68	48	30	18
Därav näringsliv	117	61	5	55	34	16	4

TABELL: 2:21

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetsmarknadsläget

tusental

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Arbetskraft	4360	4413	4437	4483	4519	4535	4545
Sysselsatta	4156	4238	4249	4316	4363	4392	4410
Totalt utbud	4436	4493	4513	4556	4588	4601	4607
Total arbetslöshet	309	280	288	262	246	228	215
Öppet arbetslösa	204	175	188	168	156	143	135
Åtgärder utanför arbetskraften	76	80	76	73	69	66	62
Åtgärder i arbetskraften	29	25	23	22	21	20	18
Öppen arbetslöshet, procent	4,7	4,0	4,2	3,7	3,4	3,2	3,0
Total arbetslöshet, procent	7,0	6,2	6,4	5,8	5,4	5,0	4,7

TABELL: 2:22

Källa: SCB samt egna beräkningar

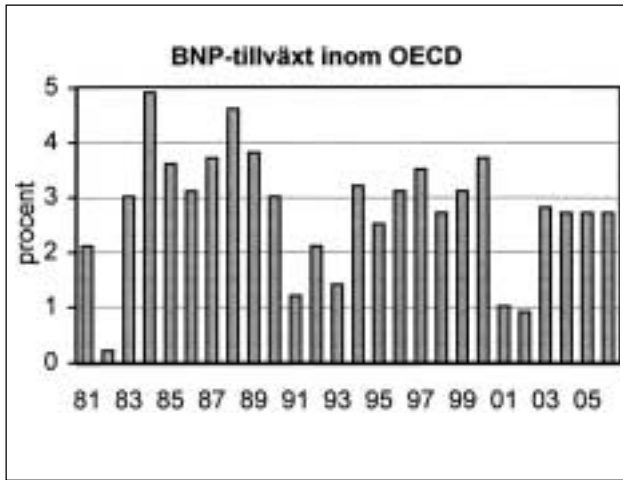

DIAGRAM 2:16. KÄLLA: OECD samt egna beräkningar

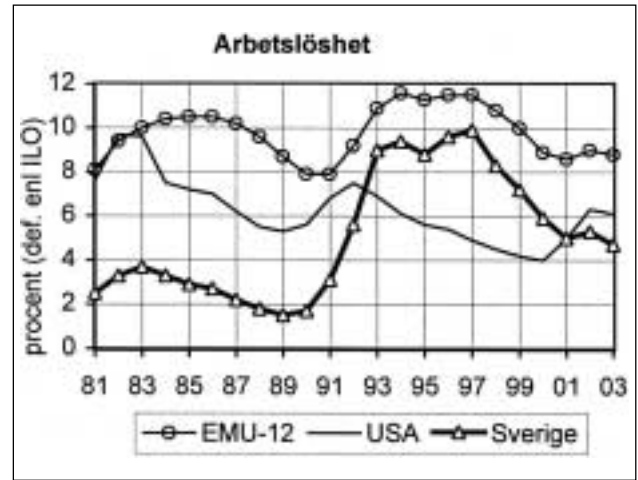

DIAGRAM 2:17. KÄLLA: OECD samt egna beräkningar

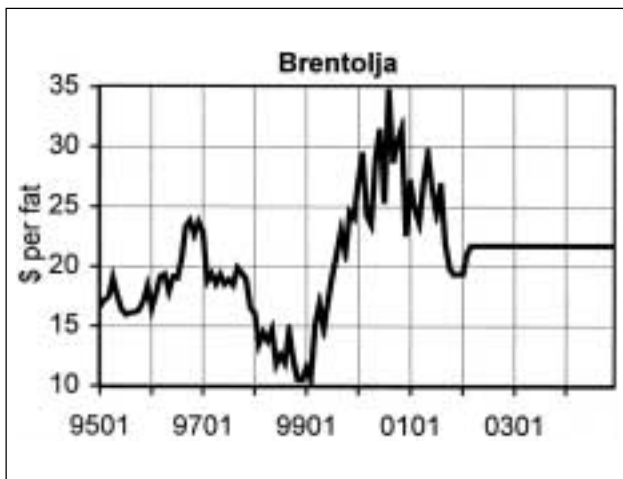

DIAGRAM 2:18. KÄLLA: Ecowin samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:19. KÄLLA: Riksbanken samt egna beräkningar

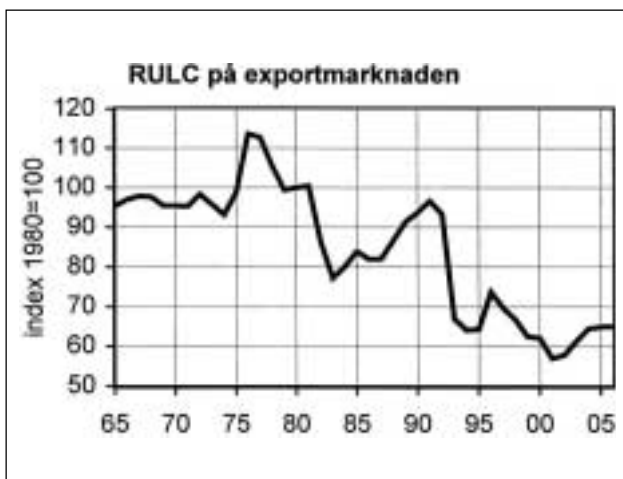

DIAGRAM 2:20. KÄLLA: OECD, SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:21. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:22. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

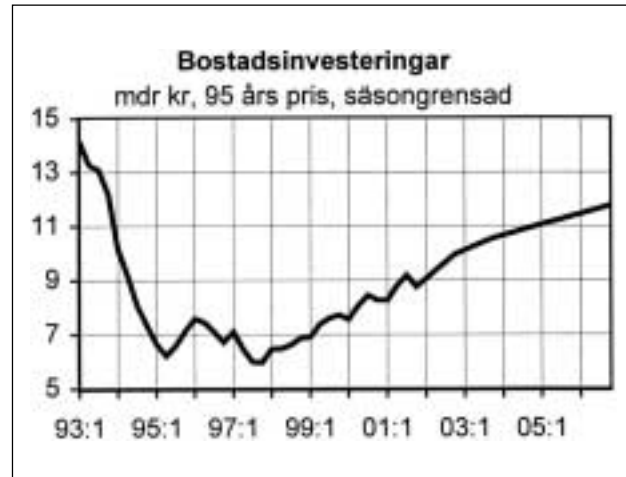

DIAGRAM 2:23. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:24. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

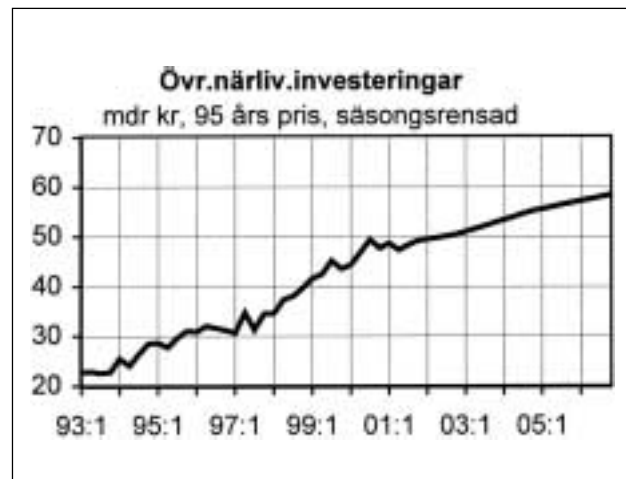

DIAGRAM 2:25. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

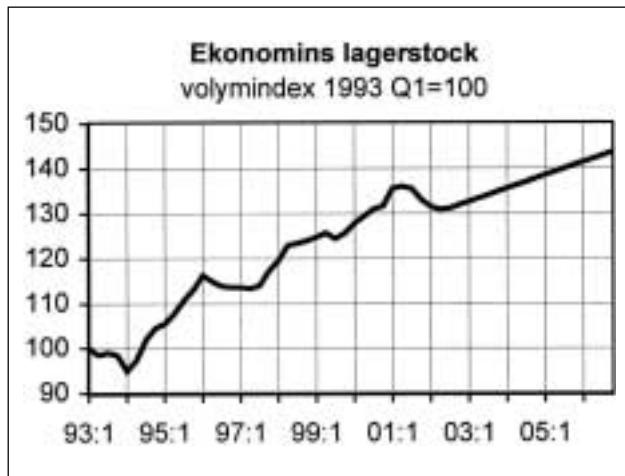

DIAGRAM 2:26. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

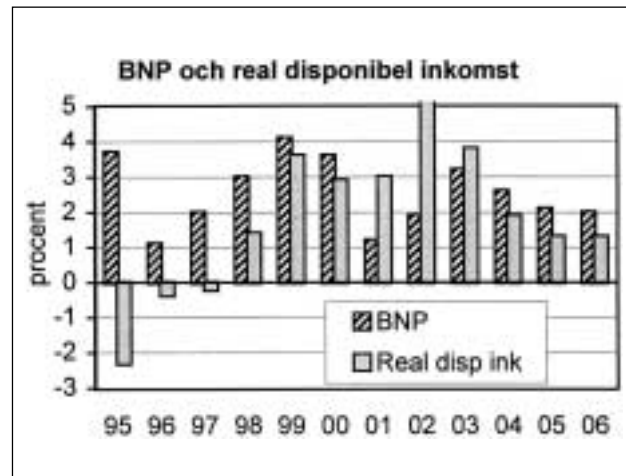

DIAGRAM 2:27. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

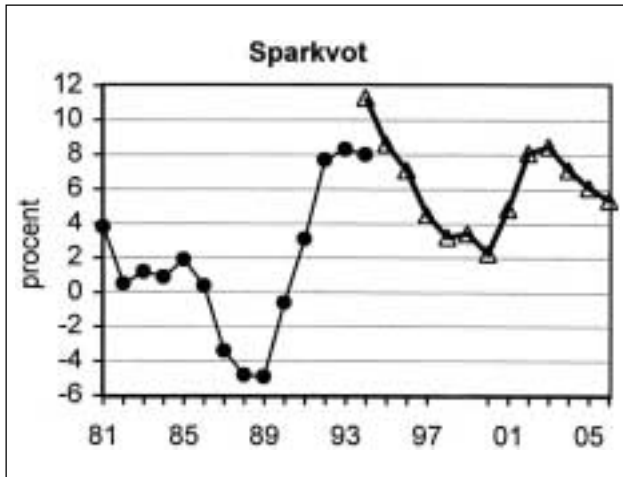

DIAGRAM 2:28. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:29. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

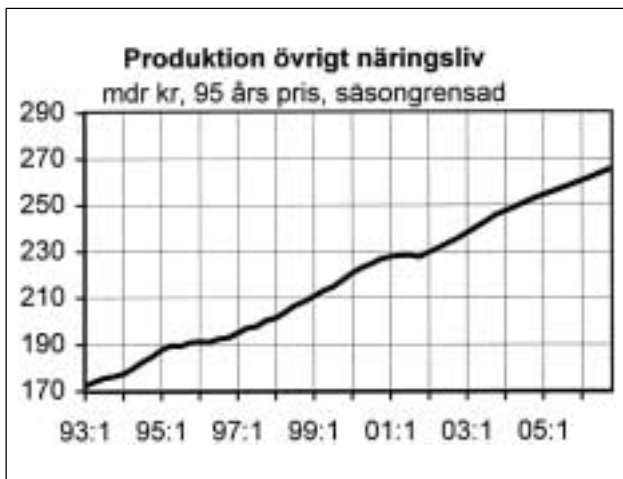

DIAGRAM 2:30. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

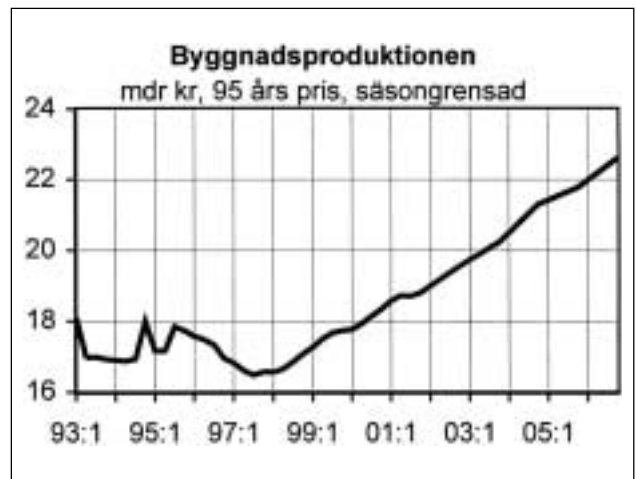

DIAGRAM 2:31. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

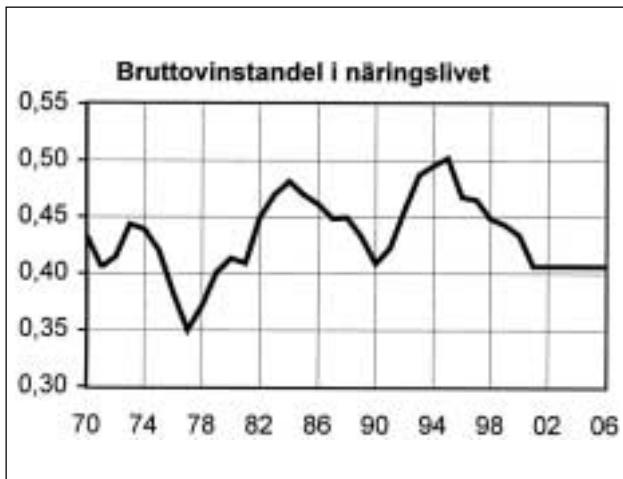

DIAGRAM 2:32. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

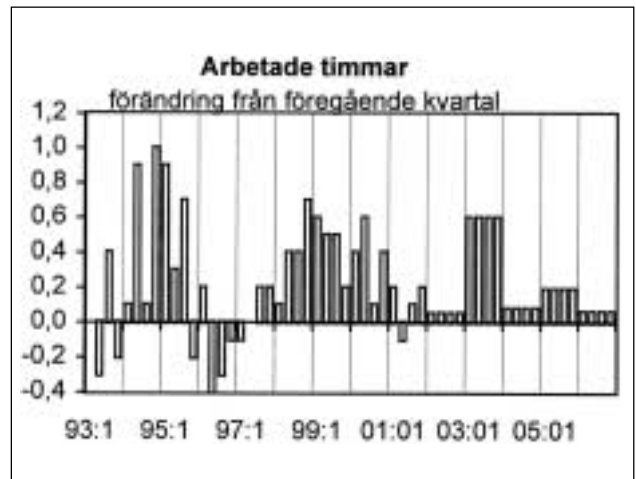

DIAGRAM 2:33. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

DIAGRAM 2:34. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

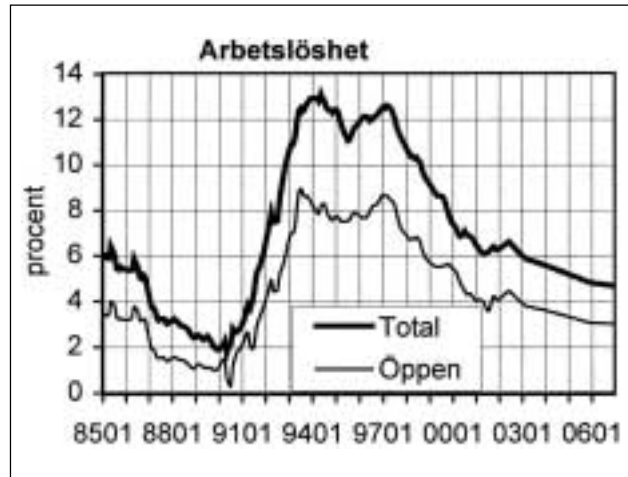

DIAGRAM 2:35. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

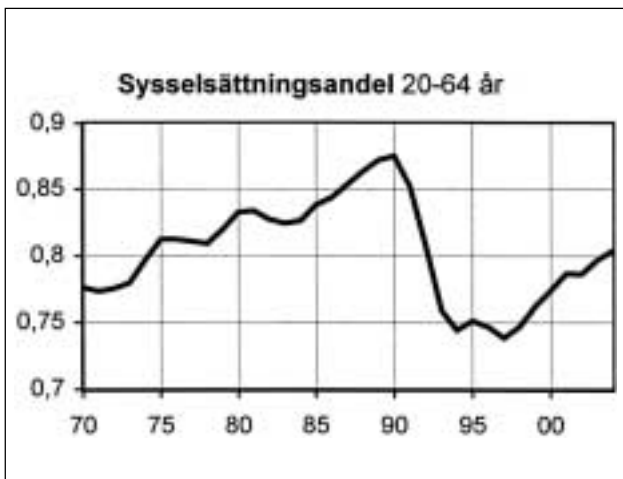

DIAGRAM 2:36. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

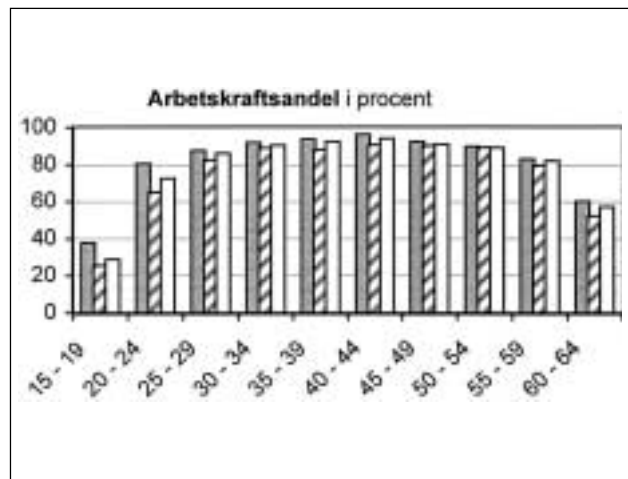

DIAGRAM 2:37. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

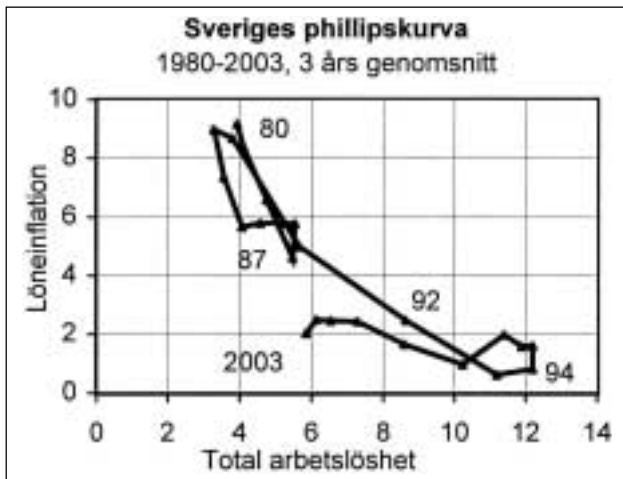

DIAGRAM 2:38. KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

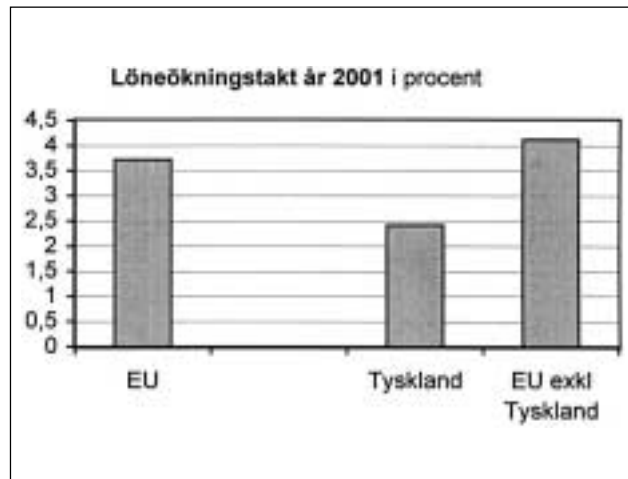

DIAGRAM 2:39. KÄLLA: OECD samt egna beräkningar

Att arbeta eller inte arbeta

– Ekonomisk politik och arbetsutbudsreformer

INLEDNING

I denna upplaga av ekonomiska utsikterna ska två övergripande frågeställningar re-sas. I den första ska vi granska de senaste årens ekonomiska politik och arbetsutbuds-reformer. Frågan vi ställer oss är om regeringen i ett gott konjunktorellt läge genom-fört en finanspolitik och reformer som kan ge en långsiktigt hållbar ekonomisk ut-veckling. Den andra frågeställningen granskar vad som LO-ekonomerna bedömer att man måste genomföra för några reformer för att hantera framtida problem med ett minskat arbetsutbud i Sverige.

Den utveckling som vi har sett under de gångna åren kan ge en signal om vad vi har att vänta oss av de kommande, om det återigen blir en socialdemokratisk regering. Denna frågeställning handlar också om den demokratiska politikens kraft och ratio-nalitet. Om ett adekvat problem identifieras, finns det då en förmåga hos politiken att göra något åt problemet i fråga. Svensk socialdemokrati har ofta berömt sig av just detta, att kunna finna rationella lösningar som kan kombinera tillväxt och rätt-visa. Detta har också varit en målsättning med LO-ekonomernas råd. Samtidigt finns det från många håll ett ifrågasättande av politikens rationalitet. Underliggande bakom ett sådant synsätt är att demokratin inte klarar att fatta rationella och ekono-miskt långsiktigt hållbara beslut. Ett uttryck för detta är förslaget om ett finanspoli-tiskt råd som lagts fram av EMU-utredningen. Bakom ett sådant förslag finnes ett implicit antagande om att demokratiska institutioner inte kan föra en tillräckligt återhållsam finanspolitik. Demokratiska institutioner skulle istället välja en kortsik-tigt gynnsam väg, på bekostnad av vad som är långsiktigt bra för landet. För att und-vika detta vill man enligt detta förslag stärka expertväldet i politiken.

Detta synsätt har sin grund i ett misstroende mot funktionssättet i demokratiska in-stitutioner. Politiska partier anses ofta bara ha kortsiktiga mål för sitt agerande. De vill helt enkelt vinna nästa val. För att lyckas med det genomför man ofta en politik som leder till underskott i budgeten och man vill inte genomföra politiska reformer som kan väcka folkligt motstånd. Partiers överordnade långsiktiga mål är att behålla makten, annat är av underordnad intresse.

Det finns emellertid mycket som pekar mot att detta synsätt inte stämmer med verk-ligheten, men synsättet lever ändå kvar, kanske speciellt bland nationalekonomer. Det är emellertid intressant att pröva om den senaste mandatperiodens politik präg-lats av ett kortsiktigt röstmaximerande eller om mer långsiktiga ambitioner varit sty-rande för utformningen. Under denna tid har det, till skillnad från förra mandatpe-rioden, funnits en stor möjlighet att utforma politiken i enlighet med de politiska önsknin-gar man haft. Det har funnits ett ekonomiskt utrymme för genomföra skat-tesänkningar, förbättringar av välfärdspolitiken eller att ha offentliga överskott.

FINANSPOLITIK I GODA TIDER

Under de senaste åren har de offentliga finanserna gått med stora överskott. Som framgår av nedanstående diagram är det en situation som tidigare förekommit under 60-talet och en bit in på sjuttioalet och under slutet av 80-talet. Under början av 80-talet och 90-talet hade vi däremot stora underskott i de offentliga finanserna. Det finns givetvis flera olika faktorer som påverkar de offentliga finanserna.

En underliggande förklaring till utvecklingen är dock den demografiska utvecklingen. Under 60-talet var den gynnsam för Sverige. En stor andel av befolkningen var i arbetsför ålder och relativt få var pensionärer. Under 70-talet ändrades detta. De mycket stora kohorter som var födda i början 1900-talet gick i pension och skulle försörjas av de som var kvar i arbete. Under slutet av 80-talet lyckades Sverige ha överskott i de offentliga finanserna trots att sammansättningen av befolkningen faktiskt talade emot det. Skälet var att Sverige under flera år lyckades upprätthålla unikt låg arbetslöshet och en hög sysselsättningsgrad, något som emellertid ledde till en överhettning av den svenska ekonomin. I början av 2000-talet är vi återigen i en demografisk situation som liknar den på sextioalet. De stora kohorter som är födda på 40-talet är ännu kvar i arbetskraften och de årskullar födda på 30-talet som gått i pension de senaste åren har varit relativt små.

Under 60-talet fanns goda förutsättningar för ett överskott i de offentliga finanserna eftersom försörjningsbördan per anställd var liten. Under 70- och 80-talet fanns egentligen inga sådana förutsättningar. Under slutet av 90-talet blev den demografiska utvecklingen återigen positiv. Det finns därför goda förutsättningar för att ha överskott i ekonomin under de kommande åren. I takt med att den demografiska situationen blir mer besvärlig när de födda på 40-talet går i pension kommer dock detta guldgläde att försvinna.¹

¹ Resonemanget bygger på Thomas Lindh 2002, *The Changing Age Structure of the Swedish Population and Public Sector Services*. Under publicering i Andersen, Torben and Molander, Per (red), *Alternatives for Welfare Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

DIAGRAM 3.1.

KÄLLA: OECD, SCB samt egna beräkningar

Den ovanstående tankegången bygger dock på att regeringar väljer att spara när ett demografiskt läge som tillåter det uppkommer. Det finns med all säkerhet många länder som trots att de är i en likartad demografisk situation som Sverige inte har överskott i de offentliga finanserna. Om länder inte har en stark offentlig ekonomi kan sparandet istället ske i privat regi.

Under 60-talet utnyttjade man det demografiskt gynnsamma läget genom att spara i socialförsäkringssystemet. Under dessa år byggdes AP-fonderna som skulle finansiera de framtida pensionerna upp. Statens överskott var obefintligt eller lågt. Under den senaste perioden med överskott har däremot statens överskott varit stort, medan överskottet i socialförsäkringssystemet har varit mindre än tidigare. De stora kasten i utvecklingen under senare år beror främst på överföringar som skett mellan staten och AP-fonderna på grund av pensionsreformen. Slutligen kan det läggas till att utförsäljningarna av statlig egendom, tex Telia, endast spelar en marginell roll för det statliga överskottets storlek.

Det kan i sammanhanget påpekas att kommunerna sammantaget hade underskott i sina finanser fram till 1978. Tillsammans med höjningarna av kommunalskatten bidrog detta till att det var möjligt att bygga ut kommunernas service i snabb takt. Under denna period gjordes stora investeringar i bland annat skolor och barnomsorg. Det balanskrav som nu ligger fast för kommunerna tillåter inte det idag. Balanskravet kommer leda till att vi istället sammantaget får ett överskott i denna sektor eftersom enskilda kommuner tillåts ha överskott, men inte underskott.

Regeringen har alltså under de gångna åren utnyttjat ett gynnsamt demografiskt läge till att spara i de offentliga finanserna. Det kommer att underlätta situationen under en kommande mindre gynnsam demografisk situation. Utvecklingen under 90-talet och den snabbhet man vände ett stort budgetunderskott till ett budgetöverskott och hur högt budgetöverskottet skall vara under de kommande åren kan diskuteras. Det har dock varit rimligt med ett budgetöverskott under de föregående två-tre åren, precis som vi hade, och kommer att vara rimligt att ha det under de kommande åren.

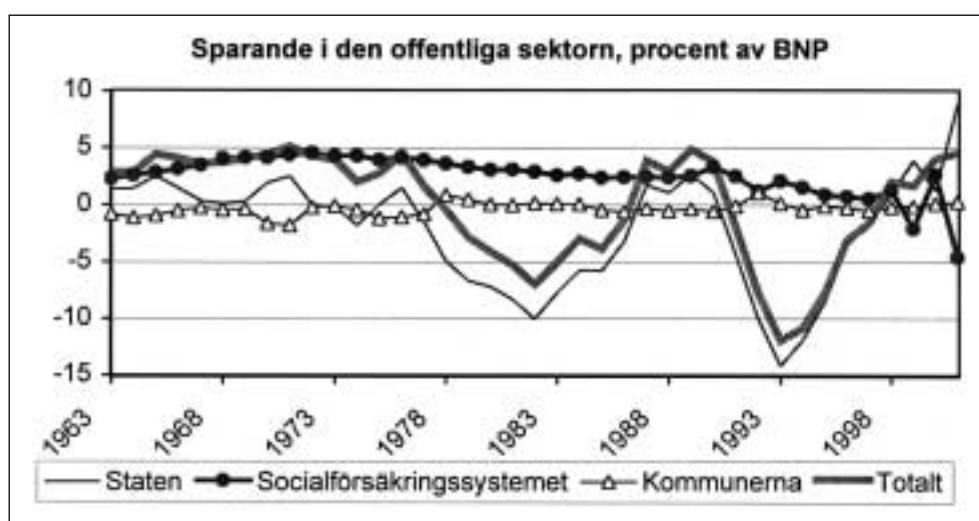

DIAGRAM 3.2.

KALLA: SCB samt egna beräkningar

Det mesta pekar mot att vi, efter den tillfälliga svacka som världsekonomin går igenom just nu, har flera goda år framför oss. I regeringens prognoser räknar man med att den offentliga ekonomin kommer att gå med stora överskott.

I detta läge ställs man inför flera viktiga val. I vilken utsträckning ska man skapa överskott i de offentliga finanser och i vilken utsträckning ska man använda tillgångarna till investeringar och konsumtion och om man väljer överskott, hur ska dessa hanteras.

LO-ekonomerna anser att det är rimligt att de offentliga finanserna går med överskott under de kommande åren. Ytterligare stora stimulanser av efterfrågan, genom skattesänkningar skulle inte påverka ekonomin gynnsamt utan tvärtom riskera att ge upphov till att ekonomin fungerar sämre.

Det finns emellertid en överhängande risk för att politiska krafter kan mobilisera mycket stöd för att använda överskotten till sänkta skatter. Lösningen på detta problem under 60-talet var att koppla överskotten till utfästelser om framtida pensionssinkomster. Att det fanns en politisk acceptans för att avsätta stora resurser till AP-fonderna under dessa år och att inte de borgerliga regeringar som senare tillträdde kunde använda dessa till något annat ändamål berodde på att avsättningar till framtida pension svarade mot människors önskemål. Om man inte hade haft förtroende för det offentliga pensionssparandet skulle man istället valt att pensionsspara privat i större utsträckning.

I dag är vi i en liknande situation. För att de offentliga finanserna ska kunna gå med överskott under de kommande åren krävs att dessa överskott används till något som människor anser vara angeläget. Dagens ekonomiska avsättningar bör kopplas samman med framtida rättigheter på välfärdsområdet som människor upplever som angelägna. Om inte detta sker finns risk för att man inte längre kommer att vara villig att göra sådana avsättningar utan istället vill ha skattesänkningar för att kunna spara till detta privat. Det faktum att det offentliga går med stora överskott kan göra det möjligt att genomföra stora skattesänkningar och på sikt en privatisering av den generella välfärden. Vi skulle kunna dra lärdom av Norge. Där har den offentliga ekonomin länge har gått med stora överskott, delvis på grund av oljeinkomsterna. För främst det norska Fremskrittspartiet blev det därmed lätt att propagera för både skattesänkningar och förbättringar av välfärden, vilket de dessutom hade möjlighet att finansiera.

Den koppling mellan avsättningar och framtida utfästelser som skulle kunna ske i Sverige är på äldreomsorgens område. Vi vet att det kommer att bli svårt att finansiera en äldreomsorg med bra kvalitet i framtiden. Många känner idag en oro för att de inte kommer att få den äldreomsorg som de behöver när de själva blir gamla. Denna oro kan i och för sig inte till fullo stillas genom en fondering för framtida äldreomsorg. Det måste sannolikt också ske en resursförstärkning redan idag.

Mycket pekar mot att det finns en betalningsvilja när det gäller satsningar på äldreomsorgen. En fondering till framtida äldreomsorg löser i och för sig inte alla problem på detta område. Det måste i framtiden finnas tillräckligt med arbetskraft för att utföra dessa tjänster. En fondering skulle dock definitivt underlätta de problem som vi står inför i framtiden och ge oss betydligt större frihetsgrader i vårt agerande.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att regeringen under den senaste mandatperioden haft överskott i de offentliga finanserna. Att den avvägning mellan skattessänkningar, välfärdssatsningar och offentligt sparande är optimal är inget vi svarar på i detta sammanhang. Det höga offentliga sparandet måste dock ses som uttryck för en icke populistisk politik. Det antagande om att demokratiskt valda regeringar inte orkar föra en långsiktigt hållbar ekonomisk politik som ligger till grund för EMU-utredningens förslag verkar inte ha en saklig grund. Däremot är det så att den ekonomiska politiken måste begripliggöras. Vanliga väljare måste förstå varför den ekonomiska politiken ska utformas som den görs. Under slutet av 90-talet var det Göran Perssons sentens ”Den som är satt i skuld är inte fri” som var den retorik som förklarade varför politiken utformades som den gjorde. I takt med att statens skuld blir mindre minskar också slagkraften i denna sentens. Om man i framtiden ska kunna försvara offentliga överskott anser LO-ekonomerna att de måste kopplas till trovärdiga framtida utfästelser om en bra välfärdspolitik, när den demografiska situationen inte längre är lika gynnsam.

REFORMER FÖR ATT ÖKA ARBETSUTBUDET – GENOMFÖRDA OCH ÖNSKVÄRDA

Under den senaste mandatperioden har det genomförts två strukturellt viktiga åtgärder för att öka arbetsutbudet. Den ena är det förändrade regelverket inom arbetsmarknadspolitiken och det andra är de drastiskt sänkta marginaleffekterna framförallt för barnfamiljerna. Vid tidpunkten för det förra valet lyfte LO-ekonomerna upp två olika problem som 90-talets utveckling hade lett fram till. För det första lyfte LO-ekonomerna problemet med att marginaleffekterna hade stigit kraftigt, framförallt för barnfamiljerna. De ökade barnomsorgsavgifterna var en viktig faktor bakom denna ökning. Det andra problemet som lyftes var att perioden med massarbetslöshet lett fram till att det inte var möjligt att på ett rimligt sätt tillämpa de mycket strikta krav som fanns i arbetslöshetsförsäkringen. Det hade uppstått en betydande diskrepans mellan regler och tillämpning. I en skrift som utgavs i projektet ”Ökad sysselsättning” visades tydligt att regler tillämpades på olika sätt på olika arbetsförmedlingar och att det var få arbetsförmedlingar som uppgav att de följde reglerna till fullo.

Under den gångna mandatperioden har emellertid regeringen kraftfullt försökt åtgärda dessa problem. I de avsnitt som följer kommer framgången i detta att utvärderas. Under mandatperioden har dock problemen vad gäller arbetsutbudet tagit sig nya uttryck. I de följande avsnitten kommer tre problem som under den kommande mandatperioden behöver åtgärdas. De problem som lyfts upp är de möjligheten till omställning, de ökade sjukskrivningstalen och äldres utträde ur arbetskraften.

MARGINALEFFEKTERNA

En viktig faktor bakom ett lågt arbetsutbud är höga marginaleffekter. Det måste vara privatekonomiskt lönsamt att öka sina arbetstider. Under slutet av 90-talet uppmärksammades det faktum att marginaleffekterna hade ökat markant för dem med de lägsta inkomsterna, och framförallt för barnfamiljer. För skattereformen 90/91 var det de med de högsta inkomsterna som hade de högsta marginaleffekterna. De kunde i vissa inkomstlägen överstiga 80%. Efter skattereformen minskade dock marginaleffekterna betydligt. De flesta hade betalat bara 30% i kommunal skatt och de med högre inkomster kom upp i en marginalskatt på 50%.

Under början av 90-talet ändrades dock detta. Egenavgiften som numera går till pensionen höjdes i flera steg. Marginalskatten steg till 55 procent för dem som betalade statsskatt. Återbetalningen av studiemedlen gjordes beroende av den aktuella inkomsten vilket spädde på margineffekten med fyra procent. Dessutom steg barnomsorgsavgifterna markant och blev mer beroende av familjens inkomst och barnets vistelsetid i barnomsorgen. Allt fler blev dessutom beroende av bostadsbidraget eftersom många barnfamiljers inkomster sjönk. Det inkomstprövade bostadsbidraget fick en mer betydelsefull roll för finansieringen av bostadskostnaderna när de generella räntesubventionerna fasades ut.

Sammantaget ledde detta till att framförallt de med låga inkomster och familjer med barn fick kraftigt ökade margineffekter under den första halvan av 90-talet. Under perioden 1998 och framåt är det främst tre förändringar som har gjort att margineffekterna minskat och som därigenom har förbättrat förutsättningarna för ett högt arbetsutbud.

- Skatterna har förändrats på ett sätt som minskat margineffekterna. Kompensation för pensionsavgifter i egenavgifterna och ett höjt grundavdrag leder till minskade margineffekter. Dessutom har inkomstgränsen för när man börjar betala s.k. värnskatt förskjutits uppåt.

Margineffekter för två typfamiljer

i Stockholm då inkomsten ökar 2001 och 2002.

2001		2002	
Kronor/mån före ink. höjning	Förändring efter ink. höjning	Kronor/mån före ink. höjning	Förändring efter ink. höjning

Sammanboende 2 barn heltid i förskola före och efter inkomstökningen

Lön/A-kassa	10 500	+4500	10 500	+4500
Inkomstskatt inkl. pensionsavgift	2688	-1545	2516	-1491
Lön make 2	15000		15000	-
Skatt mm make 2	4233		4007	-
Barnbidrag	1900		1900	-
Förskoleavgift	1890	-1350	1275	-225
Disponibel inkomst	18 589	+1605	19 602	+2 784
Margineffekt %		64,3		38,1

Ensamstående över 29 år, 2 barn heltid i förskola före och efter inkomstökningen

Lön/A-kassa	10500	+4500	10500	+4500
Inkomstskatt inkl. pensionsavgift	2688	-1545	2516	-1491
Barnbidrag	1900	-	1900	
Underhållsstöd	2346	-	2346	
Bostadsbidrag	3000	-900	3000	-900
Förskoleavgift	1214	-776	525	-225
Disponibel inkomst	13844	+1279	14705	+1884
Margineffekt %		71,6		58,1

TABELL 3.1 Källa: Finansdepartementet, RSV, RFV, Försäkringskassan, Sthlms kommun samt egna beräkningar

- Maxtaxan är konstruerad så att marginaleffekterna minskar. Mellan 1996 och 1999 höjdes barnomsorgsavgifterna med i genomsnitt 10-15 procent. Avgifternas koppling till vistelsetider ökade också under nittiotalet. År 1999 utgjorde avgifterna från ett par över tjugo procent av familjernas disponibla inkomst. I genomsnitt betalade barnfamiljerna mellan åtta och tolv procent av den disponibla inkomsten i barnomsorgsavgift med höga marginaleffekter som följd.
- Bostadsbidragets konstruktion leder till starka marginaleffekter, eftersom det är helt inkomstberoende. För en arbetslös med bostadsbidrag kan det vara direkt olönsamt att acceptera ett jobberbjudande. Bostadsbidragets betydelse har minskat då man valt att låta dessa successivt minska i omfattning och värde i takt med den allmänna prisökningen i samhället. Istället har man valt att satsa resurser på barnbidraget som inte leder till någon ökad marginaleffekt eftersom det inte är beroende av familjens inkomst.

I tabellen ser vi hur skatteförändringen men framförallt maxtaxan har minskat marginaleffekterna. Från närmare 65 procent till knappt 50 för familjen med två inkomstagare, och från nära 72 till knappt 60 procent för den ensamstående föräldern. Anledningen till de högre marginaleffekterna för den ensamstående föräldern är bostadsbidraget som minskar vid inkomstökningen.

ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN OCH ARBETSMARKNADSPOLITIKEN

Arbetslöshetsförsäkringen har två uppgifter. Dels att kompensera dem som drabbas av arbetslöshet för det inkomstbortfall arbetslösheten innebär och dels att underlätta och stimulera omställning på arbetsmarknaden. Att inte hela ens ekonomi rasar samman när man blir utan arbete är en förutsättning för att man på ett strukturerat och effektivt sätt skall kunna söka arbete. Därför har arbetslöshetsförsäkringen betydelse inte bara för att ge individer den inkomsttrygghet de kan vilja försäkra sig för utan också för arbetsmarknadens funktionssätt.

Många, inte minst inom ekonomkåren, ser dock stora risker med att ha en hög ersättning i arbetslöshetsförsäkringen. De befärrar att om de arbetslösa inte får leva

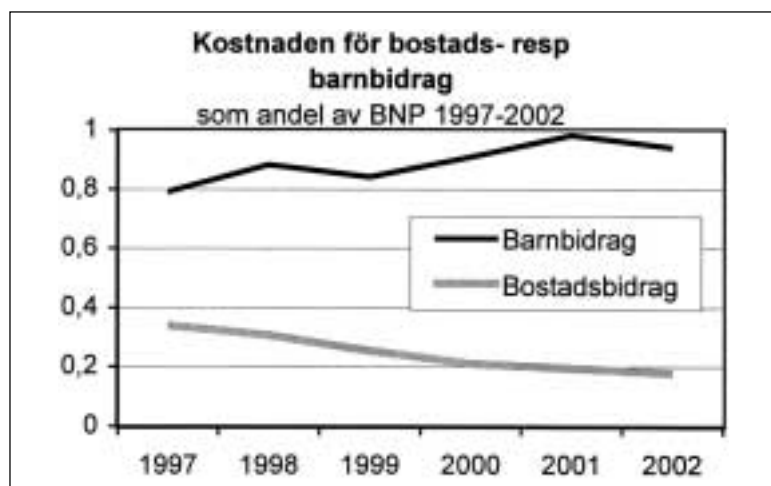

DIAGRAM 3.3. KÄLLA: Budgetpropositioner 1999-2002, OECD samt egna beräkningar

med knappa resurser så kommer de inte att anstränga sig att skaffa sig arbete. Den farhågan skall inte nonchaleras. Det får naturligtvis inte vara möjligt att välja att vara arbetslös i stället för att arbeta och låta samhället betala för detta. Men mot bakgrund av människors förståeliga önskan att försäkra sig mot inkomstbortfall vid ofrivillig arbetslöshet och inkomsternas betydelse för möjligheten att ägna sig åt arbetsökande måste det finnas andra, bättre, sätt att stimulera arbetsökande än att ha en dålig arbetslöshetsförsäkring.

En förutsättning för att få arbetslöshetsersättning är att man är inskriven på arbetsförmedlingen som har rätt att kräva att man söker lämpliga arbeten och deltar i arbetsmarknadspolitiska program. Ju högre arbetslöshetsersättning samhället bistår med desto mer berättigat är det att ställa höga krav på att de arbetslösa verkligen står till arbetsmarknadens förfogande. Arbetsförmedlingen har medel både att kontrollera och stödja arbetssökandet. Om man vill öka kraven, kontrollen eller stödet är det främst arbetsförmedlingens medel och metoder man bör fokusera på.

Mot den bakgrunden genomförde regeringen, de senaste åren, flera reformer i arbetsmarknadspolitiken. Vi kommer i detta avsnitt att undersöka effekterna av dessa reformer. I detta tidiga skede tyder mycket på att reformerna har fått effekt på både arbetsförmedlingens arbetssätt, arbetssökandet och övergångarna till arbete.

Efter först 1990-talets massarbetslöshet och därefter några år av sjunkande arbetslöshet ser vi inga tecken på att stora grupper av människor har slagits ut från arbetsmarknaden. Tvärtom ökar övergångarna till arbete mer för dem som har varit inskrivna på arbetsförmedlingen i mer än ett år än för dem med kortare inskrivningstider. Matchningen av lediga arbeten och arbetssökande ser också ut att ha förbättrats under år 2001. Även om det är svårt att visa att enskilda arbetsmarknadspolitiska insatser har effekt på individnivå tror vi att arbetsmarknadspolitiken har haft en avgörande betydelse för det höga effektiva arbetsutbudet och den effektiva matchningen.

Förändrat regelverk inom arbetsmarknadspolitiken

Inom arbetsmarknadspolitiken genomfördes under åren 2000 och 2001 flera reformer som syftade till att göra arbetssökandet mer strukturerat och effektivt. De individuella handlingsplanernas betydelse lyftes fram. Skyldigheten, för arbetsökande som uppstår arbetslöshetsersättning, att anstränga sig att finna ett lämpligt arbete och medverka i att upprätta en handlingsplan förtydligades. Samtidigt ställdes krav på AMV om att handlingsplaner skall upprättas inom tre månader och sedan ständigt omprövas.

Arbetssökande gavs rätt att begränsa sitt arbetssökande till sitt yrke och sin bostadsort de första hundra ersättningsdagarna. Formellt innebär det mindre stränga krav eftersom denna möjlighet inte fanns tidigare. Men avsikten var naturligtvis att understryka att även om det är naturligt att börja med att söka liknande arbeten som det man har haft så räcker inte det när man varit arbetslös en tid. Under de första hundra ersättningsdagarna höjdes även taket för arbetslöshetsersättningen så att de som har haft månadslöner på mellan 15 950 och 18 700 under den perioden får 80 procent av sin lön i ersättning.

En aktivitetsgaranti, som innebär att de som är eller riskerar att bli långtidsinskrivna (inskriven på arbetsförmedlingen utan arbete i två år) erbjuds heltidsaktiviteter till

dess att de finner arbete, infördes. I aktivitetsgarantin kan man arbeta, studera eller ägna sig åt jobbsökaraktiviteter på heltid. Eftersom de med långa arbetslöshetsperioder nu erbjuds plats i aktivitetsgarantin och därmed inte riskerar att utförsäkras togs möjligheterna till återkvalificering i arbetslöshetsförsäkringen, genom deltagande i arbetsmarknadspolitiskt program, bort. Ersättningsperioden är 300 dagar och kan nu efter prövning förlängas med ytterligare 300 dagar. Det innebär att programmen inte längre behöver användas för att förhindra utförsäkring. Genom att programmen endast behöver användas när det bedöms öka de arbetssökande chanser att få arbete bör effektiviteten kunna öka.

Nya regler infördes för vad som händer om man avvisar ett lämpligt arbete. Inträffar detta en eller två gånger är reglerna formellt sett mindre stränga än tidigare. Dagpenningen sätts ned med 25 procent första gången ett lämpligt arbete avvisas och 50 procent andra gången. Skulle det inträffa tre gånger stängs man av från ersättning. Mycket tydde emellertid på att de regler som fanns tidigare inte tillämpades strikt. Avsikten med att mildra reglerna var att de skulle uppfattas som mer rimliga och tillämpas mer strikt.

Finns det tecken som tyder på att sökprocessen har effektiviserats?

Vi har i dag begränsad tillgång på indikatorer på att sökprocessen verkligen har effektiviserats. Det beror dels på att arbetssökande är svårt att kartlägga och sambanden mellan arbetssökande och arbetslöshet alltid kommer att vara svåra att särskilja från förändringar som beror på konjunkturen o.d.. Dels beror det på att det har gått så kort tid sedan reformerna genomfördes att eventuella trender i diverse tidsserier inte har hunnit visa sig.

Vi ser dock följande:

Arbetsförmedlingen ifrågasätter oftare än förut arbetslösas rätt till arbetslöshetsersättning. Medan genomsnittet, för antalet meddelanden om ifrågasatt ersättningsrätt, per månad, inte något år sedan 1991 har legat över 250, ligger snittet år 2001 på nästan 300. I diagrammet är trendlinjen för perioden februari 2001, då reglerna ändrades, till januari år 2002 inritad.

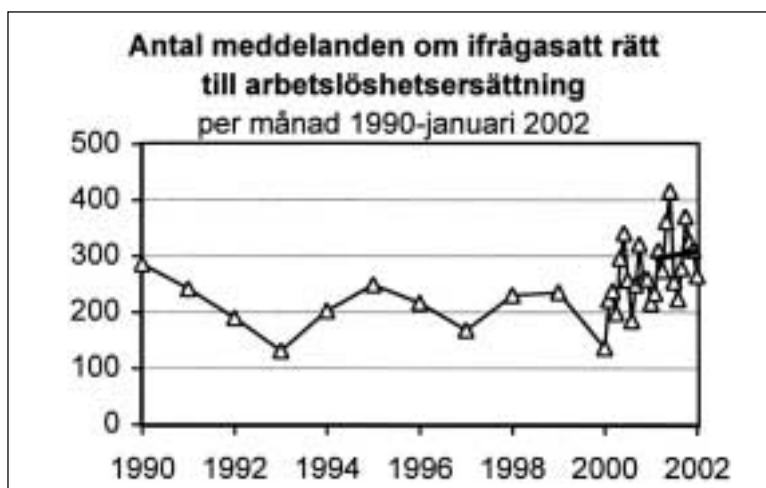

DIAGRAM 3.4.

KÄLLA: AMS samt egna beräkningar

Så gott som alla arbetslösa får en handlingsplan inom tre månader. 87 procent av de inskrivna får sin handlingsplan reviderad under en sexmånadersperiod. Den andelen ökade från 56 procent det första kvartalet år 2000 fram till det tredje kvartalet 2001, då den var så hög som 98 procent.

Man har, om man uppbär arbetslöshetsersättning, rätt att begränsa sitt arbetssökande under de första hundra ersättningsdagarna. Omkring 14 procent av de som under den senaste månaden har förbrukat hundra ersättningsdagar söker arbete interlokalt. Det innebär att de söker arbete utanför vad som är det normala pendlingsområdet på orten. Något färre än så, av dessa, sökte arbete interlokalt tre månader tidigare. Det finns alltså de som utvidgat sin sökradie geografiskt sedan de passerat den hundra ersättningsdagen.

Det fjärde kvartalet år 2001 sökte 55 procent av de som under den senaste månaden har förbrukat hundra ersättningsdagar arbete inom två yrken. Den andelen har ökat under år 2001. Allt fler söker alltså arbete inom mer än ett yrke. Det är också under år 2001 fler som söker arbete inom mer än ett yrke sedan de passerat sin hundra ersättningsdag än innan de passerat den gränsen.

Denna statistik innehåller naturligtvis långtifrån hela sanningen om huruvida sökradien först begränsas och sedan utvidgas. Den yrkesmässiga indelningen är inte lika detaljerad på alla yrkesområden. En yrkesmässig vidgning kan dessutom i vissa fall göras på olika sätt. Antingen anges en enda kod som täcker flera yrken eller så anges olika koder för de olika sökta yrkena. Men om vi förutsätter att kodningen har skett

Sökradie för arbetssökande

Andelen arbetssökande som fått individuell handlingsplan inom 3 månader *	Andel inskrivna över 3 månader som har fått ny/reviderad handlingsplan under de senaste 6 månaderna	Interlokalt sökande bland sökande som senaste månaden förbrukat 100 ersättningsdagar	Sökande inom 2 yrken bland sökande som senaste månaden förbrukat 100 ersättningsdagar		
		andelen interlokalt sökande	andelen interlokalt sökande 3 månader tidigare	andel som söker 2 yrken tidigare	andel som sökte två yrken 3 månader
2000:Q1		56%			
2000:Q2		62%			
2000:Q3		65%			
2000:Q4		66%			
2001:Q1	90%	72%	13,3%	13,0%	46,5%
2001:Q2	97%	89%	12,7%	12,4%	50,1%
2001:Q3	97%	98%	13,3%	12,3%	53,5%
2001:Q4	99%	87%	13,8%	13,0%	55,3%

TABELL 3:2

Källa: AMS, Kvartalsrapport 4, 2001

på likartat sätt över tiden så har uppenbarligen fler börjat söka mer än ett yrke under år 2001 och en icke obetydlig och växande andel ökar antalet sökta yrken efter sin hundra ersättningsdag. De siffror som presenterats säger naturligtvis ingenting om ifall nivåerna är lagom höga eller ej. 86 procent av de som uppstår arbetslöshetsersättning kan vara så bundna vid hemorten att de inte kan ta arbete någon annans stans.

Antalet inskrivna i aktivitetsgarantin har ökat stadigt sedan införandet. I februari 2002 var 37 100 personer inskrivna i aktivitetsgarantin. Aktivitetsgarantin startade som en försöksverksamhet i april 2000 och infördes i hela landet i augusti år 2000. Sedan starten och t.o.m. juli 2001 hade totalt 40 656 personer skrivits in i aktivitetsgarantin. Av dessa hade 27 procent fått arbete med eller utan stöd eller börjat en reguljär utbildning i januari 2002, alltså sex månader eller mer sedan de skrevs in i aktivitetsgarantin. Ytterligare 10 procent hade avaktualiserats av andra orsaker.

Problemet med deltidsarbetslöshet är annorlunda än det med annan arbetslöshet. Som deltidsarbetslös har man trots allt ett arbete och får det sociala värde ett arbete ger. Risken finns därför att det inte blir så angeläget att förändra sin situation om man trivs med arbetet i övrigt och arbetslöshetsersättningen kompenserar för den lön man går miste om genom att arbeta mindre än man annars skulle behöva. Deltidsarbetslösheten sjönk inte så snabbt som den totala (heltids-) arbetslösheten under åren 1997-1999. Sedan år 2000 har det dock skett en kraftig minskning av deltidsarbetslösheten. I februari år 2002 fanns 86 700 deltidsarbetslösa registrerade på arbetsförmedlingarna. I februari år 2000 var antalet 118 500. Minskningen under denna period är alltså 27 procent.

Deltidsarbetslösa har inte i någon nämnvärd omfattning anvisats till aktivitetsgarantin. Under det första halvåret 2001 utgjorde deltidsarbetslösa och timanställda endast 3,5 procent av dem som anvisades till aktivitetsgarantin². Under samma period utgjorde deltidsarbetslösa och timanställda 37 procent av dem som var inskrivna på arbetsförmedlingen på detta sätt, i konjunkturberoende program eller som öppet arbetslösa³.

² AMS, Deltidsarbetslösheten, Dnr 01-2421-20

³ Kategorier 21 och 22 som andel av kategorier 11-13, 21, 22, 44-83, 96-98

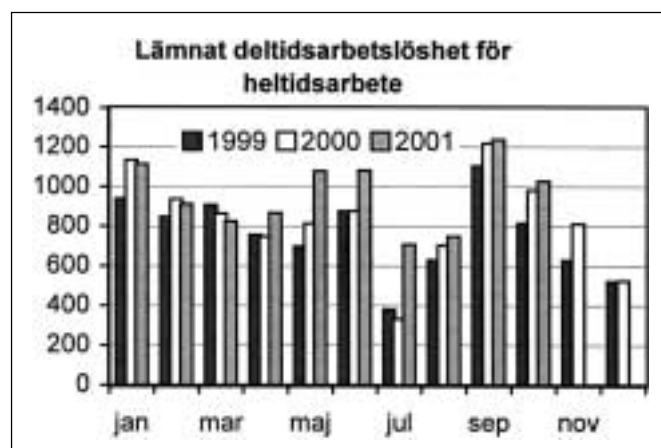

DIAGRAM 3.5.

KÄLLA: Näringsdepartementet

32 700 eller 38 procent av alla deltidsarbetslösa hade i februari år 2002 varit inskrivna vid arbetsförmedlingen i 27 månader eller mer. Dessa skulle, om de uppbär arbetslöshetsersättning, enligt regeringens tidigaste intentioner erbjudas en plats i aktivitetsgarantin.

AMV har emellertid på andra sätt uppmärksammat deltidsarbetslösheten. I april 2001 började t.ex. AMV kräva intyg från arbetsgivaren på att deltidsarbetslösa inom

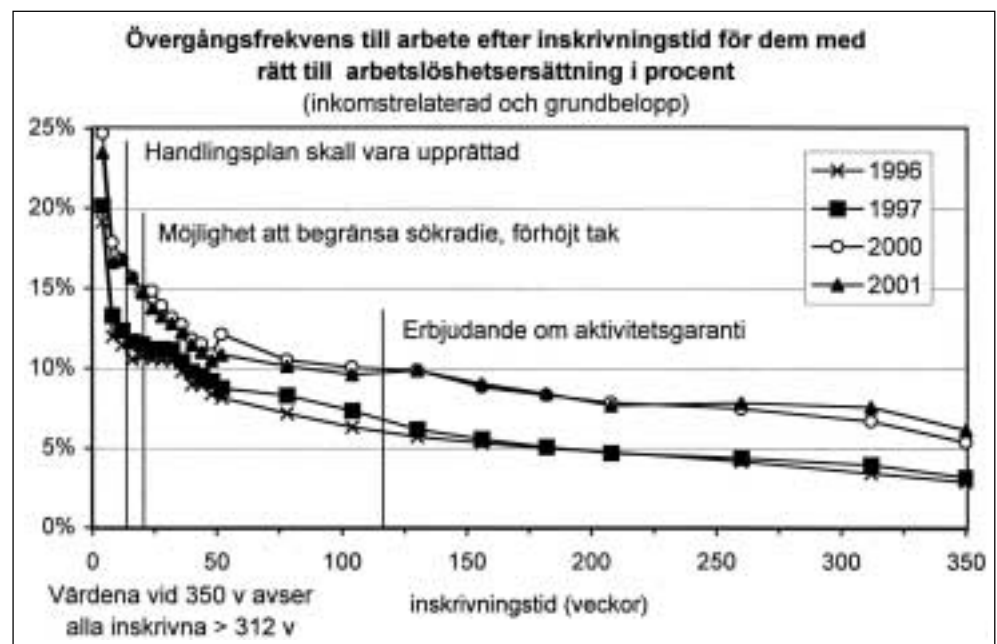

DIAGRAM 3.6.

KÄLLA: AMS

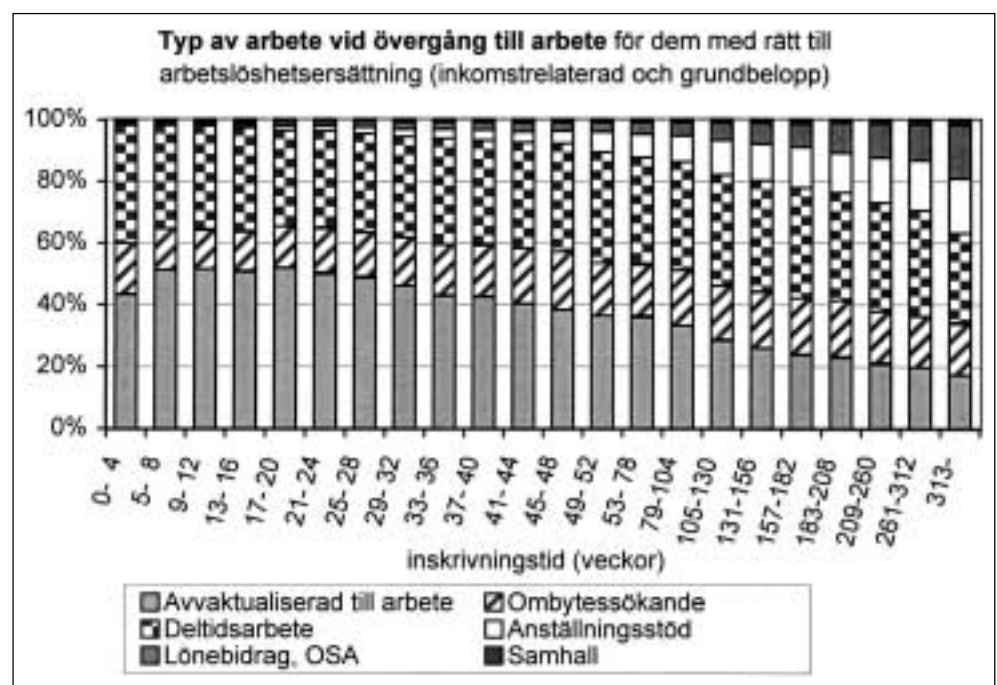

DIAGRAM 3.7.

KÄLLA: AMS

främst vård- och omsorgsyrken inte kan få mer arbete. Om man betraktar utflödet från deltidsarbetslöshet till heltidsarbete så tycks dessa nya rutiner ha inneburit att fler deltidsarbetslösa än tidigare har kunnat få heltidsarbete. Utflödet till arbete fr.o.m. april då rutinerna infördes och under sommaren överstiger väsentligt utflödet under samma period åren 1999 och 2000. Även under hösten 2001 översteg utflödet det under samma period åren dessförinnan.

Effektivt arbetsökande

Att matchningen på arbetsmarknaden fungerar effektivt och att människor inte tillåts slås ut från arbetsmarknaden genom långa perioder av arbetslöshet är av stor betydelse för produktivitet och tillväxt i ekonomin. Om arbetsgivare som vill anställa inte hittar arbetskraft med rätt kvalifikationer och om människor som vill arbeta inte hittar ett arbete går vi miste om värdefull produktion som annars skulle ha kommit till stånd.

Många människor drabbades hårt av mycket långa arbetslöshetstider under massarbetslösheten på 1990-talet. Men vi ser, trots detta, inga tecken på att stora grupper av människor har slagits ut från arbetsmarknaden så att de inte kan komma igen när det finns gott om arbeten att söka. Detta tolkar vi som att arbetsmarknadspolitiken, trots sina brister, har fyllt en viktig funktion.

Diagram 3,6 visar övergångsfrekvenserna till arbete för dem med rätt till arbetslöshetsersättning efter inskrivningstid vid arbetsförmedlingen. Övergångarna gäller dem som är inskrivna som öppet arbetslösa eller i ett konjunkturberoende program vilka inte räknas som arbete. Vi jämför åren 1996 och 1997 då arbetslösheten började sjunka från de mycket höga nivåer den hade legat på under mitten av 1990-talet med de två senaste åren då arbetslösheten var betydligt lägre.

Vi ser att övergångsfrekvenserna sjunker med inskrivningstiden. Men även efter flera års inskrivning sker övergångar till arbete. 7,8 procent av dem som hade varit inskrivna i 4-5 år (209-260 veckor) år 2001 fick arbete varje månad. Subventionerade arbeten – anställningsstöd, arbete med lönebidrag och i Samhall samt OSA – blir vanligare med inskrivningstiden. Men reguljära arbeten är den vanligaste vägen tillbaka till arbete oavsett inskrivningstid.

Vi ser också, i diagram 3:6, att med åren, när arbetslösheten sjunker, flyttas kurvorna nästan rakt uppåt i diagrammet. När det finns jobb att söka förbättras alltså chanserna att få jobb för dem som varit utan arbete i långa såväl som korta tider.

De vertikala strecken i diagram 3:6 visar när i tiden vissa av de regler som infördes år 2001 börjar gälla. Möjligheten att begränsa arbetssökandet geografiskt och yrkesmässigt finns i 100 ersättningsdagar liksom det förhöjda taket för arbetslöshetsersättningen. Den perioden blir 20 veckor lång för arbetssökande som inte är förhindrade att söka arbete någon dag innan 100 ersättningsdagar har passerat. Den som är eller riskerar att bli långtidsinskriven bör inom 27 månader, d.v.s. ca 117 veckor, erbjudas en plats i aktivitetsgarantin.

Åren 1996 och 1997, innan aktivitetsgarantin infördes, sjönk övergångsfrekvensen till arbete påtagligt med inskrivningstiden mellan 105 och 130 veckor. År 2001 då aktivitetsgarantin var införd steg övergångsfrekvensen till arbete med inskrivningstiden mellan 105 och 130 veckor. Det ser alltså ut som om aktivitetsgarantin och försö-

ken att strukturera sökprocessen både inom och för att undvika ett inträdande i aktivitetsgarantin har fått effekt på övergångarna till arbete.

Diagrammet visar ingen tydlig uppgång i övergångsfrekvensen till arbete år 2001 efter 20 veckor eller 3 månader då en handlingsplan skall vara upprättad.

Diagrammet nedan visar antalet vakanser (kvarstående platser på arbetsförmedlingen) och den totala arbetslösheten varje år mellan 1980 och 2001. Att kurvan lutar nedåt beror på att vakanstalen är höga när arbetslösheten är låg och tvärtom. Var i diagrammet kurvan är placerad beror på hur väl matchningen av lediga arbeten och arbetssökande fungerar. Om kurvan ligger nära det nedre vänstra hörnet tyder det på att matchningen fungerar väl – både vakanstalen och arbetslösheten är låga. Eftersom andelen av alla lediga jobb som anmäls på arbetsförmedlingen förändras över tiden skall man inte jämföra nivåerna över längre perioder. Vi ser dock att matchningen försämrades åren 1983 och 1984 och förbättrades år 1989. År 1994 ser det återigen ut att ha skett en försämring. Mellan år 2000 och år 2001 förbättrades matchningen markant.

STÖD TILL TIDIG OMSTÄLLNING

Vi vet att övergångsfrekvensen från arbetslöshet till arbete blir lägre ju längre arbetslösheten varar. Efter ett varsel anser vi att det är vanligt att vänta med att söka arbete tills dess att man har sett vad varslet leder till. Det innebär att övergångsfrekvensen till ett nytt arbete direkt efter varslet är låg men ökar när tidpunkten för uppsägning närmar sig. Den heldragna kurvan i figuren nedan visar hur vi tänker oss att övergångsfrekvensen till ett nytt arbete ser ut efter ett varsel som leder till uppsägning.

Av de skäl som har redovisats ovan tror vi att arbetssökandet kan bli väsentligt mer fruktbart om det börjar redan medan de sökande har kvar sina tidigare arbeten. Den streckade kurvan i figuren illustrerar detta. Vi tror dock att de som först får ett arbete i stort sett är desamma oavsett när arbetssökandet börjar. För det andra är grundproblemet att de varslade ofta inte passar för de lediga arbeten som finns. Det kan t.ex. bero på att de faktiskt saknar de kunskaper som krävs eller på att de inte kan pendla

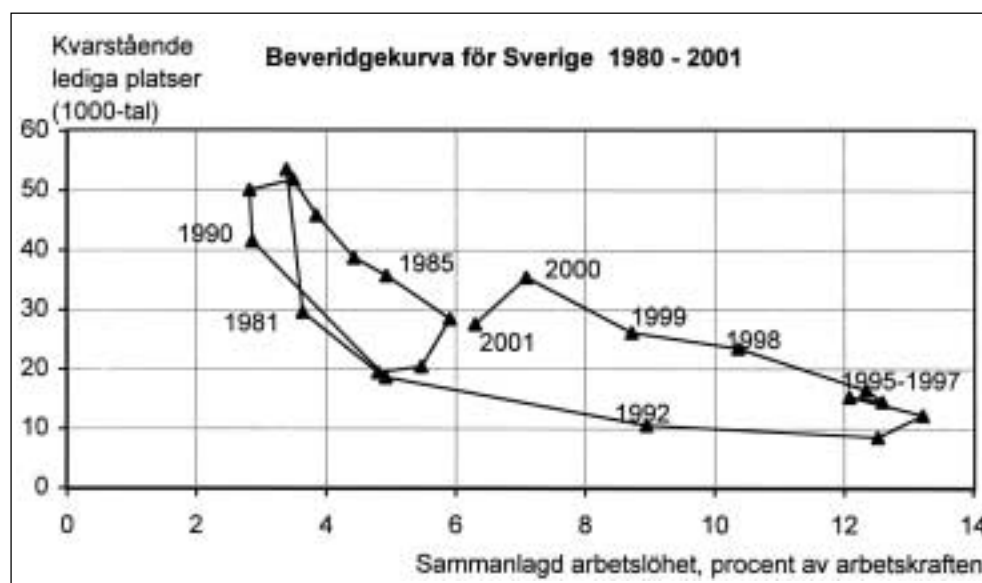

DIAGRAM 3.8.

KÄLLA: Näringsdepartementet

eller flytta till arbeten som finns på andra orter. Dessa personer kommer att utgöra en större andel av gruppen arbetslösa vid tiden för uppsägning om fler går direkt från anställning till ett nytt arbete. Det innebär att övergångsfrekvensen till arbete blir lägre än om fler väntar med att söka arbete.

Ju tidigare varslade personer kommer i nytt arbete desto mindre blir kostnaderna för deras arbetslöshetsersättning. Den heldragna kurvan i figur 3:10 visar hur många varslade som ännu inte har funnit arbete om övergångsfrekvensen ser ut som den heldragna kurvan i figur 3:9, d.v.s. såsom vi tänker oss att övergångsfrekvensen ser ut i dag. Den streckade kurvan i figur 3:10 visar hur många varslade som inte funnit arbete även vid ett tidigare arbetssökande. Ett tidigare arbetssökande skulle dock öka den tidiga övergångsfrekvensen såsom den streckade kurvan i figur 3:9 visar. Vid varje tidpunkt fr.o.m. varslat fram till omkring ett och ett halvt år efter uppsägningen skulle väsentligt färre vara utan arbete om arbetssökandet kunde komma i gång tidigare.

Det finns stora vinster för det offentliga att göra om varslade kunde börja söka arbete tidigare. Om 1 000 personer på en arbetsplats blir varslade och uppsagda skulle kostnaderna för arbetslöshetsersättning för dessa personer bli cirka 20 000 000 kronor lägre det första året efter uppsägningen om arbetssökandet kom igång tidigare⁴. De två följande åren skulle kostnaderna för dessa personer minska med cirka 2 500 000 kronor respektive cirka 300 000 kronor. Hur mycket av detta som skulle bli en ren besparing för staten beror på om de arbeten som tillsatts skulle ha tillsatts av någon annan eller om de skulle ha blivit obesatta en längre tid.

Vår utgångspunkt är att en omställningsförsäkring, såsom namnet anger, ska hjälpa anställda som förlorar arbetet att ställa om till ett nytt arbete. Ett första viktigt led i detta är att ge alla försäkrade som berörs av en personalnedskärning personlig rådgivning för att ta reda på hur omställningen bäst ska gå till.

⁴ under förutsättning att alla har rätt till inkomstrelaterad ersättning och att den genomsnittliga dagpenningen är 533 kr. Statens kostnader för ökade pensionsrättigheter är inkluderat i denna summa.

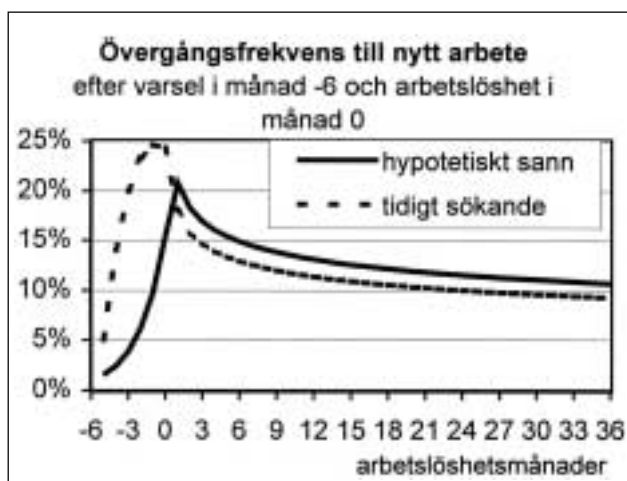

DIAGRAM 3:9.

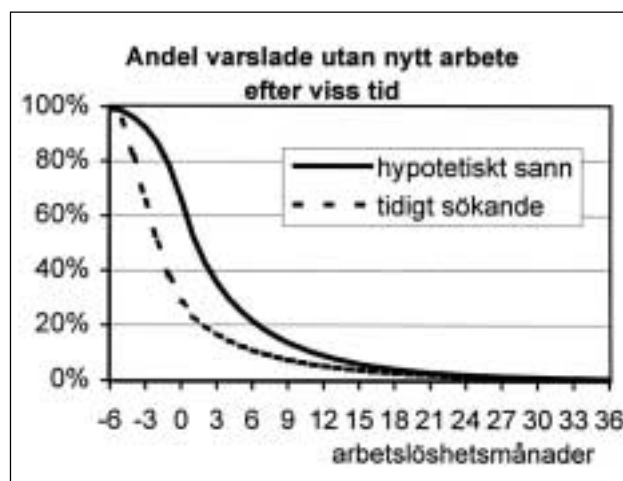

DIAGRAM 3:10.

Ersättningen till de försäkrade bör utformas så att deras inkomster inte påverkas av vilken väg fram till ett nytt jobb de väljer. Arbetslöshetsersättningen bör vara utgångspunkten för ersättningsnivån när individen har förlorat jobbet.

Det finns ett stort samhällsintresse i att hålla uppe den effektiva pensionsåldern uppe för att minska det demografiska trycket från fler äldre i förhållande till de yngre förvärvsaktiva. Det finns därför goda skäl till skatteavdrag för en omställningsförsäkring som bidrar till att hålla uppe den effektiva pensionsåldern. Däremot är det inte rimligt med skattestöd för tidig pensionering. Skälet till att subventionen är att LO-gruppen består av fler löntagare med kort utbildning och högre arbetslöshetsrisk.

Att hjälpa löntagarna att ställa om från en anställning till en annan är ett bra sätt att öka rörligheten. Frågan är vem som ska betala denna omställningsförsäkring? Ett enkelt räkneexempel visar att det kan vara lönsamt för det offentliga att betala en stor del av denna eftersom stora intäkter uppstår till följd av en lyckad omställning.

I ett exempel antas att 56 000 personer blir varslade om uppsägning, någon form av hjälp till omställning sätts in och resultatet blir följande:

- 50 000 personer kommer i arbete 1 månad tidigare än vad de annars skulle ha gjort.
- 1 000 personer kommer i arbete då de annars skulle ha fått förtida pension i 36 månader.
- 5 000 personer får förtida pension i 36 månader i stället för att få arbete efter 24 månader.

Insatsen som ges i omställningsförsäkringen antas vara en 6 månaders utbildning. Under den perioden slipper staten betala nettot av arbetslöshetsersättningen samt tillkommande pensionsrättigheter. I stället tillfaller skatten från omställningsersättningen som ges till de studerande den offentliga sektorn.

För den extra tid som arbetas tack vare en lyckad omställning kommer det offentliga göra en besparing på nettot av denna tids arbetslöshetsersättning samt pensionsrättigheter för densamma. Dessutom tillfaller skatter och sociala avgifter på den tidens lön den offentliga sektorn.

Den offentliga sektorn kommer dock förlora skatten som de personer som utan omställningsförsäkring skulle ha gått i pension skulle ha betalat under utbildningsperioden.

För dem som går i förtida pension istället för att arbeta 12 månader under en 36 månaders period kommer de uteblivna lönerna medföra uteblivna skatter och sociala avgifter för den offentliga sektorn. Den förtida pension som utbetalas ger emellertid den offentliga sektorn skatteintäkter.

Sammantaget ger detta en bruttovinst för den offentliga sektorn på 6,3 miljarder kr eller cirka 0,5 procent av lönesumman⁵.

Kostnaden för omställningsförsäkringen skulle bli dels en utbildningskostnad och omställningsersättning, som antas vara lika stor som arbetslöshetsersättningen, i 6

månader för de 51 000 personer som utbildas och dels den förtida pensionen i 36 månader för de 5 000 som pensioneras. Samtidigt kan den uteblivna förtida pensionen i 36 månader för 1 000 personer ses som en besparing i samma system. Detta ger en sammantagen kostnad för en omställningsförsäkring på 8,1 miljarder kr eller 0,9 procent av lönesumman⁶.

Den offentliga sektorns intäkt skulle med dessa antaganden bli 77 procent av kostnaden för en omställningsförsäkring. Det kan således vara rationellt för staten att finansiera en stor del av en omställningsförsäkring eftersom vinsterna från en sådan är stor. Hur stor den offentliga intäkten är från en omställningsförsäkring varierar kraftigt beroende på hur många som arbetar i stället för att gå i pension. Små skillnader får stort genomslag och det är därför viktigt att satsa just på dessa individer. En del av arbetsgivaravgifterna bör därför föras över till parterna för att bygga omställningsförsäkringar och generella kompetenskontor för såväl tjänstemän, arbetare som egenföretagare.

Vi argumenterar därmed för att det är rimligt med vissa statliga subventioner. Motiven för att ha en offentlig försäkring är att det finns grupper som har en så hög risk att de inte skulle kunna försäkra sig på grund av den höga premien. En statlig subvention kan tex. omfatta den högre risk som gruppen lågutbildade utgör. Vi menar att dessa insatser ökar den samhällsekonomiska effektiviteten så uppenbart att det finns goda skäl för att staten också skattemässigt gynnar dessa.

DE ÖKADE SJUKSKRIVNINGSTALEN

Sedan 1997 har det snabbast ökande problemet på arbetsmarknadens område varit det ökade antalet sjukskrivna. För fyra år sedan var det få som trodde att detta problem skulle vara ett av de största hindren för att öka arbetsutbudet. Vid denna tidpunkt var arbetslösheten fortfarande det helt överskuggande problemet. Arbetslösheten är fortfarande hög, men sannolikheten för att arbetslösa, och även långtidssjukskrivna, lämnar arbetslösheten har ökat under senare tid. De reformer som gjorts på arbetsmarknadspolitikens område har haft en betydelse för att uppnå denna positiva utveckling.

Vad gäller sjukskrivningarna så är prognosen sämre. Många av långtidssjukskrivna kommer aldrig tillbaka till arbete. Om vi jämför med arbetslösheten så är de som drabbats av en sådan, särskilt i perioder med en stigande arbetslöshet, främst de unga på arbetsmarknaden. De som drabbas av sjukskrivningar är istället främst medelålders och äldre. Både deras ålder och det faktum att man har hälsoproblem gör det ofta svårt att komma tillbaka till arbetslivet om man varit sjukskriven under en längre period.

Under de senaste åren är det främst långtidssjukskrivningarna som har ökat. Korttidsfrånvaron har nästan inte påverkats alls. Sedan 1997 har antalet personer som varit sjukskrivna i mer än ett år ökat från 45 000 personer till 120 000. Den samman-

⁵ Dagpenningen har antagits vara 533 kr, lönen 19 000 kr/månad, skatten 30 procent och de sociala avgifterna 35 procent. Pensionsrättigheterna för dem som uppbär arbetslöshetsersättning är beräknade som den avgift på 10,01 procent som betalas till det statliga ålderspensionssystemet. Detta är en bruttosiffra. Kostnaden för den förtida pensionen antas vara 10 000 kronor per månad.

⁶ Kostnaden för en 6 månades utbildning antas vara 54 000 kr/studerande och lönesumman antas vara 955 miljarder kr.

lagda frånvaron på grund av sjukskrivning eller förtidspension motsvarar 800 000 personer eller 14% av befolkningen i arbetsför ålder.

En stor del av den sysselsättningsökning som skett sedan 1997 har gått bort i ökade sjukskrivningstal. De sjukskrivna räknas nämligen som sysselsatta om de har en arbetsgivare. I nedanstående två figurer visas ökningen av sysselsättningen för olika åldersgrupper i jämförelse med hur många fler som arbetar för kvinnor och män.

Man kan dock vara frånvarande från arbetet även av andra skäl än sjukdom. Om till exempel födelsetalet ökade markant skulle också frånvaron från arbetet också öka. Det mesta pekar emellertid på att den ökning av frånvaron från arbetet främst beror på ökade sjukskrivningstal.

Av diagrammen nedan det sig att för män är gapet mellan sysselsättningsökningen och ökningen av antalet arbetande personer störst för de äldre. Det är emellertid för de mellan 45 och 54 där den största andelen av sysselsättningsökning har gått bort i ökat frånvaro. Hela 70% av sysselsättningsökningen i denna åldersgrupp har försvunnit i ökad frånvaro. För kvinnorna ser bilden ännu mer bekymmersam ut. För kvinnor mellan 45 och 59 har antalet arbetande personer minskat trots att andelen sysselsatta har ökat med mellan en och drygt två procentenheter i dessa två åldersgrupper. För kvinnor är det bara bland de yngsta som vi kan se en rejäl uppgång av antalet arbetande personer. För andra åldersgrupper har den ökade frånvaron nästan helt ätit upp sysselsättningsökningen.

ÖKNINGEN AV SJUKSKRIVNINGARNA – VAD BEROR DET PÅ?

Det har förts fram flera olika förklaringar till varför sjukskrivningstalen ökar. Om vi vill hitta metoder för att i ett första steg bromsa utvecklingen mot att allt fler slås ut ur arbetslivet av detta skäl och senare öka arbetsutbudet behövs en genomgång av de faktorer som kan vara viktiga.

Ökad sysselsättning och minskad arbetslöshet

Ofta hävdas att ökad sysselsättning leder till ökade sjukskrivningstal. För det första hävdas att ökad sysselsättning leder till att fler har ett jobb de kan vara sjukskrivna

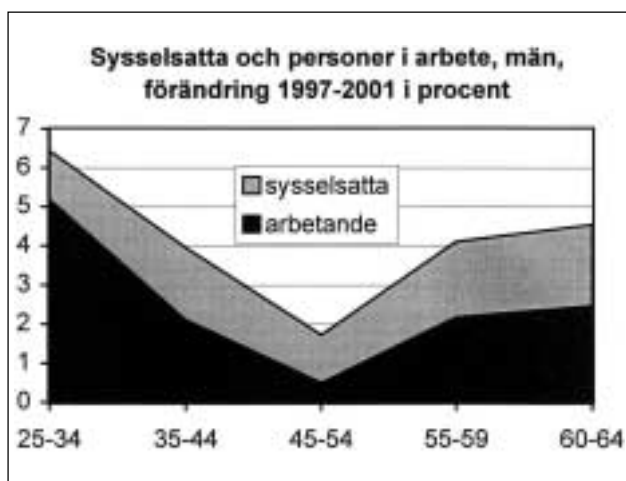

DIAGRAM 3.11.

KÄLLA: AKU

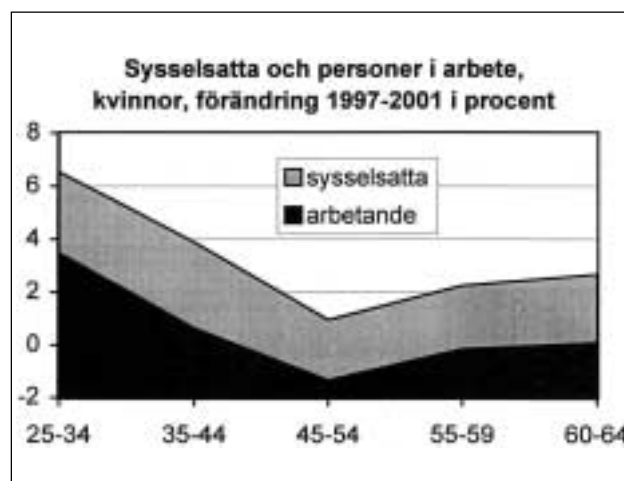

DIAGRAM 3.12.

KÄLLA: AKU

ifrån. I Sverige kan dock även arbetslösa vara sjukskrivna. Det finns också starka drivkrafter för den arbetslöse att sjukskriva sig om man är sjuk, trots att man inte har något jobb att gå till. Sjukskrivningstalen är dessutom högre bland arbetslösa än bland de anställda.

Vidare kan dock risken att bli arbetslös påverka om individen stannar hemma eller går till jobbet vid en given åkomma. Om risken för att bli arbetslös upplevs som hög är det nog många som går till jobbet trots att de inte är fullt friska. Denna effekt har uppvisats i vissa studier. Det är inte otroligt att den minskade upplevda risken för att bli arbetslös har bidragit till ökade sjukskrivningstal.

Ibland hävdas också att sambandet mellan sysselsättning och sjukskrivningstal skulle bero på att människor med svag hälsa och svag position i arbetslivet som tidigare var arbetslösa, nu har fått ett arbete. De som var arbetslösa igår, är sjukskrivna idag. Sverige skulle enligt detta synsätt ha en stor grupp individer som inte riktigt duger på dagens arbetsmarknad. Deras beroende av ersättningar skulle därmed vara konstant, även om vilken ersättning de får varierar med konjunkturen.

Det finns emellertid mycket som pekar på att detta synsätt har ett bristande stöd. Det finns inte så mycket som talar för att sjukskrivningarna ökar på grund av att den arbetskraft som anställes i högkonjunkturer är mer benägen att bli sjukskriven. I en bilaga till "Handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet" (SOU 2002:5) har man gjort en longitudinell studie av vad olika grupper hade för någon huvudsaklig försörjningskälla 1995 till 1999. I nedanstående tabell framgår vilken försörjningskälla som dominerade 1995 för olika grupper.

Av tabellen framgår att av de helårssjukskrivna 2000 hade nästan 72 procent sin huvudsakliga försörjningskälla av arbete 1995. Endast 9,2 procent av de sjukskrivna hade varit arbetslösa 1995. Det visar sig att de som varit arbetslösa har en något större risk för att bli sjukskrivna. Skillnaden är emellertid inte stor och kan inte på långt när förklara ökningen av sjukskrivningstalen. Om risken för att bli sjukskriven skulle vara lika låg bland de som varit arbetslösa som bland de som hade ett arbete 1995, skulle långtidssjukskrivningarna bara vara några tusen lägre än idag.

Förändrad ålderssammansättning i arbetskraften

Eftersom storlekarna på födelsekohorterna varierar väldigt mycket i Sverige förändras hela tiden ålderssammansättningen av arbetskraften. För tillfället har vi arbets-

Huvudsaklig försörjningskälla 1995

beroende på sysselsättningsstatus 2000

Sysselsättningsstatus 2000	Förvärvsarbete >50% -95	Arbetslös >50% -95	Sjukpenning >50% -95	Pension/bidrag >50% -95	Blandgrupp -95
Arbetslösa	46,3	30,4	1,6	13,7	4,9
Förtids-pension	66,3	8	10,3	10,4	3,2
Helårssjuk-skrivna	71,8	9,2	5,2	8,7	4,2
Arbetande	77,4	6,4	0,5	10,2	1,6

TABELL 3:3

Källa: SOU 2002:5

kraft där en relativt stor och ökande grupp är mellan 50 och 64 år. Eftersom sjukligheten delvis är åldersberoende leder skillnaden i sammansättning av arbetskraften till att sjuktalen förändras.

Det är grupp mellan 55 och 64 år som i högst utsträckning är långtidssjukskriven. Korttidsfrånvaron, sjukfrånvaro på mindre än 14 dagar, är emellertid lägst i denna grupp och högst bland de unga (SOU 2002:5). Ålderssammansättningen av arbetskraften har säkert bidragit till den snabba kostnadsutvecklingen av sjukförsäkringskostnaderna. Men den kan inte förklara varför sjukfrånvaron har ökat inom alla åldersgrupper.

Ökad ohälsa

En viktig fråga i detta sammanhang är givetvis om det ökade sjukskrivningstalet är en återspeglning av ökad ohälsa i den arbetsföra befolkningen. Studier av ohälsan som genomförts pekar dock på en mångfacetterad bild av utvecklingen under perioden. Den kanske mest basala måttet på ohälsan är den åldersstandardiserade dödligheten. Det visar sig att den åldersstandardiserade dödligheten under 90-talet har sjunkit påtagligt för både kvinnor och män. Att dödligheten sjunker måste ses som ett tecken på att hälsan har förbättrats, men säger samtidigt ingenting om hur de som lever mår. Vad gäller självsattad ohälsa så uppvisas inga dramatiska skillnader i hälsoläget. Det kan dock påpekas att mellan 16 och 49 upplever en större grupp ohälsa. Bland de mellan 50 och 64 år upplever däremot betydligt fler att de är friska.

Vad gäller andelen med långvarig sjukdom så lider något fler av en sådan. Precis som i det tidigare fallet var det främst bland de yngre man kan se försämringen. Långvariga sjukdomar som är förknippade med svåra besvär har emellertid inte ökat.

Slutligen så visar det sig att påtagligt många fler upplever en nedsättning av det psykiska välbefinnandet i form av ängslan, oro eller ångest. I slutet av 80-talet var det 16 procent av kvinnorna och 8 procent av männen som uppgav att de led av detta. Under slutet av 90-talet hade andelen ökat till 23 respektive 16 procent. Också i detta sammanhang är det andelen unga som främst drabbats av hälsoförsämringen. Under slutet av 80-talet var det främst de äldre på arbetsmarknaden som led av en nedsättning av det psykiska välbefinnandet. Risken för en person som var mellan 50 och 64

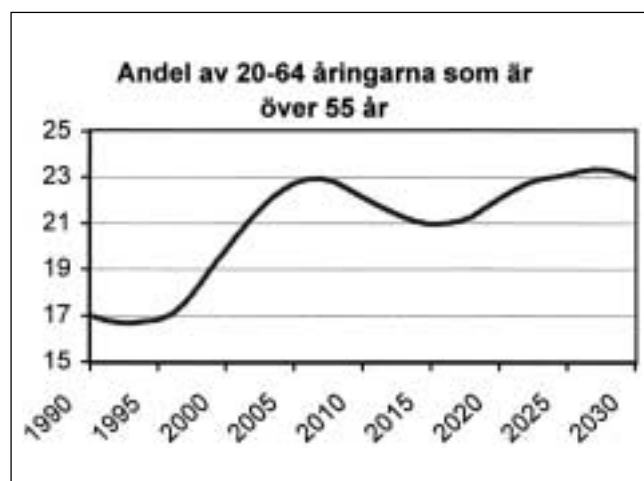

DIAGRAM 3.13.

KÄLLA: SCB samt egna beräkningar

att vara drabbad var dubbelt så stor som för en mellan 16 och 29 år. Under slutet av 90-talet var denna skillnad helt uttraderad.

Sammantaget pekar det mesta på att vi under slutet av 90-talet lever allt längre och upplever att vi har en lika god fysisk hälsa som tidigare. Samtidigt mår vi sämre. Det är framförallt de yngre som drabbats av detta. Det faktum att den psykiska ohälsan har ökat avspeglar sig också i vilka diagnoser man blir sjukskriven för. Andelen av de som varit sjukskrivna längre än sextio dagar som hade en psykisk sjukdom var 14 procent 1990. Under 1999 hade det ökat till 18 procent för att år 2000 stiga till 23 procent. Det är framförallt "lättare" psykiska diagnoser som ökat. Andelen som blir sjukskrivna på grund av psykoser har inte ökat. Ökningen av stressrelaterade besvär, depressioner och s.k. utbrändhet har dock varit stor. Den åldersgrupp som främst drabbas är de som är yngre än 45 år. De äldre drabbas dock i lägre grad av detta⁷. I dessa åldersgrupper är fortfarande olika typer av belastningssjukdomar helt dominerande.

Sämre arbetsmiljö

Arbetsmiljön har försämrats i ett flertal olika avseenden under 90-talet. De fysiska belastningen i arbetet har ökat. Problem som tidigare ansetts som nästan utrotade på svenska arbetsmarknad, som buller, dålig belysning, bristande ventilation, och

⁷ Långtidssjukskrivningar för psykisk sjukdom och utbrändhet – Vilka egenskaper är utmärkande för de drabbade? RFV analyserar 2002:4

Andel med självskattad ohälsa.

	1990/91	1998/99
Män	23	22
Kvinnor	28	28
16-29 år	11	13
30-49 år	17	18
50-64 år	35	29
65-84 år	46	45
Befolkningen 16-84 år	25	25

TABELL 3.4

Källa: SOU 2001:79

Andel som upplever en nedsättning av det psykiska välbefinnandet

i form av ångslan, oro eller ångest.

	1988/89	1998/99
Män	8	16
Kvinnor	16	23
16-29 år	7	18
30-49 år	11	18
50-64 år	15	18
65-84 år	19	19
Befolkningen 16-84 år	12	18

TABELL 3:5

Källa: SOU 2001:79.

många tunga lyft har inte blivit bättre, utan tvärtom värre i många fall. De kanske tydligaste negativa förändringarna finns dock på det psykosociala området. Det är betydligt fler som är drabbade av negativ stress, dvs kombinationen av stor arbetsbelastning och bristande kontroll över arbetsituationen (Arbetsmiljöundersökningar, SOU 2001:53).

Som framgår av ovanstående tabell så är det framförallt i offentlig sektor och i handeln som vi sett en ökning av den negativa stressen. Försämringen av arbetsituationen ökar med all sannolikhet risken för att bli långtidssjukskriven. Inom området vård, skola och utbildning har ökningen av sjukskrivningstalen varit snabbast.

Arbetsmiljön kan påverka sjukskrivningstalen på fler än ett sätt. För det första kan det leda till att ohälsan bland de anställda ökar. Detta leder till att fler blir sjukskrivna. Om vi återkopplar till den tidigare genomgången av ohälsan i befolkningen är det dock inte så att vi kan se någon uppgång i ohälsan bland alla grupper. Bland de äldre på arbetsmarknaden har sjukskrivningstalen ökat markant. De har också fått en försämrad arbetsmiljö. Men samtidigt uppvisas inte någon motsvarande ökning av ohälsan. De som var mellan 50 och 64 år uppvisade istället en markant nedgång vad gäller självskattad ohälsa och endast en begränsad uppgång vad gäller psykiska problem. Nu skulle man dock kunna invända att kartläggningen över hälsoläget i befolkningen inte är lika aktuell som sjukskrivningsstatistiken. Ohälsostatistik uppvisar dock mycket sällan några dramatiska förändringar vad gäller nivåer. Den snabba uppgång vi sett att sjukskrivningar kommer aldrig till fullo förklaras av lika snabba kast i individers självskattade hälsa.

Arbetsmiljön kan dock ha ytterligare en effekt. Den kan påverka om det är möjligt att arbeta givet de hälsoproblem man har. Vissa arbetsmiljöer kan vara tillåtande i en sådan situation. Arbetsituationen kanske lätt kan anpassas till de problem som individen har och det är möjligt att fortsätta att arbeta även om man inte är lika frisk el-

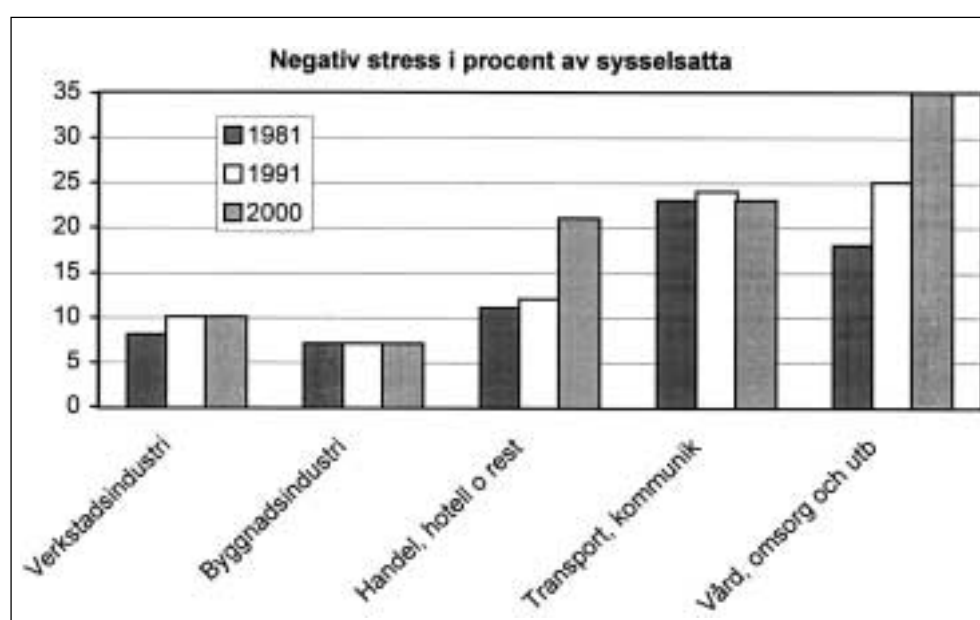

DIAGRAM 3.14.

KALLA: SOU 2001:53

ler stark som var tidigare. Arbetsmiljöer kan också göra det omöjligt att kombinera individens rådande hälsosituation med ett det arbete man har.

I en studie har man genomfört intervjuer med långtidssjukskrivna och långtidssjukskrivna som återgått till arbete. En icke oväsentlig andel av de sjukskrivna uppger att de inte väntar på tillfrisknande utan på att arbetsituation ska anpassas efter de fysiska och psykiska förutsättningar som de har. Många av de som har gått till arbetet intygar också att det var en anpassning av arbetet eller ett byte av arbete som gjorde det möjligt för dem att återgå till arbetet.⁸

Den försämring av arbetsmiljön vi sett under 90-talet behöver alltså inte bara leda till ökad ohälsa utan den kan också ha gjort det svårare för de med vissa hälsoproblem att vara kvar i arbete eller för sjukskrivna att komma tillbaka i arbetet. Tidigare kunde kanske de mellan 50 och 64 år, som inte uppvisar någon försämrad hälsa, jobba kvar trots att deras hälsosituation inte är lika bra som när de var yngre. De ökade kraven i arbetslivet kan ha lett till att de lättare slås ut idag, trots att deras hälsosituation inte försämrats.

Ekonomiska drivkrafter

Ytterligare en faktor som kan påverka sjukskrivningstalen är de ekonomiska drivkrafterna för den anställde och för företaget. Under 80-talet, när korttidsfrånvaron var större, diskuterades detta i större utsträckning. Som ett resultat av denna diskussion och en offentlig ekonomi genomfördes ett flertal olika åtgärder på sjukförsäkringens område. Skälen var både att man ville minska utgifterna för sjukförsäkringen och att man ville påverka de ekonomiska drivkrafterna för både företaget och de anställda. Under kort tid infördes en karensdag i sjukförsäkringen, ersättningsnivå minskades från 90 till 80 procent och en sjuklöneperiod på 14 dagar infördes.

Under de senaste årens uppgång av sjukfrånvaron har inte korttidsfrånvaron ökat i någon nämnvärd grad. Nästan hela ökningen kommer sig av att långtidsfrånvaron ökar. Krav på läkarintyg från första dagen och ytterligare karensdagar kan inte tänkas påverka sjukskrivningstalen i någon större utsträckning.

Däremot har utredaren Jan Rydh fört fram ett krav på att förlänga sjuklöneperioden till två månader, nu senast i "Handlingsplan för ohälsa". Det huvudsakliga skälet till detta är att utredaren menar att detta kommer att leda till att arbetsgivaren blir mer mån om att satsa på en god arbetsmiljö. Det finns dock inte mycket till stöd för att denna åtgärd skulle få önskad effekt. De tidigare två förlängningar av sjuklöneperioden, först till 14 dagar och senare till 28 dagar, för att senare minskas till 14 dagar igen, har inte lett till någon påvisbar förbättring av arbetsmiljön.

Ett av de största problemen idag är emellertid att det endast finns svaga incitament för arbetsgivaren att verka för att de som blivit sjukskrivna ska komma tillbaka. Att få tillbaka en som varit sjukskriven under en längre period kan för arbetsgivaren ofta innebära kostnader. Arbetsgivaren är i detta läge skyldig att stå för kostnader för rehabilitering och anpassning av arbetet., Det finns dessutom en större risk för ytterligare sjukskrivningsperioder som kan innebära att arbetsgivaren får stå för ytterligare en sjuklöneperiod.

⁸ Handlingsplan för hälsa i arbetslivet SOU 2002:5, bilaga 3.

Sammanfattning

Det kan konstateras att det inte finns en enskild förklaring till de ökade sjukskrivningstalen. Flera olika faktorer verkar ha haft betydelse. Det allmänna konjunkturläget, som lett till en upplevt lägre risk för att bli arbetslös, har säkert påverkat på ett övergripande plan. Det är emellertid endast i liten utsträckning tidigare arbetslösa som idag är sjukskrivna. De allra flesta, 72%, av de som är sjukskrivna idag hade arbete när arbetslösheten var som störst.

Vid sidan av detta kan vi se att arbetsmiljön har försämrats under perioden. Detta har emellertid i olika grad lett till att ohälsan ökat. För de äldsta på arbetsmarknaden, vars sjuktalet ökat snabbast, kan vi inte se att ohälsan ökat. För yngre grupper har dock den psykiska hälsan blivit sämre.

En sämre arbetsmiljö kan dock göra det svårare att kombinera vissa hälsoproblem med arbete. Möjligtvis kan ett sådant samband förklara de ökade sjukskrivningstalen bland de äldre på arbetsmarknaden. I ett mer pressat arbetsliv som ställer stora krav på fysiska och psykiska prestationer kan det upplevas vara svårt att vara kvar till dess man når vanlig pensionsålder eller komma tillbaka till efter en sjukdomsperiod.

ÖKNINGEN AV SJUKSKRIVNINGARNA – VAD GÖR VI ÅT DET?

När ska man formulera politik för att hantera ett samhällsproblem, som det ökade antalet sjukskrivningar är, ska man i möjligaste mån försöka dra lärdom av tidigare misstag och framgångar. Det är möjligt att dra vissa paralleller till den snabba uppgången av arbetslösheten under början av 90-talet. Även i denna situation var en av de största farorna att de som drabbades skulle passiviseras för att sedan, när efterfrågan på arbetskraft ökade, inte längre vara anställningsbara.

Det genomfördes en mängd olika typer av åtgärder för att påverka de arbetslösa möjlighet att få ett jobb i framtiden, utbildningar, åtgärder, förändringar av ersättningsnivåer och finansieringen⁹ av arbetslöshetsförsäkringen. Ännu flera förslag som aldrig blev av florerade också i debatten.

Sammanfattningsvis kan man nog säga att de förändringar av ersättningsnivåerna och finansieringen spelat en marginell roll för den relativt stora framgång som Sverige haft vad gäller bekämpandet av massarbetslösheten. Åtgärder som med all sannolikhet spelat en mer betydelsefull roll är de ökade möjligheterna till utbildning. Under denna period ökade utbildningsplatserna på både universitet och högskolor. Kunskapslyftet, som gjorde det möjligt för många att komplettera sina gymnasiestudier, genomfördes. Vidare tydliggjordes omställningskraven i arbetslöshetsförsäkringen, vilket, som tidigare visats, hade önskvärt resultat.

De som blir långtidssjukskrivna idag är i liten utsträckning samma grupp som blev arbetslös under 90-talet. Medelåldern bland de som blir sjukskrivna är högre än bland de som blev arbetslösa i början på 90-talet. Dessutom har de som blir sjukskrivna hälsoproblem, vilket förvärrar deras situation. Det finns emellertid också påtagliga likheter mellan grupperna. De med låg utbildning är överrepresenterade i båda grupper.

⁹ Man gjorde en mindre förändring av finansieringen av arbetslöshetsförsäkringen vilken innebar att a-kassan, eller egentligen löntagarna i denna a-kassa, fick betala en större del av kostnadsökningarna för arbetslöshetsförsäkringen som ökade löner bidrog till.

Åtgärder på arbetsplatsen

De viktigaste åtgärderna mot ökad ohälsa i arbetslivet är det arbetsmiljöarbete som äger rum på varje arbetsplats. På de allra flesta arbetsplatser finns en stor kunskap om vilka arbetsmiljöproblem som finns på just där och vad som behöver göras för att åtgärda detta. Problemet är att denna kunskap sällan tas tillvara och att arbetsgivarna ofta inte anser att det är mödan värt att göra något åt de problem som alla vet finns. Att detta inte sker kan både bero på en ovilja eller ointresse hos arbetsgivaren, men också på att de anställda, och kanske speciellt skyddsombuden, inte upplever sig ha tillräckligt med kompetens och styrka för att våga diskutera detta med arbetsgivaren.

Åtgärder i sjukvården

Inom sjukvården så måste det på allvar föras en diskussion om sjukskrivning som medicin. Nu doseras denna medicin utan att det egentligen finns något genomtänkt förhållningssätt till det. Det faktum att det är ”lättare” psykiska diagnoser och belastningssjukdomar som står för den större delen av ökningen av sjukskrivningstalen gör en sådan diskussion än viktigare. Det är sjukdomar där medicinen idag inte har mycket av lösningar på de problem som människor drabbas av. I ett sådant läge blir det än viktigare att man får en rejäl diskussion av när sjukskrivning är rätt lösning på de individuella problemen, eftersom det oftast är den enda medicin som används.

Vi bör också överväga om det är rimligt att den behandlande läkaren endast ger en rekommendation om vilka arbetsuppgifter den sjukskrivne inte kan utföra. Om man till exempel är smittbärare eller i behov av vila ska man rekommendera patienten att överhuvudtaget inte arbeta. Om man istället har problem med axlar eller rygg, kanske det i stället är vissa arbetsuppgifter man inte kan utföra, t ex tunga lyft eller upprepade enhanda rörelser. I en sådan situation skulle det kunna vara upp till arbetsgivaren, att efter att riktlinjer som tagits fram tillsammans med facket, fatta beslut om man i detta läge ska vara sjukskriven eller arbeta med annat. Vid just problem med ryggen är aktivitet viktigt, enligt en i princip enig läkarkår. Långtidssjukskrivningar har i dessa situationer en tendens att förvärra redan existerande problem. En bättre fungerande företagshälsovård är ett viktigt instrument för att uppnå detta.

Åtgärder i samhället

Det som krävs för att lyckas med en minskning av sjukskrivningstalen är en aktiv ohälsopolitik – inte en passiv. Vi kan lära oss mycket av hur den aktiva arbetsmarknadspolitiken har utformats. Passivitet ska inte heller vara huvudalternativet när man är långtidssjukskriven. Vi bör diskutera vilken form av aktivitet som krävs i olika lägen. Det kan vara allt ifrån att delta aktivt i en medicinsk behandling, träning för att bygga upp kroppen efter en sjukdom, utbildning, arbete – kanske med kortare arbetstid eller lägre intensitet än tidigare.

Det är vidare viktigt att vi får en mer enhetlig tillämpning av reglerna i sjukförsäkringen. Idag uppvisas mycket stora lokala variationer i sjukskrivningstalen. När man har tagit hänsyn till ålders- och näringslivsstrukturer kan det standardiserade sjukskrivningstalet i närliggande kommuner variera med faktorn 1 till 7. Situationen i Jämtland är ett exempel på detta. De standardiserade sjukskrivningstalen i Ragunda är sju gånger så höga som de i Härjedalen.¹⁰ Det är bra att regeringen beslutat att kartlägga skälen till dessa variationer.

¹⁰ Handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet – del 2 Bilagor, sidan 215.

Ytterligare en viktig faktor som kan minska risken för långvariga sjukskrivningar, vid sidan av de ovan nämnda, är att förbättra möjligheterna till utbildning för både sjukskrivna och andra i vuxen ålder. I en del situationer är sjukskrivning ett uttryck för att man inte längre kan vara kvar i de arbete man tidigare har haft. I Sverige bygger mycket av politiken vid sjukskrivningar att man ska tillbaka till den tidigare arbetsgivaren. De rättigheter man har som individ är knutna till detta. I många lägen behöver dock individen göra något annat, och för det finns sällan tillräckligt med stöd.

Dagens sjukskrivningspolitik, såsom den faktiskt fungerar, innebär en övervältring av kostnaderna för ohälsan på samhället, det vill säga skattebetalarna. Den rehabilitering och anpassning av arbetssituationen som ska ske på arbetsplatsen fungerar inte som den ska. Det kan för företag och organisationer upplevas som lönsamt. De slipper att betala kostnader för inte fullt frisk personal. En uppgift vi har framför oss är att hitta bättre fungerande ekonomiska incitament för arbetsgivarna. Som reglerna nu ser ut finns det svaga ekonomiska drivkrafter för att den enskilde arbetsgivaren ska motverka ohälsa på arbetsplatsen.

Det finns möjligtvis drivkrafter att förbättra arbetsmiljö och rehabilitering för de arbetsgivare som har anställda som i liten grad är utbytbara mot andra på arbetsmarknaden. I en situation där de anställda i högre grad är utbytbara mot andra på arbetsmarknaden, vilket är fallet i de flesta LO-yrken, är de ekonomiska incitamenten för att motverka ohälsa betydligt svagare.

Bra utformade ekonomiska drivkrafter för arbetsgivarna är dock inte så lätt att finna. För det första bör man undvika att skapa drivkrafter som gör att arbetsgivaren försöker att selektera bort de med högre risk för sjukfrånvaro vid anställningstillfället. Ett av de stora problemen med det presenterade förslaget om en förlängd sjuklöneperiod är just att den kan ge upphov till denna effekt. Det kan komma att missgynna såväl kvinnor, äldre som de med tidigare sjukskrivningsperioder. Det andra problemet, som man bör undvika, är att man betalar för något som arbetsgivaren ändå gör. Att subventionera arbetskraft med vissa funktionshinder eller olika typer av rehabiliteringsinsatser innebär så kallade dödviktskostnader, det vill säga en del av subventionen går till arbetsgivare som tidigare gjorde detta utan att få ersättning.

ÄLDRES ARBETSUTBUD

Andelen äldre ökar i ekonomin. Samtidigt finns det en tendens till att fler vill pensionera sig tidigare. Kommer den framtida utvecklingen innebära att vi går i pension allt tidigare trots att vi som genomsnitt är friskare? Vad är det som bestämmer hur länge vi arbetar?

Vilken typ av kompetens som efterfrågas på arbetsmarknaden bestäms av hur arbetsorganisation ser ut. Utvecklingen går successivt mot en intellektualisering av arbetslivet. Social förmåga, språkkunskaper och serviceanda betyder alltmer. Långsamt, men bara mycket långsamt, minskar de traditionella arbetaryrkenas andel.

Arbetsutbudet är beroende av arbetskraftens utbildning och hälsa. Individens hälsa relativt kraven i arbetsuppgifterna betonas ofta, men när man jämför olika länder och över tiden talar resultaten tvärt emot intuitionen. Individens hälsa är inte en utslagsgivande faktor när det gäller att förklara hur stor del av arbetskraften som arbetar mellan 60-65 år. Lagar, normer och ekonomiska incitament har istället större

betydelse för att förklara utvecklingen över tid och variationerna mellan olika länder.

Ofta påtalas att den faktiska pensionsåldern är låg och sjunkande. Faktisk pensionsålder kan mätas på olika sätt. Om man räknar en genomsnittlig pensionsålder och inkluderar de som varit sjukskrivna eller förtidspensionerade sen unga år, får dessa grupper en orimligt stor betydelse för resultatet. Tidigare har de med medfödda grav handikapp kunnat bli förtidspensionerade från 16 års ålder. När man uppskattar den faktiska pensionsåldern bör man istället bör beräkna hur många av de som arbetar när de är 55 år som fortsätter att arbeta tills de är 65 år. Om ett sådant mått istället används stiger den faktiska pensionsåldern högst påtagligt.

Förändringar i livet och privatekonomin

Båda föräldrarna arbetar heltid och är privatanställda tjänstemän. Mannen är tjänsteman inom byggbranschen och tjänar 24 250 kronor i månaden och kvinnan inom verkstadsindustrin och tjänar 21 400 kronor i månaden. De bor i villa i Kungsängen, byggd 1980, och villan är taxerad till 1 miljon kronor. De har kvar en skuld på 930 000 kronor till en bankränta på 5,4 procent.

Jämförelse gjord med samma familj men där barnen flyttat hemifrån respektive gått i pension.

Förändringar i livet och privatekonomin

Inkomster	Tonårsbarn	Barnen flyttat	Pension
	Kr per mån	Kr per mån	Kr per mån
Lön	45 650	45 650	29 260
Studiemedel	1 425		
Skatt	-13 730	- 13 730	- 7 762
Disp ink	33 340	31 920	21 500
Utgifter	Kr per mån	Kr per mån	Kr per mån
Räntor	4 170	4 170	4 170
Amorter	830	830	830
Drifts.kost.	2 780	2 780	2 780
Hushållsarb.	10 130*	5 030	4 800
Lunch	2 000	1 500	1 000
Fackavg.	640	640	
Sjuk,tandv.	1 000	500	500
Bil/resekostn.	2 570	2 570	2 120
Övrigt	2 000	1 040	500
Summa utgifter	26 120	19 060	16 700
Kvar att leva på	7 220	12 860	4 800

TABELL:3:6

Källa: Egna beräkningar. *Konsumtverket har tagit upp 1 280 kr på posten fritid och 1 810 kr kläder skor (hela familjen). I den här kalkylen har ytterligare sammanlagt 1 060 kr lagts till att fördelas mellan dessa två poster.

En fråga som man bör ställa sig i detta sammanhang är om ekonomiska drivkrafter kan påverka oss att arbeta länge? Svensk välfärdspolitik ger förhållandevis goda pensioner när individen inte längre orkar arbeta. Därmed skapas också drivkrafter till att gå i pension tidigt. Att ha ett generellt system med skilda pensionsåldrar är omöjligt eftersom det är svårt att fastställa arbetsförmåga och att denna är relaterad till det jobb man har i en given situation. Leder då den svenska välfärdspolitik till en låg effektiv pensionsålder? Nej, trots det utbyggda välfärdssystemen är Sverige ett land som utmärker sig genom relativt många äldre arbetar. I Sverige är 69,4 procent av de mellan 55 och 64 år kvar i arbetskraften, för EU är genomsnittet bara 41,8 procent. Två skäl till denna skillnad är att de svenska socialförsäkringssystemet premierar arbete och att Lagen om anställningsskydd ger de äldre företräde vid förhandlingar om avsked.

Frågan är om sänka skatter är en metod för att öka arbetskraftsdeltagandet i Sverige? För att utreda detta ska vi beskriva vad som händer ekonomiskt i en familj när barnen flyttar hemifrån och när paret går i pension.

I tabellen på sidan innan visas vad som händer med ekonomin när en normal familj går i pension. Inkomsten minskar men om man jämför med en försörjningsbördan som hushållet hade när de hade hemmaboende barn så är inkomsterna efter pension goda. Hushållet vinner nästan 6000 kr på att barnen flyttar. Efter att det barnen flyttat hemifrån inträder alltså en period med väsentligt högre fria inkomster.

UTBYTET AV ARBETET

Sänkta skatter har två effekter: Först substitutionseffekten. Om det lönar sig att arbeta mer får de sysselsatta drivkrafter att ersätta fritid med arbete. Lägre skatt gör det dyrare att avstå från att arbeta och minskar efterfrågan på fritid. Men skattesänkningar har också en inkomsteffekt i och med att högre inkomster innebär att vi har råd att köpa mer fritid.

Vid analys av arbetsutbudet bör både inkomst- och substitutionseffekter diskuteras. Vi kommer här försöka visa att inkomsteffekten ofta ökar senare i livet på bekostnad av substitutionseffekten. Skattesänkningar leder därmed inte till att individerna arbetar mer utan istället till att de konsumerar mer fritid. Vi har redan sagt att i åldern 55-65 år har hushållen höga inkomster i förhållande till försörjningsbördan.

Det beror på att vår relation till arbetet är annorlunda i slutet än i början av arbetslivet. I arbetet får vi ett utbyte. Det är summan av lön, arbetsmiljö och utvecklingsmöjligheter som är viktiga för att viljan att arbeta. Intresset för utvecklingsmöjligheterna avtar med åldern. När individen är ung kan denne vara villig att arbeta till en lägre lön med vetskapen att detta kan påverka den framtida löneutvecklingen positivt. Det är därför även ekonomiskt rationellt att studera. Men rimligen borde det icke materiella utbytet av arbetet som miljö och utveckling avta mot arbetslivets slut. Avkastningen på ytterligare insatser sjunker också med kort tid till pension.

Det är svårt att kompensera det lägre icke materiella utbytet av arbete genom att öka lönen. Det kommer då sannolikt att leda till att äldre får en lönekostnad som överstiger produktiviteten.

Sänkt skatt är inte heller någon bra metod för att öka äldres arbetsutbud. Både Sverige och Norge har genomfört skattereformer med kraftiga sänkningar av margi-

nalskatterna utan att arbetsutbudet har ökat. Men skulle det tänkas fungera bättre för de äldre på arbetsmarknaden? Låt oss visa vad en skattesänkning skulle innebära för olika åldrar:

1. Först tar vi bort värnskatten vilket kostar 2.8 mdr kr. Hela denna skattsänkning (99.4 procent) tillfaller den högsta inkomstdecilien. 90 procent tillfaller män. Men det viktiga i detta sammanhang är att ungefär hälften (49 procent) tillfaller de som är över 50 år.
2. I ett andra steg har vi sänkt den statliga skatten från 20 till 17 procent på inkomster mellan 273 800 kr och 414 200 kr och från 25 till 20 procent på inkomster däröver. Resultatet av denna sänkning är att 91 procent av skattesänkningen tillfaller den tiondel som tjänar mest. 85 procent av skattesänkningen går till män och 15 procent till kvinnor. 48 procent går till de som är över 50 år.

Hur mycket inkomsteffekten är beror på vilken försörjningsbörda hushållet har.

När barn har flyttat hemifrån och arbetskraften är 55-65 år har försörjningsbördan radikalt minskat. När man är kring 55-60 år barnen utflugna och bostaden till stor del amorterad. Pengar är oftast det minsta problemet. När 2 tonårsbarn har flyttat ut stiger konsumtionsförmågan för hushållet i vårt exempel med cirka 5 600 kr i månaden.

Alecta har i rapporten Äldre arbetskraft ur ett företagsekonomiskt perspektiv från 2001 beskrivit konsekvenserna för det enskilda företaget av att ersätta äldre arbetskraft med yngre. I ett beräkningsexempel visas att om en 58 åring får avgångspension och ersätts med en nyrekryterad 33-årig person framkommer värdeförluster för företaget som är större än det värdetillskottet som den nyrekryterade tillför. Förlusten är ca 3,3 miljoner kr och tas även hänsyn till värden som lojalitet och erfarenhet ökar förlusten till 4.5 Milj kr. Därigenom visas att äldre tillför stora värden till arbetsgivarna även om den fysiska förmågan är mindre.

Enligt Alecta kvarstår 40 procent av företagets kostnad för att ha medarbetaren anställd när denne får en avtalspension. Att förtidspensionera bort personal är därmed en mycket dyr lösning även för arbetsgivarna i många fall.

Många arbetsgivare ställer krav på den ideala medarbetaren men få uppfyller dem. Om kraven på de äldre sänktes med några tiotals procent skulle de äldres önskan om att gå i pension minska. Detta genom att individernas energireserver skulle överskrida arbetets krav.

Det mest rimliga analysen är att sänkta skatter snarare ökar möjligheten att gå i tidig pension (men minskar finansieringen av äldreomsorgen) och att höga skatter håller uppe arbetsviljan. Sänkt skatt för äldre leder sannolikt till samma effekt som bättre pension dvs. mindre vilja att arbeta. Och eftersom det är män som har den högsta inkomsten så innebär skattesänkningar framför allt att män med höga inkomster och ”bra jobb” får drivkrafter att arbeta kortare tid.

OECD-JÄMFÖRELSE

I det följande ska vi utgå från en forskningssammanställning om tidig pension av den norska forskaren Dag Rønningen. Viljan att arbeta under tiden nära den nor-

mala pensionsåldern påverkas av en rad faktorer. Tabellen nedan ger viktig information genom att vi kan rangordna olika insatsers betydelse för att påverka övergång till pension. Dessutom är det även möjligt att jämföra den med vilka åtgärder som har vidtagits i Sverige. Därmed kan vi få visst underlag för en framtida agenda för fler äldre i arbetslivet. Det ska med en gång sägas att den bara mäter sådant som kan mätas i statistik så värderingar eller attityder mäts inte:

1. Att ändra nuvärdet av framtida pensionsförmåner med 10 procent ökar arbetsviljan med 1,3-2,5 procent. Denna åtgärd är redan vidtagen i Sverige. Vi tolkar den svenska pensionsreformen som att den kräver 2 års länge arbete för full pension, det vill säga 4 procent mer.
2. 10 procents minskning av A-kasseersättning ökar utgifterna för förtidspensioner med 1,5-2,0 procent. Den traditionella svenska vägen är goda ersättningsnivåer och att samtidigt ställa tydlig krav på att aktivt söka arbete. Genom införande av aktivitetsgarantin kan företag och arbetstagare inte längre använda sig av A-kassan som en utfyllnad mellan pension och uppsägning. Lägre a-kassenivå skulle inte påtagligt öka viljan till arbete för de äldsta medan aktivitetsgarantin innebär både stöd och krav för de äldre. Det ger sannolikt en positiv miljö för många äldre jämfört med att vara arbetslös. Hur a-kassan regler utformas och tillämpas har stor betydelse för viljan att gå tidigt i pension. En aktivitetsgaranti bibehåller arbetsutbudet och förhindrar tryck mot tidig pension.
3. Att höja pensionsåldern med 1 år ökar bara pensionsåldern med 0,8-1,0 procent. Att höja den formella pensionsåldern verkar därmed inte vara en verkningfull åtgärd.
4. Andelen av arbetsstyrkan som är under 55 år har betydelse. En minskning av andelen i arbetsstyrkan under 55 år (alltså fler äldre i arbetslivet) ökar sysselsättningsgraden för de äldre. Detta visar vilken betydelse vad normer har för att många äldre ska arbeta.

Sysselsättningsgrad för 55 – 65 år

– Summering efter regressioner på data för 1971–1995. Skattat efter förändring i sysselsättningsgrad.

Förklaringsvariabler	Procentenheter
Utbetalning som andel av tidigare inkomst (+10 procentenheter)	0,5
Förändring av nuvärdet av framtid pensionsutfästelser (+10%)	1,3-2,5
Ökad pensionsålder (+1 år)	0,8-1,0
A-kasseersättning (-10 procentenheter)	1,5-2,0
Ersättning från förtida pensionssystem (-10 procentenheter)	0,3-0,5
Arbetslöshetsgrad (-1 procentenhet)	0,6-0,9
Andel av arbetsmarknaden under 55 år (-1 procentenhet)	0,9

TABELL 3:7

Källa: OECD och Rönningen

5. En hög efterfrågan på arbetskraft är en fundamental faktor för att öka utbudet av äldre arbetskraft. 1 procentenhets minskning av arbetslösheten minskar tillflödet av tidig pensionering med 0,6-0,9 procentenheter. Ett högt efterfrågetryck kommer således leda till möjlighet att stärka normen om fler äldre i arbetet.
6. Försämrade ersättning från förtida pensionssystem med 10 procent reducerar den tidiga pensionen med bara 0,3-0,5 procent.

Sverige har redan vidtagit en rad åtgärder under 1990-talet för att hävda arbetslinjen. Det finns inte skäl att forma mer strikta regler för pensionerna. Inte heller skäl att ytterligare strama åt A-kassan. Genom införandet av aktivitetsgarantin kan inte längre A-kassan användas som ersättning för tidig pension. Att rent formellt höja pensionsåldern är inte realistiskt och som framgår av tabellen är det inte heller en verkningsfull åtgärd. Däremot kommer normbildningen få ökad betydelse. Och med ökat sysselsättning och lägre arbetslöshet kommer också fler äldre att få arbete.

AVTALSPENSIONER SOM PROBLEM

Det finns avtalspensioner som ger mycket goda villkor för de som sägs upp och som innebär att de anställda stimuleras till att tidigt gå i pension. Det finns inga skäl för staten att gripa in i privata avtal om det inte finns en skattesubvention. Eftersom det skulle innebära att löntagare har avstått från lön för att ta ut det i tidig pension förlorar sina pengar. Vill löntagarna och arbetsgivarna använda sina medel till tidig pension så kan och bör inte någon tredje part förhindra detta även om det är samhällsekonomiskt tveksamt.

Däremot kan de avtalade pensionskostnaderna vara rent prohibitiva för anställning. Vissa avtal på tjänstemannaområdet har pensionsavtal som innebär att den kommande arbetsgivaren får ta över en stor pensionskostnad. Vilket gör det dyrt att anställa äldre tjänstemän. Om tjänstemannen därigenom blir arbetslös får staten genom A-kassan stå för kostnaden för dessa avtal. Vissa avtal för tjänstemän är så förmånliga att de leder till tidigt pensionering.

LÖNEKOSTNADERNA

Att sänka lönekostnaden för att få arbetsgivarna att anställa fler äldre eller behålla dem längre, är det en klok lösning? Sänkt arbetsgivaravgift för äldre är en subvention med en hög dödvikt eftersom den måste gälla alla som är över tex. 60 år. Det innebär att de 50 procent av dem mellan 60-64 år som redan är sysselsatta även de ska subventioneras.

En annan intressant fråga är hur elasticiteten för arbetskraft ser ut. Normalt är elasticiteten för arbetskraft -0,4. Sänks priset med 1 procent så ökar arbetsgivarna efterfrågan med 0,4 procent. Är elasticiteten högre eller lägre för de som är över 60 år. Rimligen lägre, kanske tom väsentligt lägre. För arbetskraften på marginalen är elasticiteten lägre och därmed måste subventionen vara hög för att få effekt. Det blir av båda dessa skäl, elasticiteten och dödvikten, en dyr subvention.

LAGEN OM ANSTÄLLNINGSSKYDD

Ofta anges lagen om anställningsskydd som ett hinder mot anställning av äldre.

Det är möjligt att en sådan effekt finns. Men effekt av först in och sist ut är att företagen tvingas ta samhällsekonomisk hänsyn. Att Sverige under 1900-talets massarbetslöshet lyckades undvika att än fler äldre blev arbetslösa får tillskrivas LAS.

Ett av de viktigaste förändringarna för att behålla fler i arbetslivet i är att stärka de äldres skydd i arbetslivet. Om det är många på arbetet som är äldre är det troligt att alla jobbar längre innan pension. Normer har således stor betydelse: Detta är ett av skälen till att LAS inte bör avskaffas. Lagen ger en tydlig signal om att det är prioriterat att hålla kvar äldre arbetskraft på jobbet. Om fler äldre arbetar så blir det det normala beteendet. I Sverige har förvärvsfrekvensen ännu inte börjat sjunka till den låga europeiska nivån.

Däremot ska äldre inte vara placerade på de fysiskt hårda jobben. Det normala är att byta arbete ofta när vi är unga var kvar länge på det sista arbetet. Detta mönster bör kanske brytas och fler äldre bör för sin egen skull byta arbete. I framtiden kommer det att bli viktigare att äldre byter jobb. Men finns det en väl fungerande arbetsmarknad för äldre eller måste en särskild övergångsarbetsmarknad skapas.

Det vore önskvärt om parterna kunde utveckla villkor för de äldre som så önskar att ha kvar en anknytning till arbetsmarknaden. Tankar finns om en sk övergångsarbetsmarknad.

SLUTSATSER

- Stärk LAS
- Sänk inte skatten
- Normer om äldre i arbetslivet med föregångsmän inom politik, fack och näringsliv.
- Skapa en fungerande övergångsarbetsmarknad för äldre
- Skapa möjligheter för de äldre att byta arbete från frontpositioner till de mindre tunga jobben.
- Utveckla arbetsorganisationen.
- Statligt stöd till omställning för att förhindra att nedläggningar leder till förtida pension.

